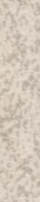
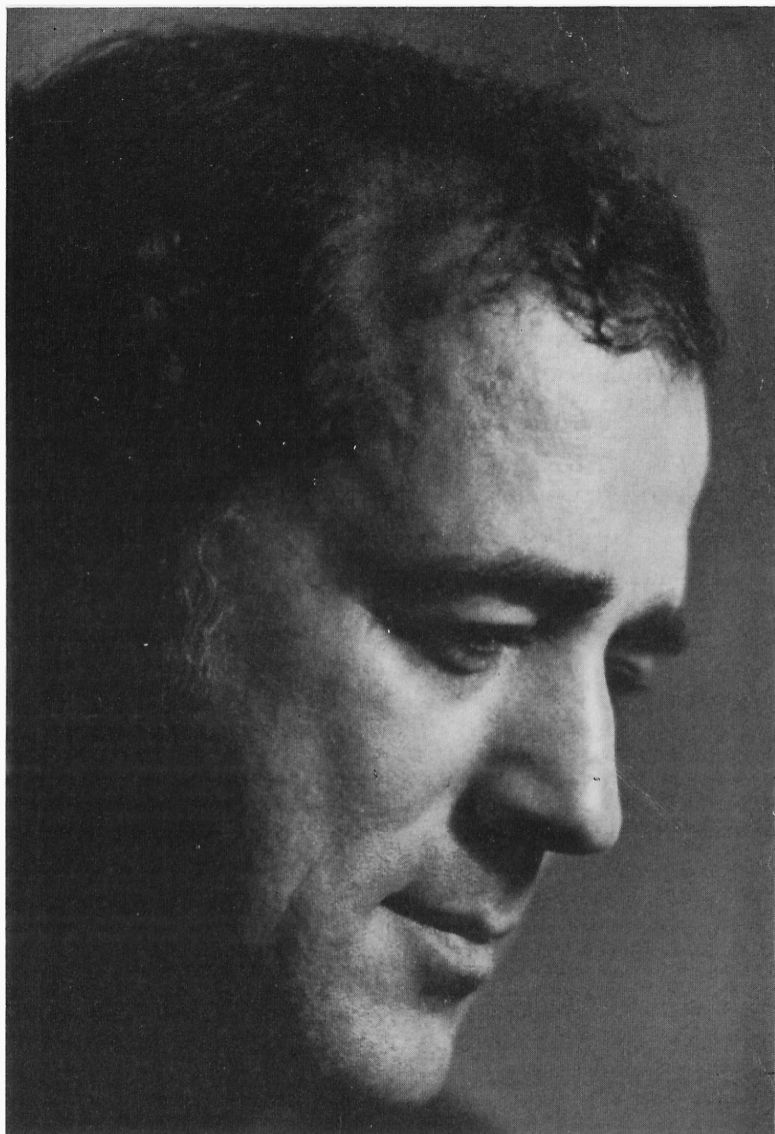

821/4771'06
К 68

ВІТАЛІЙ КОРОТІЧ

ВІТАМІН КОРПОТІНУ

ВІТАЛІЙ КОРОТІЧ

ВИБРАНІ ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

Том перший

ПОЕЗІЇ

*Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1986*

В первый том произведений известного украинского советского поэта, лауреата Государственной премии СССР и Государственной премии УССР имени Т. Г. Шевченко вошли избранные стихотворения и поэмы из его предыдущих книг. Это произведения о героике нынешних дней, дружбе народов, чувстве ответственности нашего современника за счастливое будущее планеты. Лирика автора пронизана острым чувством времени, напряженными раздумьями о высокой ответственности художника перед обществом.

Передмова *І. О. ДЗЕВЕРІНА*

ПРО ТВОРЧІСТЬ ВІТАЛІЯ КОРОТИЧА

Понад двадцять п'ять років працює в літературі Віталій Коротич. Працює напружено й плідно: видав 16 поетичних збірок, 6 книжок прози і публіцистики, написав 10 кіносценаріїв. І багато із створеного ним користується загальним визнанням. Варто нагадати, що збірка поезій В. Коротича «Можливості» була удостоєна Республіканської комсомольської премії імені М. Островського (1972), книжки публіцистики «Людина у себе вдома» — літературної премії імені П. Тичини — «Чуття єдиної родини» (1978), «Кубатура яйця» та «Побачити зблизька» — Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка (1981), роман «Лице ненависті» — Державної премії СРСР (1985). Його твори часто перекладаються мовами народів СРСР і за рубежом.

Не можна не сказати й про активну громадську та пропагандистську діяльність В. Коротича. Він — депутат Верховної Ради УРСР, обраний до керівних органів Спілки письменників СРСР та України, член президії Радянського комітету захисту миру, заступник голови Українського республіканського комітету захисту миру, головний редактор журналу «Всесвіт»... Впродовж тривалого часу веде радіопередачу «Погляд на життя» і телепередачу «Кіломеридіани».

Без сумніву, назріла потреба у ґрунтовному, всебічному вивченні доробку цього письменника, який гідно репрезентує сучасний етап розвитку української радянської літератури; адже великих дослідницьких праць про нього ми ще не маємо. У даному ж разі пропонується кілька штрихів до портрета Коротича як поета, прозаїка, публіциста.

«Віталій Коротич має... своє творче обличчя»¹, — писав М. Рильський у статті «Батьки і діти», позитивно оцінюючи перші публікації поета. Справді, ці публікації досить переконливо засвідчили, що в нашій поезії пролунав новий, свіжий голос.

Чим відзначався і чим приваблював він?

За словами М. Рильського, «Коротич сильно відчуває і вміє це віддавати. Йому властива афористична влучність...»² А Назим

¹ Максим Рильський. Вечірні розмови. — К., 1964, с. 186.

² Там же.

За наших ровесників,
Що не платтями —
Думами красувалися.

«Борги»

Ще один приклад, теж із раннього Коротича, — вірш «Чисте мистецтво». Замислюючись над тим, як виникає і чим живе справжнє мистецтво, поет каже про особливу емоційну гостроту світосприйняття, притаманну його творцям:

Митці плакати вміють,
Не визнають типші.
Вони не розуміють,
Що можна жить спокійніше.
Дрижать, змочені в крові,
Їх пензлі — нервів кінці.
Митці — занадто нервові,
Справжні митці.

Очевидним є філософічне забарвлення цієї медитації, хоч знов-таки перед нами — не просто певна теза, проілюстрована образами, а ідея художня, яка немовби просвічує крізь конкретно-чуттєве.

Критика відразу ж і досить одностайно підтримала таке свідоме тяжіння Коротича до того, щоб свої «безпосередні враження, спостереження довколишнього світу підпорядкувати плинові думки, внутрішній її роботі»¹, вітала його творчі пошуки в цьому напрямку. Щоправда, йому нерідко закидали й надмірну раціоналістичність, моралізаторство тощо, а також деяку декоративність в його тропіці. Але при цьому мова йшла здебільшого лише про окремі — невдалі чи не зовсім вдалі — твори молодого поета. Долаючи труднощі росту, Коротич пізніше, з роками дає все менше підстав для закидів такого роду... Та й із самого початку своєї постичної роботи він був по-справжньому самокритичним, дуже вимогливим до себе.

Музиці тій не малят колисати —
Землю вона трясє.
Вірші такі б колись написати.
І все.

Поет, який мріяв написати вірші бетховенської моці, не міг не висувати перед собою найвищі вимоги.

Разом із тим Коротич ніколи не зраджував своє художнє кредо. «Позбуваюся своїх вад, але лишаяюся собою», — переконано заявляє він.

¹ Микола Ільницький. На вістрі серця і пера. — К., 1980, с. 174.

лірики» і пов'язану із цим новизну інтонації й ритму в його поетичній мові.

Бачу крізь літа я
Шлях, порослий полином.
Святий птах літає
В тебе, мила, над вікном.
Скільки літ літає —
Тисячі розлук на зло...
Я тебе кохаю,
Все лишилось, як було.

Говорячи про збірку «Гідність» (1977), з якої взято ці рядки, Б. Олійник слушно відзначав, що «Віталій Коротич не лише підтвердив свою стабільну репутацію майстра в „обов'язковій програмі“ — себто добротну поетичну школу, притаманну йому доцільність образних побудов, строгу архітектоніку вірша. Він одкрився для нас новими гранями, що до сьогодні лишалися в тіні, — гранями тонкого лірика»¹.

Та при всій тематичній і стильовій розмаїтості поезії Віталія Коротича й при всіх еволюційних змінах, яких вона зазнавала, найприкметнішою, сказати б, типологічно-визначальною для її загального пафосу завжди була і залишається одна риса. Як уже неодноразово констатувалося в критиці (Є. Адельгейм, К. Фролова, В. Брюгген, Є. Прісовський, М. Ільницький та ін.), це — пристрасне ствердження ідеї духовного максималізму. Людина, що до кінця віддає себе служінню правді, добру, красі, людина, що повсякчасно і неухильно йде за велінням суспільного обов'язку, людина, що живе життям, у всьому певіддільним від життя народу, його турбот і сподівань, — ось ідеал поета. Не випадково тому і в ранній період творчості, і пізніше він звертається до ленінської теми; особа Володимира Ілліча Леніна, «мрійника та мудреця», «людини світу сьогоденного й завтрашнього» (парис «Людина на повен зріст»), є для нього тим найвищим взірцем, на який повинен рівнятися кожен. У дуже щиро написаній поемі «Ленін, том 54» В. Коротич, розкриваючи неминууще значення політичних та етичних заповітів великого вождя, наполегливо акцентує саме думку про необхідність «жити так, як жив Ілліч. І повсякчас до нього йти...»

Втім, уже залишаючи поезію і переходячи до інших галузей творчої діяльності письменника, слід сказати, що така жадоба духовної висі в житті людей рухає перо й Коротича-прозаїка та Коротича-публіциста.

У передмові до роману «Десяте травня» (1977) автор згадує начебто незначний, але по-своєму символічний епізод, свідком

¹ Літ. Україна, 1977, 25 березня.

якого йому довелося бути: 10 травня, тобто на другий день після свята Перемоги, ветерана війни не пропустили до автобуса поза чергою. Дехто, з обуренням каже Коротич, забув про те, що не тільки святами ми повинні шанувати і ветеранів війни, і ветеранів праці, а отже, зрештою,— про «сенса доби та наш обов'язок перед нею». І сам роман «Десяте травня», незважаючи на певні його недоліки (передусім деяку сюжетно-композиційну рихлість), зацікавлює якраз чітким протиставленням у ньому порядності повсякденної і тимчасової, ідейності істинної і показної. Зображені в романі передові наші сучасники завжди мислять і діють згідно із сумлінням радянського громадянина, вони завжди свідомі своєї «персональної відповідальності за долю цілого світу», як висловлюється головний герой твору Віктор Печенюк. Цим людям автор віддає всі свої симпатії. Їхніми ж антиподами у романі виступають ті, хто залюбки проголошує високі істини, але в своїх вчинках легко зраджує їх (таким, наприклад, є «рум'янощокій заступник директора заводу по постачанню» Годик). І ті, хто сповідує безпринципність — нехай вона у них і прибрана в пишні словесні шати: на письменника Миколу Гулька часом находила «благословенна патріархальність», і тоді він «звертав народ обличчям до маловідомих йому предківських звичаїв, єдино звідки могли прорости моральна чистота і спасіння», а «бували в Миколи й періоди найповнішого відмежування від реакційної, шкідливої й неpotрібної старовини» і т. д.

Підносячи у «Десятому травні» людей з високорозвинутим почуттям суспільного обов'язку, Віталій Коротич підкреслює і показує, що їх у всьому надихає любов до Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до трудів і днів рідного народу. Безпосередньо ж торкається він теми патріотизму в повістях «Така лиха пам'ять» (1968) і «Мовчання» (1976). Точніше, однієї з її граней: письменник осмислює художньо таке поняття, як «утрачена Батьківщина».

Річ у тім, що герої цих повістей — українці, які живуть на чужині. Правда, Марта Пиріг («Така лиха пам'ять») і народилася вже за кордоном, вона дочка емігранта, а Григорій Павлович Василенко («Мовчання») опинився там по своїй волі, він ще до війни не повернувся із закордонного відрядження, спокусившись «благами» буржуазного світу. Але, так чи інакше, обоє вони розлучені з Вітчизною... І все ж є корінна, принципова відмінність між цими людьми. Василенка нітрохи не мучить ностальгія, нічого хоч би схожого на патріотизм він не відчуває. «Ти... знаєш, що нікуди ти не повернувся, бо ти — не звідси», — кидає Василенкові жінка, яка колись кохала його і з якою він зустрівся, відвідавши Україну. Тим часом Марта змалку тягнеться до землі батьків, а після поїздки до Києва всім серцем сприймає її і як свою рідну

землю: «...вона зрозуміла, що народилася тут — давно ще, і ця земля приросла до неї, як до коріння дерев на бульварі, як до підвалин будинків...»

Бласне, на питання, звідки прийшло до «Марти Василівни Пиріг, іноземки», розуміння свого кровного зв'язку з отчим краєм, і відповідає повість «Така лиха пам'ять».

Героїня повісті Марта живе в США, вчиться в американському університеті, і вплив буржуазного суспільства не міг не відбитись на її світогляді. Тим-то вона і дуже хоче побувати на Україні, про яку багато читала, а ще більше чула від батька, і «боїться-таки цієї подорожі», подорожі туди, де — і про це вона теж знає — люди живуть зовсім іншим, не таким, до якого вона звикла, життям. А проте Марта далека від ідеалізації американської дійсності, та й почуває вона себе в Штатах, по суті, чужою. (Їй, розповідає Марта своїм родичам-кипчанам, «морду товкли в Мільвокі за антивоєнну демонстрацію. Кажуть, чужинка й паскуджу Америку — їхню землю»). Головне ж, Марту виховувала людина, молодість якої пройшла в Радянській країні і яка свято береже пам'ять про неї. Так, Василь Пиріг, Мартин батько, напередодні визволення Києва від фашистів утік із міста — «з переляку», за словами його сестри Ольги (під час окупації він працював у німецькому ветеринарному інституті), — а потім емігрував за кордон. Але, жодною мірою не виправдуючи його, ми розуміємо Марту: «Він відбув свою кару, відбув одиночне ув'язнення далеко від дому і — вмер там». Марта й бачила, протягом багатьох років бачила, як щоденно і щохвилино тужив батько за рідним краєм. І саме він навчив Марту української мови, саме він прищепив їй любов до України, саме він перед смертю заповідав їй: «Батьківщина — це не обов'язково та земля, де ти народилася. Не обов'язково. І — не завжди та, де тебе поховують... Але знайдеш раз, повіриш у неї, то бережи її і вір до останку».

Батько підготував Марту до того, щоб вона «прийняла в себе» нову Батьківщину — Радянську Україну. А перебування в Києві, хай лише і кількадедне, спілкування з радянськими людьми, знайомство з їхнім життям, побутом остаточно завершили процес такого її внутрішнього оновлення. Хіба, скажімо, не могла не схвилювати Марту, не запам'ятатись їй розмова з молодим робітником Сергієм?

«— От ви живете й працюєте в Києві. Маєте ф'ах. Коли б вам сказали, що за кордоном матимете більше, краще мешкання, автомобіль, мову — вивчите. А робота — така сама. Змогли б ви?»

— Ну, знаєте... — у Сергія аж рука здригнулася. — Що, Батьківщину обирати, як ресторан? Там краще годують, тут — гірше. Ви що таке мені кажете?.. Я — вдома, і це єдиний потрібний мені дім

на землі... Слухайте, Марто, основне — щоб знати, де твій дім і як туди йти».

У повісті «Така лиха пам'ять» особливо привабливе той зігрітий найщирішим ліричним почуттям образ Кієва, який постає зі сторінок твору. Читаючи рядки Коротича, присвячені його улюбленому місту (й, отже, дивлячись на це місто очима героїні повісті), мимоволі згадуєш його «кпівські» вірші, зокрема слова:

Друзям ти,
Немов долоні, простягаєш доли.

Лірична атмосфера панує в повісті «Така лиха пам'ять». Бо повість ця взагалі «залишається *витвором поета* і її головні знахідки — знахідки *ліричні й поетичні*, хоча й втілені в формі іншого літературного жанру»¹.

До справедливого висновку критика додамо: більшою чи меншою мірою подібний характер мають усі прозові твори Віталія Коротича, в тому числі — твори публіцистичні.

Кваліфікуючи її останні як «вितвір поета», не зайвим буде, однак, зробити одне істотне застереження. Саме по собі використання у публіцистичній прозі — і творчість В. Коротича не становить винятку щодо цього — будь-яких засобів, властивих художньо-образному мисленню, аж ніяк ще не визначає її специфіки. Адже жоден письменник-публіцист не в силі обійтись і без прямої, понятійної форми викладу (більше того, й у публіцистиці художній логічні поняття можуть превалювати над конкретно-чуттєвими образами) при реалізації свого завдання — дати не тільки естетично й емоційно-дійове, але також науково виважене та науково чітке висвітлення суспільно значущих і злободенних проблем сучасності. Отож «ліричні й поетичні знахідки» в Коротичевій публіцистичній прозі не можна розглядати у відриві від її знахідок дослідницького плану. Сам письменник, до речі, говорив про важливість того, щоб наша публіцистика, прагнучи вирватись на «простори художності», «не забувала про таку необтяжливу подробицю, як проблемність»².

«Необтяжлива подробиця» — це, ясна річ, іронія... Інше питання, що в публіцистичних творах Коротича питома вага художнього елемента надзвичайно велика, в них і дійсно, кажучи його ж словами, «пророста поезія крізь прозу».

Роботі у галузі публіцистики Віталій Коротич в останні роки віддає чи не найбільше сил і енергії. Він багато мандрує по наших

¹ Євген Адельгейм. Крізь роки.— К., 1979, с. 143.

² XV з'їзд письменників Радянської України. Матеріали з'їзду.— К., 1981, с. 140.

республіках та по зарубіжних країнах, і кожна його мандрівка народжує художньо-документальні твори, в яких усе побачене й почуте ним переплавлюється в яскраві картини життя соціалістичного суспільства і життя суспільства капіталістичного, у ґрунтовні роздуми над «уроками власного досвіду» і «уроками чужого життя». Тим самим письменник збагачує уявлення читача про навколишній світ і сприяє виробленню у нього правильних світоглядних орієнтацій та активізації його соціально-політичної позиції.

Думається, саме в подорожніх нарисах найвиразніше виявляються особливості публіцистичного почерку В. Коротича. (Звідси зовсім ще не випливає, зрозуміло, пібито його нариси інших жанрових різновидів, приміром, нариси-портрети або проблемні нариси, неодмінно мають оцінюватися «нижчим балом»). Коли ж треба було б визначити в найзагальнішій формі ці особливості, я поставив би на перший план таке: компетентність автора, його глибину і всебічну обізнаність із матеріалом, який осмислюється; строгу об'єктивність здійснюваного автором аналізу і водночас партійно-пристрасну оцінку ним фактів, явищ, процесів; самостійність, сміливість його думки; довірливість тону і дохідливість викладу. В поєднанні з непересічною художньою майстерністю В. Коротича все це й зумовлює високий коефіцієнт корисної дії і пояснює справжню популярність його публіцистики. Тому-то він давно вже став бажаним гостем у публіцистичних рубриках «Правды» і «Известий», «Литературной газеты» і «Комсомольской правды», багатьох республіканських періодичних видань. А перша книжка Коротича-публіциста «О Канадо!», яка також привернула до себе зацікавлену увагу читача, з'явилася ще 1965 року.

Та спочатку про публіцистичні виступи письменника на теми нашого життя.

Проблематика цих виступів досить-таки різноманітна. Але про що не писав би Віталій Коротич, звертаючись до радянської дійсності, які питання не порушував би, вникаючи в типові для неї тенденції, він завжди пише про велич наших політичних, соціально-економічних, культурних завоювань, завжди зосереджує увагу на тих безмежних можливостях, які відкриває перед кожним членом нашого суспільства соціалістичний спосіб життя. Зішлюсь тут для прикладу на два нариси В. Коротича — «Острови» і «Сонце Латвії», які в книжці його вибраних публіцистичних творів «Береги океану» (1981) об'єднані під назвою «Біла витоків світла».

Автор «Островів» захопленим поглядом дивиться на Сахалін. Адже перед ним не той каторжний острів, котрий А. П. Чехов після своєї сахалінської подорожі 1890 року блискуче зобразив в «Острові Сахаліні» як такий куток тогочасної Росії, де неначе у фокусі сконцентрувалася вся ворожа народіві сутність пануючих у ній

порядків: «Что в России, в городах и деревнях, страшно, то здесь обыкновенно». Ні, тепер обличчя Сахаліну докорінно змінилося, могутня революційна хвиля, змивши й сахалінську каторгу, принесла на його землю свободу і щастя. Тепер сахалінці, як і всі радянські люди, живуть цікавим, повнокровним життям, вони «впевнено почувують себе господарями тут, на найдальшому Сході». Досить побувати в сьогоднішньому Александровську — давній адміністративній столиці Сахаліну, місті, в якому жив А. П. Чехов, щоб наочно пересвідчитись у тому. Це місто можна демонструвати «філософам усіх країн, щоб переконувати їх у можливості зміни світу на краще, щоб показати їм, як у місцях призначених одним урядом, і, здається, природою, до того, щоб нищити в людях всяку надію, інший уряд будує літературний музей, театр, проводить вечори поезії».

Переконливою мовою фактів і цифр звертається автор до читача і в нарисі «Сонце Латвії»: у родині Яніса Озолса, 75-річного бригадира латвійського колгоспу «Марупе», нині (вір написано в 1976 р.) «більше освічених людей, ніж двадцять років тому було в усьому колгоспі. 1963 року в «Марупе» було лише два фахівці — головний зоотехнік та головний бухгалтер. Зараз вищу та середню спеціальну освіту мають 80 чоловік». Далекі від Сахаліну, вже на західному «березі» нашої країни, люди теж звелися на новен зріст... І які це інтересні люди! Взяти того ж Яніса Озолса. Він висловлює мудрі думки про дружбу радянських народів, вбачаючи «велику закопомірність» і в тому, що червоні латиські стрільці в роки громадянської війни били каледінців, депікінців, махновців у степах Наддніпрянщини, а голова його колгоспу Костянтин Хвостовий, українець, працює в Латвії, прийшовши сюди після Вітчизняної війни; і в тому, що газ у Латвію поступає з Дашави, що нові сорти помідорів, які ростуть у теплицях його бригади, надіслані з Житомирської області. «Кожна радянська людина проходить — мусить проходити — дуже відповідальні школи міжнародного спілкування... — резюмує письменник. — Такі розмови, як та, що я мав її з Озолсом, допомагають дорослішати душею...» Не можна не приєднатись до цього висновку.

«Сьогоднішній Сахалін невтомно дбає про завтрашній свій день», — стверджується в нарисі «Острови». Постійну і неослабну турботу народу про майбутнє та його обґрунтовану віру в перспективи свого поступального історичного руху Віталій Коротич подорожував на всіх маршрутах здійснених ним «публіцистичних» подорожей у нашій країні — на Далекому Сході й на Півночі, в республіках Середньої Азії й Прибалтики — і в інших соціалістичних країнах. Герої нарису «Міст», в якому осмислюються виробничі, економічні та соціально-психологічні аспекти співробітництва

Чехословаччини й Угорщини з Радянським Союзом у галузі нафтової промисловості, «взялися за реалізацію мрії» про забезпечення для всіх матеріального добробуту, бо знають: мрія ця «пропущена крізь органи державного планування», а через те являє собою мрію цілком реалістичну.

Контрастну картину письменник спостерігає в країнах капіталістичних: відсутність життєвої перспективи у мільйонів, страх людей перед майбутнім, їх невпевненість у завтрашньому дні... Але там, де геть усе обчислюється грошовими одиницями, такий духовний клімат є цілком природним, нормальним. І на ґрунті, угноєному поклонінням наживі, виростає не людина мрії, а людина-обиватель, причому обивателів «виховують навмисне. Капіталізм уміло породжує обивателів, бо тримається на них. Він їх породжує, як власне насіння». Цитата — з уже згадуваної книжки В. Коротича «О Канадо!». В ній (а також у нарисі «Океан», 1980) на ряді промовистих прикладів показано, як наполегливо розтліває капітал людські душі, хоч разом із тим письменник побачив у «країні кленового листя» й багато хорошого, зустрівся з багатьма прогресивно настроєними людьми, друзями СРСР. (Автор цих рядків може підтвердити правдивість Коротичевих характеристик сучасного обличчя Канади, оскільки на початку 80-х років йому довелося бувати в ній).

Взагалі, принципова вихідна позиція Коротича як публіциста-міжнародника полягає в тому, поза всім іншим, щоб «прийти до чужого дому доброзичливо й ненахабно, прагнучи розуміння». Так він писав у книжці «Кубатура яйця» (1976—1977) і тим керувався, повідуючи в цій книжці про свої враження від однієї з подорожей до Сполучених Штатів Америки. Викривальний пафос «Кубатури яйця», спрямований проти буржуазних символів віри, характерна для твору гостра полеміка з нашими ідейними опонентами зовсім не виключають позитивних акцентів у ньому тоді, коли автор помічає в американській дійсності щось з його точки зору гідне схвалення, підтримки, а то й запозичення.

Ще до «Кубатури яйця» з'явилася книжка В. Коротича «Зорі та смуги» (1968), а 1983 року вперше був опублікований його публіцистичний роман «Лице ненависті». Взяті в своїй сукупності, ці твори, в яких проаналізовано багато сторін нинішнього життя найбільш розвинутої капіталістичної країни, разом із творами, в яких розповідається про Англію («Побачити зблизька», 1978—1979) та ФРН («Від першої особи», 1984), містять у собі, можна сказати, художньо-публіцистичну концепцію всього буржуазного способу мислення і діяння, концепцію, позначену послідовною і безкомпромісною його критикою.

Особливої уваги заслуговує роман «Лице ненависті». Письмен-

ник тут як ніколи раніше нещадно оголює нутро американського мілітаризму, переконливо демонструючи згубність його ідеологічного впливу на маси; чергова поїздка В. Коротича до США (1982 року він три місяці провів у Нью-Йорку як член делегації УРСР на сесії ООН) дала йому для того багатющий матеріал. Недарма роман «Лице ненависті» був кілька разів і великими тиражами виданий українською та російською мовами, недарма його високо оцінила критика, республіканська і всесоюзна, — написане автором цього роману, як зазначав Генріх Боровик, є «важливим, потрібним і талановитим»¹.

Публіцистичний роман — так визначив жанр свого твору В. Коротич. Безумовно, вже хоча б тому, що в основі даного твору лежить документальність, ми маємо справу саме з *публіцистичним* романом. Торкаючись особливостей його побудови, автор пояснює: «...хотілося, щоб сторінки виникали по гарячих слідах події та одночасно з ними. Після розділів ітимуть добірки вирізок з американської, переважно нью-йоркської, преси, все це за той самий період, коли я писав книжку; час мав застигнути у своїй окресленості, в твердих рамках реальних подій». І реальні факти, документи, свідчення, наведені автором, самі по собі, без будь-яких коментарів, неспростовно підтверджують справедливість його висновків, зроблених у «позадокументальній» частині роману. Та й навряд чи потрібні коментарі, скажімо, до такої інформації в газеті «Нью-Йорк таймс» від 19 жовтня 1982 року: «Минулого місяця кількість бездомних у місті перевищила 36.000, чотири роки тому місто мало тільки 1800 ліжок для бездомних, нині в нас є 4350 таких ліжок. Цього замало...» Або до такого повідомлення в журналі «Ньюсуїк» від 11 жовтня 1982 року: «Психіатр з Бостона розповів нещодавно про одинадцятирічну дівчинку, яку непокоїть питання, чи вистачить у неї часу, щоб покінчити з собою після того, як почеться ядерна війна».

Але годі заперечувати також, що «Лице ненависті» — публіцистичний *роман*, оскільки перед нами справді поетичний твір. За чітким визначенням Олесь Гончара, «під поетичністю твору розуміємо насамперед його високу емоціональну насаженість, глибоку філософську думку, до того ж думку власну, виношену, не позичену, маємо на увазі містку і яскраву реалістичну деталь, що часом здатна досягти сили її значимості поетичного символу»². В романі «Лице ненависті» всі ці складові поетичності знайшли свій наочний вияв.

¹ Правда, 1984, 9 січня.

² Олесь Гончар. Письменницькі роздуми. — К., 1980, с. 273.

Віталій Коротич як публіцист-дослідник і як публіцист-художник довів, що ненависть — ненависть до всього світлого, гуманного, прогресивного — коли й не визначає тотально сьогоднішню атмосферу соціального і духовно-психологічного життя США, то становить одну з найтиповіших її рис. Роздуми письменника, викликані його спостереженнями над реаліями американської дійсності і безпосередньо присутні у висловлених ним судженнях про цю дійсність, виразно проглядаються й крізь його правдиві картини буття певного суспільства, крізь певні людські характери і типи, що ожили під його пером (згадаймо хоч би молоду американку Кет або емігрантів Семена Каца і Марію). Так само невіддільні один від одного в романі й образ-думка та образ-почуття. Письменник не обмежується політичною кваліфікацією, розкриттям класової природи ідеології імперіалізму — він гнівно картає тих, кому потрібна «холодна» (а в найближчій перспективі й «гаряча») війна, і він з боєм у серці пише про країну, засліплену військовою пропагандою, вірячи водночас у потенції її прогресивних сил, у те, що «пароди наші ніколи не зіткнуться на полі битви».

Роман «Лице ненависті», як і багато інших творів В. Коротича, написаних у різних жанрах, активно включається у святу для всього людства справу — справу боротьби за мир на землі.

...Виступаючи на VII з'їзді письменників Радянської України, Віталій Коротич говорив: «Ми — як літаки. Коли мотори не працюють на повну потужність — починаємо знижуватись. Бережимо ж партійну висоту лету». І творчість цього письменника засвідчує його прагнення та його вміння працювати на повну потужність, його послідовність і пристрасність в обстоюванні наших високих ідеалів.

Ігор ДЗЕВЕРІН

ПОЕЗІЇ

МОЖЛИВОСТІ

ДОРΟΣЛІСТЬ

Засвоюємо

поступово

Дитячі вади й помилки.
В дитинстві вимовлене слово
Яснішає через роки.

О,

скільки ми недовідкрили,
Коли усе було простим!..
Лишаючи батьківський дім,
За спинами вчували крила.
Недбало хряскали дверима...

О,

як вчорашні хлопчачки
Нанизували м'яві рими
На кволіх віршиків гачки!
Пас вітром часу обдувало
І пилом в очі нам мело,
Не тільки важко нам було —
Але і соромно було.

І все ж таки

ми щось уміли —

Вмирили в смертному бою,
Жили,

кохали

й розуміли

Всю недосвідченість свою.

Ми розуміли, скільки містить

Наснаги й сили

отчий дім.

Ми —

в двадцять п'ять спеціалісти

І космонавти —

в двадцять сім.

Та все ж таки

є правда в тому

ХЛІБ

Ясноокі хлопчиська,
Вам легко усе далось!
Вам на цілому світі
Здається усе ясним.
Білі руки у вас,
І красиве м'яке волосся,
І дитячі-дитячі
Волохаті, плюшеві сни.
Ви засвоїли зразу:
Що масло — це так і треба,
Те, що м'якуші хліба
Віддавати слід голубам.
Ви ніколи не бачили
В білих шрапнелях неба,
І земля не ховала вас,
Від осколків ряба...
Дай вам боже здоров'я!
Нехай вам завжди здається,
Що в безхмарному світі
Живете й працюєте ви.
Вам не треба знати,
Як тонесенький пульс б'ється
У дитячій долоні,
Що затиснула хліб черствий.

ГІСТЬ

Вечір.
Знову мені охота
У рудій вечоровій млі
Скам'янілі дзеркала-фото
Роздивлятися па столі.
Біографії тихі свідки...
Ось обличчя — бліде, смішне...
Звідки, хлопче, прийшов ти, звідки?
Чи пізнав би тепер мене?
Крізь усі неслави і слави
Ти на висівках зміг рости.
Окупація...
Кляті справи...

Я забув — пам'ятаєш ти.
Сіре крісло.

Екран на стінці.

Світла хворого тьмяна гра.
Залишалися наодинці:
Ти, фотограф і апарат.
І машини йшли за стіною
На війну та назад — з війни.
Ти тоді ще не був мною,
Мій вухатий, смішний двійник.
Ти вивчав руїн катакомби
Та із бляхи робив ножі,
І на тебе скидали бомби
Самольоти — свої й чужі.
Чорні пні — недогарки саду —
То твій парк,

ти гуляв по нім.

...Я складаю назад, в шухляду,
Давні фото,
Далекі дні.
Скільки літ пролягло між нами?
Катастрофи змели світи.
Ми стрічаємось тільки снами,
Коли в гості приходиш ти.
Для мовчання зібравши сили,
Я дивлюся, як ти, малюк,
Одягавш халат мій білий,
Той халат,

що я так люблю.

Ти кусаєш в задумі губи.
Гучно в темряві серце б'є.
...Ти ніяк не повіриш, любий,
Що цей лікар — то ти і є.

ДІВЧИНКА З ПОЇЗДА

«Вона глуха, — батьки її сказали, —
Лиш десять літ — куди іти такий?
Її не відпускайте на вокзали —
Вона не чує голосу гудків,
Вона не чує радіо та дзвонів,
Їй страшно зазирнути у лице...»

Дівча, розвівши бантики червоні,
Сміялося у відповідь на це.
Вона вже звикла — так воно і буде.
Вона живе у людства на виду.
І, як і перше, ставитимуть люди
Стілець в кіно їй в першому ряду —
Щоб трошки чула...
Люди дуже чемні —
Відомо їй, хоча не чує слів,
Відомо ще — живуть для неї вчені,
Хороші вчені з цілої землі.
А чом інакше б!
Час минає. Люди
Навчаться і повернуть їй пісні.
Дівчатко знає — всюди добре буде,
І щедро посміхається мені.
Вона не чує, як її жаліють,
Вона живе, не знаючи біди.
Вона сміється:
В просторі біліють
Безшумними димами поїзди.
І я її везу, мов сонце, світлу.
Повз шахти, полігони, кораблі...
Під рев тривоги вона сміється світу
І руки простягає до землі.

БРЕХНЯ

За віконниці вітер хитає хату,
Міцно її трясє, на біду...
Я ще зовсім не вмію брехати,
Та я
 іду.
Весна прибирає з дороги сніг,
Мокрі гілки висять батогами...
Дорога липне,
 липне до ніг,
Дорога тягнеться за ногами...
Я іду.
Десь на дальнім кінці села
Вікна ваші знайду.
Мене розгрузла дорога вела

В чужу
і мою біду.
Сказати вам жорстокі слова?
Сказати,
що лікар не допоможе?!
Та я
приношу надію вам:
«А може...»
Ви знаєте все, що вам не повів я,
Знаєте все давно.
Ви знаєте, що таке білокрів'я...
Звіть мене
брехуном!
Женіть мене з вашої хати —
Людину здорову і молоду...
Ви знаєте все.
Не можу брехати.
Все ж таки я
іду.
Так: вас дурити мені — негоже.
Іду. Навкруги — злива.
Знаю — прийду і почую: «Може?..»
І відповім: «Можливо...»

НІЧ

Приходили зорі.
Поставлені в рами,
Тьмяно світили, поволі стухали.
Десь унизу брязкотіли брами
І фальцети авто про ласку прохали.
Шини сушеними шматами осені —
Листям пожовклим —
Прошаруділи.
Білі люди, від поту росяні,
Мовчки лежали, важко сиділи.
Падали, падали, падали миті,
Збиті годинником з ніг тонких.
Руки стерильні, руки вмиті —
Скільки в мене таких!
Порожні пробірки в мене на пальцях
Похитуються дзвонами.

Ніч гаптує на зоряних п'яльцях
Сорочку нитками червоними.
...А ти ж не бачила жовтих долоней,
Від йоду сухих,
Жовтих.
Зоря за вікном холоне, холоне,
Світ жовкне, жовкне.
Я роздираю твердими пінцетами
Виразки, рани, шрами,
І лімузини сині фальцетами
Скиглять побіля брами.
Буде ще ранок, сірий ранок,
Нежданий, неначе вірші.
Сині, зелені, оранжеві рани
Кола в очах вершать.
Я віддаю у долоні втомі
Світлих ножів серпи.
Виходжу в ранок,
Де сірі знайомі
Скажуть: «Спи... спи...»

ВРОЖАЙ

...Птахи на землю падають голодні,
Голодне сонце вистигло в імлі.
Неначе у вулкановій безодні,
Клекоче гнів у людях на землі.
Налякано спливає в ріках риба,
Торкаючи холодні кораблі...
В країні, що не має досить хліба,
Ракети приростають до землі.
В країні негодованих народів
Зростають діти кволі та малі.
Коли земля втомилася й не родить,
Тривожно й гірко жити на землі.
Ми все це перейшли.

Чужих вражає,
Що, живучи на воєн лютім тлі,
Так вірили ми в тебе, наш врожаю,
І так творили спокій на землі.
Тож славним будь, врожай смагляволиций,
Похитуй нас на золотім крилі —

Даруй нам хліб для столу та для міці —
І залишайся з нами на землі!
О поле,
похились до ніг людині,
О соняхи,
зніміть на мить брилі!
Земля ця й ми — на сто віків єдині,
Як Ленінова мрія й хліб Землі!

МОЖЛИВОСТІ

Вночі у моїй кімнаті прочиняються двері,
Заходить дівчина —
Біла, уся в білому,
Питає в мене про Ігоря Петровича
І мовчки слухає, хитаючи головою.
Вона трохи молодша за мене,
Трохи соромиться.
А я білію безрадісно,
Гортаю холодні аркуші,
Та мимрю щось про можливості,
Яких нас, на жаль, позбавлено.
Вона каже, що в нього
Була певна можливість
Врятувати собі ноги,
Аби він тікав ними.
Що в неї була можливість
Стати його дружиною,
Коли б вони вдвох вижили.
Вона могла народити
Йому красивого сина,
Якби прожила довше.
Хмари повзуть до клініки крізь прочинені вікна.
Жінка стає спогадом
Нереальним так само,
Як віра в можливість зцілення всіх недужих
на світі.
Перегортаю аркуші. Перегортаю спомини.
Перечитую книгу, названу дуже неточно —
Історією хвороби.
Я знаю, що це — серйозніше.
Я знаю, що це — Історія,

Яку не протокольовано,
Але, як всяку Історію,
Її ще не дописано,
Доки живуть історики, закуті в марлеві кокони,
Доки живуть учасники
Війни,
Яка ще триває...
Думаю про можливості. Про відносність
можливостей.

А ви піколи не думали,
Що ми на землі існуємо,
Що ми по землі ходимо,
Тому що інші загинули,
Тому що інших скалічено?
Хоча в них були можливості
Ходити, співати, бігати
І, врешті,— кохати й плакати.
Всіх їх було навчено мистецтву жалю і радості,
Футболу, віршам,
Сольфеджію...
Але їх не вчили підлості.
Вони не уміли зрадити,
Хоча мали можливості, великі дуже можливості.
...На підвіконня падають
Хмари грудьми вологими.
Я думаю — що ми вміємо?
Я думаю — що ми можемо?
Про право бути людиною,
Яке з можливостей складене.

МАМА

О доле, їх від сумів хорони!
Від сподівань минутих, півхвилининних...
Вони на нас очікують.
Вони
Важкі долоні склали на колінах.
Надій та днів між нами вже без ліку,
А марних слів та сліз — і поготів...
Вони листів чекають, наче ласки,
Та нам часу бракує для листів.
Повиростали б ті слова із вітру,

Хоч винурилися б з безлистих віт!
Жінки чекають.
Як вони в нас вірять,
Жінки, що породили нас на світ!
Все вірять, що мине нас доля люта,
Все вірять, що ми німечні й малі.
А нас хитають сині самольоти
По небесах маленької Землі.
Ми — діти заклопотані й нечулі,
Живем, по груди вгрузнувши у час,
І нам на плечі падають печалі,
Яких ніхто не відведе від нас.
Ми живемо, мов зерна у засіві,
Гримлять над нами війни та громи.
Ми вже такі дорослі, що аж сиві,
Та матері сивіші, аніж ми.
О доле, хорони від суму їх,
Бо їхні дні навіки з нами скуто,
Бо їхні лиха — рештки наших лих,
А радість їхня — з нашої покути.
...Добігти б, долетіти, хоч би в сні,—
Хай вистачило б пам'яті і сили.
Та впасти на порозі, щоб вони
Нас підвели і трохи пожаліли.
І стати б поруч з ними на межі,
Де всі стоять задумано і німо.
Ми вічні діти.
Доле, збережи
Нам наших матерів,
Бо — що без них ми?!

РАДІСТЬ

Дівчинка біжить через дорогу,
Звівши стегна,
Смішно та незграбно.
І кладе долоні на коліна,
Стримуючи платтячко у леті.

Дівчинка біжить через дорогу.
А на тротуарі —
дзенькіт сміху.

Мов дрібні монетки, по асфальту
Котяться смішинки та смішини.

На бруківці —
Регіт дзвінконогий
Танцював, підвівши руки білі,
І гриміли сині брили сміху,
Падаючи людям попід ноги.

Дівчинка кружляє серед міста.
Місто закружляло круг майдану.
Небо вершить коло

над містами.

Сміх по небу котиться,
Мов місяць.

Дівчинка біжить по паралелі,
Плутаючись у меридіанах.
І стають блакитні бризки сміху
Настроєм
Та зорями на небі.

КАРПАТСЬКИЙ ЛІС

I

О ліси ви мої, ліси ви,
Вся планета на вашім корінні висить, як гиря.
І хмари нечесані, наче перуки сиві,
Перелітають над вами з голови на голову горам.
А ви — посередині.
Небо над вашим світом,
А трава, то ваше підніжжя — зеленочубі низи.
Хмари дощами вам прошивають віти
І розколюють верховіття вам вогненні бичі грози.
Небеса на вас одягають вічносині кашкети,
Брунатними зморшками вдекоровують вас роки.
А ви, в небо націлені,
Стоїте — зелені ракети,
Де — космонавтами — білки й жовтодзьобі шпаки.
Ви щедрі —
Мені даруєте дерев квітучих свічі.

Кричу, що мені замало, — ви хилите ще: хоч сто.
бери!

Приходжу до вас, щоб думати
Про час, про життя і вічність.
І не можна бути самотнім,
Торкаючи ваші стовбури...

II

Вітаю, лісе, мій безсмертний лісе,
Я так з тобою стрінутись хотів!
В тобі ще й досі, певно, ходять лиси,
Похитуючи віхтями хвостів.
Поміж твоїх дерев літають птиці,
Поміж дерев — трава, що спить без сну.
І встромлюються сосни — щоб пахнуть —
В безхмарності кришичну глибину.
Читаю твоє віття — низку літер —
Та, лісе мій, чи слухаш мене?
Чи ти також кричиш лише, як вітер
Тобі гілки викручує і гне?
Ти слухаєш?
Бо лементують птиці,
А я в тобі розгублено стою.
І на губах я чую смак живиці —
Розбрижану в повітрі кров твою.
Що б не було — ми скаржимося скупю
І щедро живемо — на всі часи.
Що ж діяти — існуємо сукунно:
Птахи, лисиці, люди та ліси...

ВОГОНЬ

1. Останнє слово

Вже стоячи на багатті, Джордано Бруно
звернувся до тих, що зійшлися.

— Покладіть мій попіл богові на коліна —
Чи він задоволений був з того багаття,
Чи він задоволений був з ченців моєї країни,
Що змогли життя моє перекреслити і зібгати?
Забаванки мої невеликі та невеселі —
Я про все подумав і можливості ваші зважив.

Десь на краєчку неба побудуйте мені оселю,
Щоб я димом грівся з димарів закурених ваших.
Не паліть очей моїх, покладіть їх дітям в орбіти —
Хоч на день, на часинку, покладіть хоча б на хвилину.
Бо іще до сьогодні я знав, що треба робити, —
Хто ж вас вчитиме, люди, коли в небеса відлину,
Хто ж вам небо вкладе в телескопів прозорі палі,
Таємницями вас потішить, в небі розлитими?!
Не паліть мого серця, бо коли і його спалите,
То чиє ж серце за вас, люди, болітиме?
А коли мій попіл закружляє над вами біло,
По домівках розходьтєся, ділітьсє грішми й словами,
Бо якщо ви дозволили, щоб нині мене вбили,
Як я можу, люди, сумувати в розлуці з вами?
Забувайте про мене, ченці Рима й Іспанії, —
Не судитиму вас я і на вас я не гримну люто.
Небеса обтяжатьсє попелом, і повернутьсє всі спалені,
І воскресне вогонь з попелу,
і воскреснуть з вогню люди.
Нині я спопеляюся — тільки вже не в мені справа
І не в людях обдурених — їх я не виню.
Я зливаюся з полум'ям — все ж таки був я правий.
Підходьте ближче — погрійтєся біля мого вогню.

2. Час

Американський льотчик Клод
Ізерлі, що скинув першу атомну
бомбу на Хіросіму, збожеволів.

Небо зорями блимає, як вранішні трави росами,
У годинниках стукають потомлені ковалі.
Між землею та небом долоні біло випростує
Божевільний капітан Ізерлі.
Переплутано все —
Дивний спомин з буденним маренням,
І кричить у скронях давпо почута тривога.
Пропливають діти над ним
Білими хмарами,
Попелом сірим містá спадають на нього.
Починаєтьсє знову війна.
Брутальна руїна
Чорним пилом спада йому на сирі погони.

Капітана приймає до себе дивна країна,
Трикімнатна країна, заперта на всі прогони.
Трикімнатна країна, обмита радіохвилями,
Де зеленою скелею стоїть екран телевізора.
Трикімнатна країна, знайома із божевільнями,
Знайома із сумами, які нехтують візами.
В капітана погана пам'ять — він усе пам'ятає.
...Важко дихають згарища,
В котрих камені не послули.
Трикімнатна країна догори паркетом злітає,
На екрані стелі проходить фільм про минуле.
І ніщо не кінчається. Нічому нема початку,
І герої нації прямують до божевільні.
І не в змозі піхто
Стерти з душ хоч одну печатку:
Від присяги — не вільні,
Від совісті — теж не вільні.
Зобов'язані нищити, а марять — архітектурою.
У казарми поселені, проєктують ферми із віллами.
...Розрахунки життєві ведуться тільки натурою:
Орденами — з присягою,
Із совістю — божевільнями.
І ніщо не кінчається, і нічого ще не пробачено.
Ізерлі всього світу — скільки їх?!
Я не знаю...
Хто вони?..
Закатованих часом, вас кличе час на побачення.
Трикімнатних країн кордони гудуть схвильовано.
І заплакані вікна розчепірюють білі рами,
Але скло не стримує крику, що виник з тиші.
Цілоденно, щоденно відбуваються в світі драми.
Ізерлі?
Не лише...
Це все багато страшніше.

3. Тиша

Мені оповідали, як фашисти
розстріляли на Вінниччині
групу глухонімих.

Ім він казав: «Вже зимно, і не буде
Зігріто вас цим попелом сухим.
З померлих сіл на схід відходять люди,

На мертвих клунях світяться дахи.
Сьогодні дуже тихо по Європі —
Новітній час над пусткою заднів.
І котиться шляхами сірий попіл —
Холодні рештки вигаслих вогнів.
Замерзнете. Ви помрете без ватри
У цім селі, де час закам'янів,
На вулиці, де нині, окрім вітру,
Ніхто вже не марнує власних днів.
В птахів у леті обмерзають крила,
В зірок вогню ні крихітки нема.
Вже ваша Україна погоріла,
І висохла, і вимерзла, німа.
За що б'єтесь? Нові мертвотні зливи
Впадуть на вас, і я їх не спиню.
Де ви ховались? Де, скажіть, жили ви?
Чиї ви, дивні люди без вогню?
Ще маєте хвилину. Відкажіть-но.
Ви мовчите, як спалена земля.
Я дам вогню вам, дам окраєць житній
І дозвіл дам, щоб вийти звідсіля».
Вони мовчали. Сніг лінив сивини
На чорні їхні з полиском чуби.
І сірий вітер голосом совиным
Вигукував шорсткі слова журби.
Ні вогника — куди не подивиться,—
Пливуть сніги у звихреність погонь...

«Замерзли? — офіцер підвів правицю.—
Погрійтеся! — І видихнув: — Вогонь!»

4. Дон-Кіхот

1616 року в злиднях помер
Мігель де Сервантес Сааведра.

...А жінка стоїть.
І сміється вона над тобою.
І очі спокійні простежують рухи руки,
Якою ти креслиш картини предивного бою,
У котрім ішов Дон-Кіхот на смішні вітряки.
Великі пропелери жито на борошно крутять,
А він — невеликий, зі шпичкою спису — у бій.

І руки вітряцькі його підняли тоді круто
Та долу жбурнули, згадавши оте:
«Не убій!»
...Гідальго лежав із поламаним списом в долоні.
Із ран вітрякових
Забруднена тирса текла.
І сиво та дзвінко йому на скривавлені скроні
Спадала трава його мандрів — суха ковила.
Здавалося, коні проходять
Тренованим чвалом
І ставлять йому на потилицю ноги важкі.
«Достигнете, пане, й — остигнете.
Це вже бувало.
Від часу згасали на світі вогні й не такі».
Навколо зійшлися якісь несподівані люди.
Ламанчець підвівся.
Влили йому в рота вино.
І хто ж то сказав:
«Перемелеться — борошно буде?»
...А жінка сміється.
А жінці отій — все одно.

5. Кіно

Люди вмирають знову — увосьме, вдесяте, всоте —
На сріблястім світнім екрані немає ні краплі крові,
Але — у просторій залі спробуйте зручно сісти,
Коли перед очима, в минулих боїв реві
Знову танки воскресли, вулиці всі розпались,
Знову ховає в попелі місяць лице бліде.
І чоловік, що давно вже на світі один як палець,
Дивиться на друзів, які вже й не знати де.
...Весна за вікном, а в залі снаряди падають з виском,
З екрана залізо котиться на блискучий паркет долівок.
Летять бджоли на свічку, що пахне горілим воском,
Пожежею в мертвім вулику і димом давніх домівок.

6. Повернення до споминів

Цим віршем я міг би відкривати будь-яку
зі своїх книг, бо, врешті, то вічна тема —
про горіння поетів — солодке горіння,
з якого єдино може постати мистецтво.

І знову починається...
Не знаю,
Чому — немов на крилах — на літах
Із хмар прадавній спомин виринає,
Мов чорноперий вигаданий птах.
Над пусткою сумних аудиторій,
Де тиша носить теплі кунтуші,
Істерика усіх моїх історій
Голосить щохвилино у душі.
О лекції років!
Солоні кпини
Приймає у єство своє душа.
І нагаями падають на спину
Ті спомини, що час їх полиша.
Хай буде так!
Незхмареною синню
Не може виднокруг залитись весь,
Хай витрусять із мене потрясіння
Весь порох самовпевнених слівес.
Дитячі горни, юності горнила,
Горнята, днями виповнені вщерть...
О, як ти часто, душе моя, снила
Про спомини, що переможуть смерть!
Я проростаю з пам'яті своєї,
Як дерево зростає з глибини.
І десь внизу, у забуттєвім глеї,
Лишаються мої дитячі сни.
Я все расту, мов дерево у полі.
Я все расту, мов ранок із пільми,
І чую, як на теплий спис тополі
Лягає хмара білими грудьми.
Печалі розпадаються, безсилі,
І сили додають круті стежки.
Так дерево зростає на могилі,
Проходячи корінням крізь кістки.

7. Село

Пережили вже дві світові війни
та безліч воєн, де крові лилося менше.
Пережили часи, коли виздохли навіть миші,
бо пропадають з голоду і польові гризуни.
Пережили поводи, коли потопали й коні,
пережили танки, що було ними поле зрито...
Пережили всі театри, що пробували створити
виставу про те село в себе на коні.
Не було подвигу, ніяких красот тобі тут —
просто жили, як належить, — про світ та про себе дбали.
Як пожежа займалася — на сполох тоді били,
як вороги приходили — йшли ворогів бити.
Я не знаю більшої мужності, ніж мужність бути собою.
То село моє, що по-своєму вмів в прийдешність йти, —
коли з десяти один лише повертався з бою
і — з дванадцяти хлопців — двоє лиш доживали
до тридцяти.

Достобіса статистиків, що звелися над памі
і знають, де хвіст в чаплі та з чого трава росте.
У моєму селі було вже сто п'ятдесят В'єтнамів
і — з десяток Майданеків,
та ніхто не знає про це.
Поставте йому пам'ятник — моєму селу вічному,
де поле жовте від колосу, а стіни — від куль рябі.
Поставте йому пам'ятник — хату, що буде вікнами
ловити сонячні промені й тримати їх у собі.
Хай в хаті живуть діти, що знають закони праці,
що знають закони вічності та всі закони краси.
Хай буде вічним село моє, наче червоний прапор, —
живи, свята моя земле, і нас у вічність неси!

8. Спомин з Башкирії

Генерал Кусимов ще тоді не був генералом,
Коли полк башкирський, узявши коней за гриви,
Переплив ріку, де зоря на дні догоряла,
І ступив шурхотливо на мокрий ранковий гравій.
Хто пішов на дно, той, певно, й досі лежить там,
Хто в атаку пішов, тому вона сниться й досі, —
Як прослалися коні гніді над нежати́м житом,
Де зважнілі зерна були, мов кулі в колосі.

Ясно-синє небо стало чорним від болю,
Під тим небом в'юнився кінь рухом зміїним.
Генерал Кусимов повів полк за собою,
Наштовхнувся на кулю і впав на землю України.
Він тоді, башкир цей, не був генералом.
Ще Героем не був він, а просто — ліг непритомний.
Гостробокій місяць хмаринку краєв, мов рало,
Щоб пролити Кусимову світла в зіниці темні.
Мчали коні баскі, Кусимов про смерть думав,
Він втомився від болю і вже не хотів жити,
Коли діти прийшли до нього з чорного диму,
Із густих, як ніч, українських димів житніх.
...Ми в Уфі з Кусимовим пили, бувало, горілку,
Ми ковтали воду, кумис та міцну каву.
А він все розказував, як навколо житá горіли
І як діти тягли його до химерного схову,
І як жінка плакала довгими вечорами,
Як земля диміла, слідами танків покрайна...
Генерал Кусимов має глибокі шрами
І зорю Героя на кителі, понад шрамами.
Він спитав: «Синку, чи не рук твоїх то справа,
Чи не ти мене, синку, тоді врятував від брану?»
Стали очі в нього червоними, як заграва,
Як дивізійний прапор
Чи — як наскрізна рана.
Ми виходили з-поміж столиків у ніч приуральську
зимпу,
Чорно-білі кельнери нас проводжали ввічливо.
Генерал мені далі розказував про землю,
Що Україною зветься, кров'ю його увінчана...

СЕРПЕНЬ

Тупцює сад, мов сонне божество.
В танок химерний вітер водить вишні,
І голуби, мов ангели його,
Підводять свої крила дивовижні.
О радісне поганство тих світань,
Коли відкрити можна цілий світ цей!
Прийди у вітер.
В центрі саду стань
І подивись на свято вишень звідси.

Коли перетираються шляхи
На теплий порох сірими возами,
І встромлюються зорі в лопухи,
І розкладає літо свої крами,—
Я вірю в сад,
Де вишні як живі;
Де яблуні у танці з вітром злито,
Де промені заплутались в траві,
Мов пальці сонця
В теплім чубі літа.

ВІРШІ ПРО ДІДА

1

Йому настала пора сивіти —
Мов сніг завчасний, та сивина.
...Чотири класи — і вся освіта,
Чотири роки — одна війна.

Коли ж настала пора вмирати,
Він раптом згадав певтолимий біль.
Чотири стежки — мов схресні грати,
Чотири постріли — всі у ціль.

І рани боліли, неначе свіжі,
Немов од сьогоднішніх куль сліди.
...Чотири війни — як чотири вежі;
А в казці ж не більше, як три біди.

Та дідові ніде води набрати:
В останнім відрі не вода — лиш дим.
Чотири стіни згорілої хати
Стояли, як мавзолей, над ним.

2

Мій дід сидів на східцях і мовчав.
Ми досі з ним ніколи не стрічались.
Але раптово глянули у вічі
Й пізнали один одного.
І дід сказав мені,

Що він чекав на мене
Із дня мого народження,
Що він хотів мені переказати,
Як роблять хліб,
Бо він на все село
Один умів такі жита ростити,
І молотити ціпом на току
Він, як ніхто, умів.
«Послухай, внуче! —
Дід засміявся та провів рукою
По хліборобських вусах рудуватих.—
Я вмер невчасно.
Хто ж тебе навчить, як хліб робити!
Покажи долоні...»
Він подивився на мої маленькі,
М'які, нековирні рученята
І змовкнув.
На великому майдані
Ходили вайлуваті голуби.
Дід кидав їм зернини із кишені
Та плакав...

ЗЕЛЕНЕ ПОЛУМ'Я

Шматочок мого дитинства...

Не проклинайте, жінко, сина вашого —
Він яблука розкидав на подвір'ї.
Вони поміж деревами поважними
Лежать, немов м'які зелені звірі.
Вони втекли. Понесло чистим полем їх,
І винесло, і — залягли під вишнями,
Сонцеподібні, у зеленім полум'ї,
На ватрах різпотрав'я дивовижного.
Вони задерли хвостики і злякано
Очікують на пильні ваші пошуки.
Вгрузають у траву тілами збляклими
І порятунку в сонця просять пошепки.
О жінко,
Син ваш чинить мудро й весело,
Не сердьтесь, коли ви про те дізналися,
Бо яблуні гілля своє розвісили

ПАЛАТА ПЕНСІОНЕРІВ

Пенсіонери читають Шейніна,
Емілі Золя та Джека Лондона.
Пенсіонери ворують шиями
І витирають шиї долонями.
Було п'ятдесят, і сорок, і двадцять їм,
Пройшли крізь міста вони й дикі зарості,
Пізнали ціну хулі
й оваціям.

Усе вони бачили,
крім старості.
А нині уздріли: вона майнула тут,
Пройшла, повела їх у власнім почті.
Люди пишуть листи минулому,
Яких не приймають ніякі пошти.
У третій палаті

ідуть годинники
І літні люди сидять над шахами.
Їх ходять відвідувати родинами,
А декого — навіть цілими шахтами.
Пенсіонерам сняться паради ще,
Сняться собі вони — ще з погонями.
...Пенсіонери слухають радіо,
В них чисті піжами й щоки поголені...
За вікнами вітер прудкий лине.
Котиться сонце —

з світання в світання.
За вікнами падають, наче хвилини,
Брунатні кулі
дзвінких каштанів.

СЛІПИЙ

Сліпий торгував сірниками.
Щоденно той крам продає,
Він мацає гроші руками
І здачу неквапно дає.

Щоранку виходить із дому —
Від пенсії, шани, сім'ї.
Як хочеться мати сліпому
Діла які-небудь свої!

БАЛАДА ПРО ПОЛЮВАННЯ

На ялині місяць сидів,
Чистив крук свій черлений ніс.
І вовки

по людській ході
Зрозуміли —
обклали ліс,
Оточили з усіх кінців
П'ять мисливців,
а може,— сто...

На куцах висять прапорці,
Наче вовчі ягоди то.
Ну а потім —

гримів ріг,
Вовк побіг —
і напевно знав,

Що з усіх можливих доріг
Залишилась лише одна.

І наляканий він тікав
Так,
що вітер забив дух.

...У рушниці куля важка,
І сніжок був м'яким,
як пух.

Вовченят забрали —
вже злих,

А старого —
постріл поклав.

Лиш вовчиця —
рожевий сніг

Підім'яла,
встала,
втекла.

Щось змінилось в її ході,
Голоснішим став серця стук.

...На ялині місяць сидів —
Довго слухав розповідь ту.
Зализала рани діру,
Переміряла знаний ліс...
На ялині сидів крук
І соромився вовчих сліз.

...Слід,
розплюснутий, мов жакан,
Із лісів у поле веде.
У людей є куля важка —
І вовчиця йшла до людей.

БАНДУРИСТ

А пісню просто в горлі поховали —
І тиша не хитнулась над лісами,
Коли померлу пісню відспівали
Якимись неживими голосами.
Пригадую, що він упав,—
Як зорі
Спадають у розквашену ріллю —
Отой кобзар, забитий на базарі,
Похилений під ноги патрулю.
Він згаснув зразу.
Опустив рамена.
Їров над чолом сяйнула, ніби німб,
І струни від бандури, мов проміння,
Світилися, вмираючи із ним.
Мов із ріки,
Зі смерті виринати
Почав.
Спроквола сіпнулась рука.
Поет замовк.
І я відчув, що натовп
Позбувся раптом свого язика.
Ріка хвилин ховала у намулі
Ті миті, закривавлені й сумні,
І я тоді пізнав, що жодна куля
Не володіє впливом на пісні:
Бояться слів есесівці, що вміють
Свинцем на чолах ставити печать...
А ще пізнав, що натовпи німіють,
Коли поети їхні не кричать.
Урок мого дитинства...
Над роками
Він постає,
Над сірим виром книг,—
Коли кобзар, підведений дядьками,

ДЯДЬКО ГРИЦЬКО

«Старий спав. Йому снилися леви».

Е. Хемінгуей «Старий і море»

Я пізнавав науку життєлюбства від тих, що вже пізнали ціну лиха. Я пізнавав науку перемоги від тих, що знали ціну ворогам. Ніщо не просто. Ми йдемо у мандри, приходимо в науку нескінченну, а ті, хто все пройшов, дарують нам свої дороговкази непохибні. Шляхи не починаються з нічого і, стаючи на обраний гостинець, ми знаємо, хто шлях той торував. Минає час, та люди не минають.

I

У мого дядька Грицька
Набрякають думками сні.
Перебита права рука
У Грицька болить щовесни.
Хмари, білі, як молоко,
Прошлювають, мов кораблі...
Щовесни дядько Грицько
Набирає в руку землі.
Відступають назад роки.
І, не змінюючись в лиці,
Він планети дрібні шматки
Розминає в лівій руці.
Він питає у ґрунту: «Пив?»
Він питає: «Чого тобі?»
І повільно струшує пил
З чорних рук до сірих чобіт.
І лице його, мов радар,
Задивляється в каламуть,
Де важкі бомбовози хмар
На північний захід пливуть.
Там, де ґрунт па три метри вглиб
Від вогню увесь почорнів,
Виростає жовтавий хліб
Із Грицькових вбитих синів.
Спомин — наче удар під дих.
Дядько дивиться з-під руки,
Як на грудях небес рудих,
Мов медалі, висять зірки.

Я. Ви, дядьку, то дарма. Доволі вам холодну землю пальцями кришити. Не знати ради думам та словам. Із давніх сліз очам одержу шити. Замало оптимізму. Час іде. Сади ростуть над згарищем війни...

Дядько Грицько. А де

Мої сини?..

Я. Вони, я знаю, родичі мені. Я співчуваю вам. Але — не варто. Бо що ж воно таке — у кожному сні, у кожному споміні — ви біля них на варті. Свій чорний сум подалі віджени...

Дядько Грицько. А де

Мої сини?..

Я. Синам із бронзи пам'ятник зробили. Дали синам по-смертні ордени...

Дядько Грицько. А де

Мої сини?..

.

Нічого не кіпчається на світі.

Весна.

Бреде полями синій ранок.

Зелені прапорці на древнім вітті.

А дядько ходить. В дядька ниють рани.

І я сиджу на призьбі коло хати та думаю, про що з ним говорити? Той діалог, що вигадав я нині, відбутися не може. Але інший... Про що тобі сказати, дядьку, милий? Приходь до мене, вдвох нам буде легше. Я знаю — ти боїшся діалогу, в якому і мене згубити можна. Не бійся — то розмова поміж нами лиш подумки, не вголос. Ми на призьбі помовчимо, і ранок подарує нам вдосталь світла...

II

Ніч заповзає до мого дядька Грицька в очі,

Звільняючи простір для ранку.

В нього чорні зіниці,

Вії чорні у нього,

І руки — теж чорні.

Він часом схожий на негра.

Лиш на відміну від негрів

Найчорніші в нього долоні —

Саме долоні.

Дядько Грицько розповідає мені про Африку:
— Той світ було створено навпаки,
Як світ фотоплівки.
Там чорний Грицько є,
Подібний зовні до мене.
Чорні хати там
І чорні там вітряки,
Кожен з яких чорне борошно меле.
У чорних струмках тече там сіра вода.
І чорні пісні там,
І чорні трави та квіти.
Білі круки розсілися по їхніх чорних садах.
І тільки сонце там жовте,
Таке, як і тут, світить.
У темнім селі тамтешньому
Живе чорний Грицько,
Розмовляє з сузір'ями,
Висверденими в небі.
Є у Грицька небіж.
Чорний...

Дядько сміється. В дядька світяться зуби. У дядька мого ворухаться під чубом завтрашні сні. Він слухав сьогодні новини з острова Куби, де радіють сини його. Вічні його сини. Я сьогодні бачив, як дядько Грицько регоче. Вуса в нього підстрибують над клавішами зубів. У мого дядька Грицька зелені очі, а в очах у нього — неспокійний біль. Біль хитається, наче гай, де в дерев верхівіття гострі. Проростає крізь очі. Грицько очі заплющує. Він питає в мене, чи був я в їхнім колгоспі, і каже, що добре б синам його жити в цьому краї цілющому: «Працювали б у другій бригаді...» Він стає під стіною хати і розпротує плечі — широкі вони в нього. «Пішли спати!..»

III

Ми дивимося у досвітнє поле.
..Телятко значить весну і світанок:
Дві ратички в калюжу — дві угору.

Я. Оптимізм який! Безпосередність!
Дядько Грицько. Той лев,

Що, спливши кров'ю від поранень,
В останнім маренні долає здобич —
То оптиміст!
Запам'ятай —
Лиш леви, лиш леви оптимістами бувають!
Я думаю про дядьків оптимізм.

IV

Я не вірю в надто красиві історії,
Що добути частенько з книжкових полиць,
Бо життя дуже рідко буквально повторює
Все, що кажуть про нього майстри небилець.
...В мого дядька Грицька серце тихо і глухо б'є,
На обличчі в нього піт, мов краплі роси.
Дядько Гриць вечорами радіо слухає
І знаходить в ефірі синів голоси.
Теплий килим трави ми до ніг простеляємо,
І зоря з неба падає, мов дозрілий ранет.
Ми із дядьком Грицьком про життя розмовляємо
Та про сині пунктири шляхів до планет.
Хата рипає вікнами, двері сонно розплющусь,
Небокрай розлінують ліхтарями міста.
Ніч навколо хитається, така лагідна — плюшева,
І в долонях вовтузиться запашна темнота.
Завтра — знову до праці.
Пшеничними трактами
Він проходить задумано через теплі лапи.
Він камінно сидить на зеленому тракторі
І розорює землю, де ходили сини.
Все засіяно знову...
Грицько не на пенсії,
Хоч і силі юнацькій вже нема вороття.
Хліб малює своїми колосковими пензлями
Бурштинову картину про безсмертя життя.
Чую, трактор туркоче.
Ви чуєте? Слухайте!
Іде дядько Грицько,
А за дядьком моїм
По розоранім полю неспокійно та глухо йде
Вся Грицькова історія — мов над засівом дим.
Він ніколи не плакав.
Не заплаче ніколи він.
І не кине знесилено рук чавунних своїх.

Бо людей цих гартовано наймужнішими школами.
І нічим їх не зламано. І не спалено їх.
Не частуйте цукерками.
Не втішайте сюсюканням.
Не скачіть благодійничком біля «кволик калік тих».
В мого дядька Грицька рукави позасукані,
А на правій рuci в нього шрам біля ліктя.
Ось такі — опромінені, а розщеплюють атоми,
Ось такі — переламані, а ламають ліси вони...
Степ йому семафорить вітряками рукамими.
Степ для нього дзвенить житами сивими.
Я вклоняюся дядькові.
Пшеничними трактами
Ходить сонце задумане, спогляда по ярах.
...Іде дядько Грицько на зеленому тракторі,
Засіває пшеницю у полів напих прах.
Виднокруг деренчанню машини відлунює.
Тінь хитається втомлена
На далекім узліссі.
Я приїхав у гості до дядька.
Над клунею
Ходить мрійний лелека,
Щаче кроква, по стрісі.

ВІРШІ ПРО НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО

I

Розкажи мені про мистецтво,
Тужне, наче дереворити.
Розкажи мені про мастацтво,
Як із глини людей творити.
Розкажи мені, як співати,
Як мостити гніздо лелечине,
Як вистрибують вайлуватю
Із митцевих долоней глечики.
...Розкажи, чи то так належить,
Щоб не все виходило добре!
Забиває геніїв нежить,
А нездари живуть довго,
І не все на світі однаково,
Тільки ти не сумуй, юначе-но,

Бо не тільки грошовими знаками
У митців дороги позначено:
Голосні та широкоплечі
Борзомази йдуть фарби терти,
А митці в полив'яних глечиках
Бережуть еліксир безсмертя.
У картинках недовговічних
Борзомази моментик ловлять,
І на кониках керамічних
Їде вічність повз суєсловів.

II

Сидить кобзар на канівській землі.
Злітає птах над ним
та щось кигиче.

У кобзаря —
розкішний срібний чуб
Та срібні вуса.
Слово, кажуть, —
срібло.

А він вже проказав багато слів —
Аж весь посрібнішав.
Митці творять пісні,
Їх беручи руками межі струн
Душі своєї
Чи бандури, може.
...На струпах ГЕС
Дніпро гуркоче долі.
Подумав я:
«А що, коли б поетів
Пускали межі люди просто так —
Ходи, читай.
Сподобається — хліба
Тоді дадуть,
Влаштують почувати.
А ні — зміни професію
Чи навіть
Помри від голоду,
Якщо ти надто впертий.
Чи вельми їх лишилося б,
Поетів,
Старих, як цей кобзар!..»

Потім — стали великими.
Заіржали.
Побігли далі.
Розчинились у парках,
Пустельних міських парках.
Десь вони там і нині —
великі зелені коні.

КАЗКА

По синіх сходах чорного будинку
Навшпиньках ніч зійшла на шостий поверх.
Задеренчав наляканий годинник,
В якому ожила секундна повінь.
І хором забриніли теплі ліфти
Про те,
Що в них втомилися канати,
А мешканці, ліниві, мов каліфи,
Не хочуть ліфтів на ніч вимикати.
...З роботи поверталась третя зміна.
Перила пили сонно і сердито,
Що скоро вже батьків на сходах змінять
Непосидющі довгорукі діти,
Що їм давно вже відпочити треба,
Що в мешканця квартири вісім — нежить.
...Ліфт стартував, націлений у небо,
І завше приземлявся, де належить.
Соснові двері мимрили про славу,
Про вік дерев та про життя ідей.
...У кожного на світі власні справи —
У ліфтів,
У перил
Та у людей.

І

Я — Шевченко.
Я вмер.
Я лежу на порозі майстерні,
І у мене в очах
Застигають блакитні вогні.
Я замовкнув сьогодні навик —
Академік із черні, —
І уперше в житті
Стало дуже спокійно мені.
Не заб'є мене цар,
На фельдфебеля рисами схожий.
Не скарає фельдфебель,
Подібний лицем до царів.
В каземати, у карцер
Ніхто заточити не зможе.
У реєстрах солдатських
Закреслять ім'я писарі.
В потаємних архівах
Убік відкладуть мою справу,
І мене відспівають
Серйозні кудлаті попи.
На могилі моїй
Проростуть ще не бачені трави
Та предивні квітки,
Де нектар солоніший ропи.
Я — поет.
Я — Шевченко.
Є пісня у серці моєму.
Недоспівана пісня,
Що ляже у інші серця,
Що на гімни обернеться,
Стане рядками в поєми,
Що ніколи не згине,
Ніколи не дійде кінця.
...Перевтілення душ,
Перевтілення віршів та духу.
Атрибути поетики,
Вічна реальність її.

Пісня стіни зламає.
Здолає катівень задуху
І воскресне —
Як воїн, що зраним йде у бої.
Я не хочу лежати
Картинно
В віночку із терній,
Щоб зітхали:
«Які в геніальних трагічні кінці!»
Я — Шевченко.
Я вмер.
Я лежу на порозі майстерні.
До мольбертів обличчям,
Із пензлем у правій руці.

II

— Покохайте її,
Ту, що я покохати не зміг.
Поцілуйте її,
Ту, яку я не зміг цілувати.
Я повіюся прахом,
Щоб впасти коханій до ніг.
Я совою злечу,
Аби пісню про біль проспівати.
Я не мав того часу,
У котрій кохають жінок,
Я не вмів цілувати,
Розмазавши вірші губами.
Біля люльки — батіг.
Над труною моєю — шинок.
А навколо — церковки
Отруйними, злими грибами.
А навколо — гендлюють
Шинками,
Церквами,
Людьми.
А навколо — співають
І глухнуть од власного крику.
І немає коханої —
Десь вона там, межі тьми,
Та хіба її чутно —
Маленьку таку, без'язику!..
Без'язики кохані,

Яких я почути не зміг.
Без'язики поети,
Які не уміють кричати.
Я живу у тюрмі.
Біля люльки моєї — батіг.
Вздовж дороги моєї
Стають самодержці на чати.
Я не маю дружини.
У мене немає синів.
Мов емблема гірка,
Сонце блимає в теплій калюжі.
А нащадки мої,
Діти з чорних, сумних моїх днів,—
То поеми мої,
То пісні мої, тужні та дужі.
Я — поет.
Я — один.
Я ступаю в смертельні бої.
Я загину вже скоро —
Від брехень або від металу.
Через довгі роки
Світ побачать онуки мої,
Діти віршів моїх,
Та жінки, що мене б покохали.

III

— Розкажіть мені,
як це відбулося...
Я давно уже сплю
на високій Чернечій горі.
Вже, прорісши крізь землю,
Є травою моє волосся,
І з легенів моїх
Наддніпрянські шугають вітри.
А на грудях у мене —
сотнефунтовий вічний камінь.
А на камені тому — наче я,
у важкій броні.
Я лежу під камінням...
Я похований під роками.
Я нічого не знаю — я ж бо в ночі.
Як там — у дні?!
Я на камені й під каменем —

У землі й метали важкому.
Де мені ви будете —
в серці чи в бронзі — дім?
Ви якому вклоняєтесь,
чуєте, ви — якому?
Що в землі?
Чи тому, що в метали стоїть рудім?
Я — Шевченко!
Ви чуєте?!
Зляканий птах злітає,
І зі мною вітаються з Дніпра
важкі кораблі.
Я, крізь час проростаючи,
Вам «Кобзаря» читаю.
Я — не з бронзи.
Я — з плоті.
Я — вічний шматок землі.

КОЦЮБІНСЬКИЙ

*У 1880 році
мати Михайла Коцюбинського осліпла...*

А мати невидющою була.
В зіниці їй закарбувалась вічність.
Під чорним вітром напинались вікна,
І чутно було, як зітхає мла.
Ішли дощі та грузнули в багні,
Ламали на землі вузькі коліна.
Під вікнами проходила Вкраїна,
Ішла полями — боса по стерні.
Важких птахів окрилені тіла
Летіли над опалими житами,
І матір тужно плакала ночами,
Бо матір невидющою була.
О виболілі очі матерів!
Ти, жінко, не сумуй.
Крутим світанням
Зіниці твого сина ще постануть
Над світом з-під інтелігентських брів.
Видючі діти матерів сліпих,
Які вже точно знають,
йти на бій з ким!

Він виросте — він стане Коцюбинським.
Простим, як степ, і вічним, як степи.
Ідуть дощі.
Дорога унизу
Похитується, як вулканна лава.
Митцям не сняться почесті і слава,
Коли вони виходять у грозу.
Котурнами не стануть стоси книг,
Коли митець недолю йде ламати.
Бо є народ,
і є осліпла мати,
І є мистецтво, творене для них.
Земля, благослови його сліди!
Він твердо йде.
Він вчить, як треба жити.
А син його,
опук сліпої жінки,
У комуністи піде назавжди.

**КЛИМЕНТІЙ КВІТКА ПЕРЕЧИТУЄ
СВІЙ ЛИСТ ДО ЛЕСІ**

— Приходь. Я зовсім один. Пишу на твоїм конверті.
Немає навіть паперу. Лиш той, що тримала ти.
Пишу на твоїм конверті, а всі розверсті листи
Лежать білотілі й зимні, немічно розпростерті.
Вони давно вже забули запах пальців твоїх:
Листи — мов ноти бабусині — чи можна ж ними
кричати?

Мої відплакапі сповіді. Трагедії незачаті.
Не знати, з якої радості, чи, може, з яких лих
Прийдуть слова статечні — не пещено празникові,
Не з пісень солоденьких, налиплих на всі губи,
Де стільки ж надії, скільки й безнадійної згуби.
Знайшовши тебе у славі, втрачаю тебе у слові...
В якій ми славі знайшлися?
В лунах твоєї пісні
Слово моє дитинно торкнуло губи тобі.
Не вмю вже розрізняти — чи то полегкість, чи біль.
Не вмю вже розуміти — вчасно то чи запізно.
Нічого вже я не вмю. Бачиш, як тут пишу?
Слова твої піднімаю, відліплюю від сторінки —

Розмова з самим собою — останні мої дожинки,
Коли тягнуся до тебе, до геніальної жінки,
Якій ні себе, ні вірша свого я не лишу.
...Ти просто про них забула — вони тобі не потрібні.
Кохання — втрачений спомин — мелодія призабута,
Я був із твоєю піснею — з тобою не встигнув бути.
...Над пустку парку з конвертів птахи спурхують

срібні —

В порожню твердь паперову, де сині хмари з чорнила.
Там лист мій буде розвіяно і ти не зможеш згадати
Ні давньої тої пісні, ані давньої дати...
Із самоти цієї до тебе волаю, мила,
На сторінках пам'яті гортаю ім'я твоє,
В безлюдності свого дому з листами твоїми раджусь.
Лишайся в мені — постійним передчуттям радості,
Бо, може, велике щастя саме в цьому і є:
Усе пригадати раптом, нічого з душі не збути,
І те, що здалось минущистю, домріяти до кінця,
Щоб згадка сльозою стала і, зійшовши з лица,
Піснею зацемила, де всі слова призабуто.

ДЕСЯТЬ МОНОЛОГІВ ПРО КОХАННЯ

1

— Як ти гадаєш,
що напишуть про нас?
Я стільки вже бачив фільмів
про померле кохання,
що в мене очі вмирають.
Я стільки вже чув пісень
про померле кохання,
що в мене вмирають вуха.
Я стільки вже бачив п'єс
про фальшиві обійми,
що в мене руки вмирають.
Якби я нічого не знав
про Джульєтту й Ромео,
у мене б серце померло.
Як ти гадаєш,
що напишуть про нас?

2

— Вчора впав сніг.
Вночі всі будинки стали подібними,
як люди в однакових пальтах,
що заснули,
виструнчені вздовж вулиць.
Мила моя,
ціле місто чекає на тебе.
Ти не бійся однаковості будинків —
вони всі різні,
вони з різної цегли,
і різні птахи
на піддашсях мешкають влітку.
Я сьогодні схожий на всіх закоханих.
Я нічого не скажу тобі.
Не можу обтрусити снігу,
як будинок, замуrowаний в зиму.
Коло ти приїдеш —
не дивуйся.
Просто — вчора впав сніг
і ми з будинками чекали на тебе.

3

— Ти кажеш, що любов одна —
як повітря, як хліб,
як терпке вино із барила.
Просто ми її зустрічаємо уперше, вдесьте —
скільки кому потрібно,
бо вона необхідна,
як хліб, як вино,
як осіннє яблуко, як вода із криниці.
Вона вічна у міриадах повторень.
...Я знаю,
що любов єдина,
як єдиний хліб, як єдине вино.
Але я завжди пам'ятав,
з чийх рук
приймаю життій окрасць.

— Я втомився.

Знаєш, я дуже втомився.

Я втомився, немов дерево,
що під снігом не може дихати.

Я втомився, мов корабель,
що не може зловити вітру
вітрилом,

опалим, як безкровна долоня.

Я втомився чекати листів твоїх.

Знаєш, я — наче птиця,
що звисла над океаном часу
на знесилених крилах
і — жодної щогли для відпочинку,
жодної щогли.

Тільки хмари, що провалюються,
мов перша крига на озері.

...Вчора вночі

я кинув на стіл блакитну скатертину

і на неї поклав яблуко —

м'яку планету зеленої галактики,
що наблизилась до землі
надто близько.

Незмога зберігати власну орбіту
поруч з центром тяжіння.

Я іду до тебе, мила моя,

я втомився...

5

— Я сказав тобі правду на один день:

«Я люблю тебе».

Я сказав тобі правду на один тиждень:

«Ти потрібна мені».

Я сказав тобі правду на один місяць:

«Хочу тебе бачити».

Я сказав тобі правду на один рік:

«Мені сумно без тебе».

Я мовив тобі неправду на все життя:

«Будь моєю дружиною».

Кохана моя!

Казка має лишитись казкою.

Якби Ікар,

змахуючи крильми,
пролетів учора опівдні
над міським майданом,
про нього писали б фізики,
але ми знали б на легенду менше.
Де закінчується неправда
і починається казка?
Мила моя...

6

— Ти кажеш —
життя повниться чатуваннями.
Я чекав на тебе
рік, два, десять років.
Я передчував тебе,
як полководці передчувають поразку
в битві,
де розрахунки
врочать їм перемогу.
Я виглядав тебе, солодкий мій болю.
Я чекав,
бо життя — не саме лише чатування,
воно вічне передчуття щастя.
Можна нічого не дочекатися,
але можна бути щасливим,
передчуваючи щастя.
Це — як дитина,
що вперше котить губами
незнайоме, хоч солодке до щему
слово
«кохаю».

7

— Я знаю, як лікувати смертельно хворого.
Знаю,
як електрони обертаються
по безконечних орбітах.
Знаю, що я тебе втратив.
Мила моя, є найстрашніша з мук —
розуміти все.
Мила моя,
чому я так багато знаю про нас!

Ти віддалилася,
як найдальша з галактик.
До неї летіти й летіти,
а коли наблизися,
виявиться,
що то було просто світло
померлих сузір'їв,
світло, що обертається
по неіснуючій орбіті,
де ракети гинуть, влітаючи в темряву.
Там зовсім порожньо.
Зовсім порожньо.

8

— Скажи мені:
якби я тебе не вигдавав,
про що б я думав?
Скажи мені: якби я тебе не кохав,
що б я знав про кохання?
Скажи мені:
якби тебе не було поруч,
що б я знав про жінок?
Скажи мені...
Ти нічого не кажеш...
Скажи мені:
якби я тебе не втратив,
що б я знав про самотність?

9

— Ті, кого ти кохала до мене,
де вони зараз?!
По яких закутках пам'яті
існують в тобі ті,
кого ти кохала до мене?!
Скажи мені ще одне —
чому я нічого не хочу знати про ревності?
Вони теж нічого не знали,
ті, кого ти кохала до мене?
Мені приносять тебе,
розсотану
плітками й словами чужих споминів.
А потім — приходиш ти.

І я розумію — це щастя.
Мені снилась верба,
пощеплена на галуззя —
з кожної гілки постало нове дерево.
Навіть якщо ти не зможеш мене кохати —
я сню прадавнім похміллям,
бо людина, якої ніхто не любить,
жити не може.

10

— Коли ти приходиш у сон мій,
я прокидаюся
і не можу більше заснути.
Коли я зустрічаю тебе на вулиці,
то стою без'язико,
бо не маю жодного слова
навіть на денці пам'яті.
Коли я думаю про тебе,
стаю безпорадним,
як людина,
що ніколи в житті не була поетом.
І я розумію,
що, якби тебе не було,
я не міг би спати,
розмовляти
і писати вірші.

ДЗЕРКАЛО

Я — дзеркало.
Я акумулюю мовчання.
У мене є тільки очі.
Я люблю думати.
Я дзенькаю ночами
Та прокидаюся від дзенькоту
Опівночі.
Навколо мене по чорній кімнаті
Ходять місячні ниті
І коти, чотириногі, мов крісла.
Суцільні очі мої починають нити,
Починають боліти різко.

Я — акумулятор спогадів.
Я нічого не чую і не вмю ходити. *
Але в мене є очі — найбільші в світі —
Я все бачу:
Я бачу, як стають дорослими діти,
Я простежую долю людську
І долю собачу.
Я — дзеркало.
Переді мною голяться,
Шарудять новими одежами.
Я можу бачити навіть найцнотливіших —
Голими,
Бачу, як приміряють ордени,
Ще не одержані.
Не знаю, як ви оцінюєте свої подоби.
Я — глухе,
Я не чую нічого.
Знаю, що іноді вам не до вподоби
Моя робота.
Тільки не сердьтеся — заради бога.
Я завжди чесне.
Навіть коли ви мене вбираєте
В золоті рами,
Коли ви мене багатством багетів душеите,
Я залишаюсь брамою,
Крізь яку ви проходите
У власні душі.
Любіть мене!
Я без ніг та без вух.
Я суцільні великі очі.
Я — дзеркало.
Прокидаюся опівночі
І дзенькаю, дзенькаю.
А потім гримлю величезним дзвоном
У голові вашій,
І ви свої вчинки у тривожному сні важите,
І ви з себе вдекоровані тоги зриваєте,
А крім того,
Ви мене розбиваєте,
Коли вам нестерпно бачити правду,
Пекучу, полум'я наче.
Що ж — справи без мене справте,
Тільки на вас чатують невдачі,
Бо хтось повинен бути з великими очима,

Мовчання — золоті.
Я
Низько вклоняюсь вам —
Майстрам ковтати рядки
Тих речень,

яких нема.

У ваших гербах живе
Стулених губ капкан,
Де часом стирчить нога
Вчасно спійманих слів.
Нехай по той бік зубів
Танцюють думки канкан,
Ніхто не зайде туди —
У речень

запертий хлів.

Слово — то срібло сивин,
Мовчання — золото дум,
Ця істина збереглась
Із дуже давніх років.
«Розумні —

завжди мовчать»,

Їх точить за людство сум,
Чому не створив бог
Людей без язиків!!
Ковтати легше було б...

III

Слава усім «пророкам»,
Які до пророцтв сідали,
Слава усім строкам,
Які вони відгадали.
В хвилини найбільш бурхливі
Пророки не знають муки, —
Вони у жести сміливі
В кишнях складають руки.
Мовчать страшенно змістовно,
Які б слова не лунали.
Не стверджують голословно,
Лиш потім шепнуть: «Ми знали...»
Не роблять поспішних кроків —
Все вгадують у кінці.
Хороше життя в «пророків».
От молодці!

Якій безсмертя вчора прорекли!
Не вірте суєсловам!
Їхні кроки,
Мов прами, на собі несуть роки.
Блюзніри тягнуть в німіччі пророки
Безкровні, марнословні книжечки.
Нас порахують
Час,
Народ
Та правда.
Лиш істина — творіння зміст і тло.
Поети!
Пильно вірші свої правте.
Щоб потім вам не соромно було.

ЗАКЛИНАННЯ ПРАВДОЮ

Повертайся по сліду,
Якщо ти прийшов не туди.
Повертайся по сліду,
Як зручно тепер би не жив ти.
Повертайся до правди,
Якщо ти крокуєш до кривди,—
І, якщо ти поет,
Тобі серце покаже сліди.
Ти відчуєш усе:
І терпку насолоду шукань,
І солодку незмогу
Зістаритися й половіти.
Стань собою ізнову.
Над зручністю світу постань,
Бо незручність душі —
Найстрашніша з незручностей світу.
Ти повинен знайти
Свої власні нестерті сліди.
Хай бентежність живе
І ніколи від тебе не щезне.
Бо якщо ти поет —
Ти повинен лишатися чесним.
Повертайся по сліду —
Якщо ти прийшов не туди.

Краплі свинцю —
наче сльози в сліпого на віях...
Ніч самоти,—
і її ми зуміли збороти!
Як же було нам потрібно Союзу,
спільноти,
Як же прекрасно,
що ми назавжди здобули їх!
Сили свої
ми єднаємо в ленінській міці.
Ленін — повітря,
птахами у Ньому ми всі є!
Жовтень у Ньому.
В Нім символ тієї Росії,
Що поєднала нас,
наче молекули в криці.
...Тисяча літ пролетить від останнього бою —
Людям у людський всесвіт проляже дорога.
Правнуки правників наших
згадають про Нього,
Нас поєднавши ім'ям Іллічевим з собою.
Ним присягнуть вони,
як присягали і ми ним.
Вічним вітрилом розвихрено прапор над нами.
...І вчителі нас єднають
із їхніми днями,
З їхніми справами —
Ленінським днем та іменням!

ПОЧАТОК

Я — з міста цього. З тіла його й гла.
Я чуюся у ньому, як дитина,
Що притулилась мамі до коліна —
До першого з джерел свого тепла.
Я народився тут.
В мені жива
Вся слава міста — над мої неслав'я.
Тут розмовляти й дихати почав я.
І думати, і — римувать слова.
Я тут ходити вчився по землі:
Найперший слід мій — на твоєму глеї.

Мій Києве, дитя твоє мале я;
З тобою поруч — ми усі малі...
Коли тебе палили на війні,
Мене пекло вогнями твого бою.
Ти все здолав.
І з вдячністю німою
Ти пальці клав на голову мені.
Я зберігаю кожен дотик твій,
Бо в душах нам належить зберігати
Свій перший крок і перше своє свято —
Літопису найпершого сувій.
І друзів бережим...
Вклонімось тим,
Хто спопелився тут в роки навали.
...Життя собі та людству рятували,
Свої життя еднаючи з твоїм.
Ціну ти знаєш дружбі.
Друзям ти,
Немов долоні, простягаєш доли.
Тому й самотнім ти не був ніколи
І свій парод виводив з самоти.
Мій Києве, добі на славу дій,
Чи ж не тобі добро творить уміти!
Робочий мій, комуністичний мій ти,
Мій предковічпий, мій ти молодий!
Із неба твого сяєво п'ючи,
З душі твоєї мудрості набравши —
Я у тобі — сьогодні та назавше,
Учи мене, мій Києве, учи!..

ЗОРЯ

А Хрещатик не забувся в сні,
Коли пізно ввечері по бруку
Іхав Щорс на білому коні
І тримав на шаблі праву руку.
В місті ще ніхто не засинав:
Ці — вітали,
ті — стояли німо,
Бо ніхто з киян як слід не знав,
Що зі світом станеться і з ними.
Крізь передчуттям зболілий світ,

Крізь Хрещатик, що чекав на Слово,
Цокотіли коні об граніт
І дзвеніли срібно їх підкови.
...А дідок у гомони пірнув;
Вдвох з онуком, сивий,

при медалі.

Мовчки слухав, а тоді гукнув:
— Вершники, скажіть, як жити далі?!
Де зоря засяє провідна,
Як поети кажуть — вогнецвітна?..
Де зоря, скажіть нам,

бо вона

Крізь низькі ці хмари непомітна.
Гляньте-но, яким Хрещатик став:
Нищений, катований усяко!
Вершники!..—

Та хлопчик діда взяв
За долоню, що тремтіла з ляку:
— Подивися, діду,— угорі,
Там, де ти казав,— зоря ясна та,
На червонім прапорі горить
Зірка, про яку хотів ти знати...—
В людях, що втомились на війні,
Дотлівала зморена тривога.
Іхав Щорс на білому коні
І вітав філософа малого.

ГЛИНА

Середній вік будинків — двадцять два.
В цеглинах вічна глина запеклася.
В ній — скіфський меч, тевтонська голова,
Монгольські очі, до грабунків ласі,
Всі сльози, всі мовчання, всі слова.

Ніхто не воскресає.
У землі
Історія змогла навек з'єднати
Свої надії, слави та жалі:
Долоні скрипача й ключиці ката,
Ботфорт гусара й ногу в постолі.

Всі будемо Хрещатиком колись,
А воскресіння інші — мляві й марні.
Сторіччя тут будинками звелись...
Воскреснемо у полум'ї цеглярні,
В червоних німбах звогнених коліс.

Все ж, доле, розділитись поможи;
Байдужий час єднає так нечемно:
А лемеші святі й лихі ножі
Не можуть існувати нероз'ємно
У поросі всеїдної іржі.

Крізь попели людей і попіл книг
Процокуються золоті хвилини —
І добрі відділяються від злих,
Коли у тиші кришаться цеглини,
Бо зло й добро розштовхуються в них.

Твоя краса — від вічної краси.
Твоя новітність з прастарого глею;
Над брудями — пречистий ти еси...
Цеглинкою зроби мене своєю.
Прах ворогів — окремо заміси!

ЩОДЕННИК

Потрібно зрозуміти все.
Запам'ятати всіх, кому я
Життям завдячувати маю.
Хто літепло в студінь несе,
Хто поле оре й дім мурує...
Про це з собою розмовляю.

Бо друзів не ховає час.
Як шанувати їх, навчіте —
Хай пам'ять душу спопеляє,
Коли вертається до нас
Все бачене і пережите.
Про це з собою розмовляю.

Коли, народе мій, в тобі
Знаходжу силу та надію

І думу, й дух твої приймаю,
І досвід — зброю в боротьбі,—
Найбільшим скарбом володію.
Про це з собою розмовляю.

Той скарб зі мною — він болить
І не дає спочинку слову.
Непогасимий — все палає.
Минуща не минає мить.
Слова принишкли чую знову.
Про це з собою розмовляю.

Самотній чи серед юрби,
Але літа людські — зі мною,
Бо пам'ять їм не дозволяє
Минути...

Що тут не роби,
А спогади навкруг — стіною.
Про це з собою розмовляю.

Що не було б — стоять віки.
Словами їх торкнем, руками,
Чи пам'ятями — знов спливає
У пуртах вічної ріки
Прожитий день, що вічно з нами.
Про це з собою розмовляю.

Перед судами книг і літ,
Життів, що доблесно згоріли,
Минуще все й дрібне зникає.
І здатен той лише на зліт,
Хто цілу вічність взяв на крила.
Про це з собою розмовляю.

1943

А вулиця вмирала так болюче
І попелом настудженим ставала.
Та вулиця сама себе ховала,
Лягаючи підвалинам на плечі
І стіни кладучи шарами цегли —
З картинами згорілими та фото.

Мов під косу, лягала під приціли,
Загибелі не в змозі побороти.
Та вулиця вмирала, як трава,—
Темнішала й легенькою ставала,
І всі свої притулки віддавала
На огляд — біль роздертого ества.
Та вулиця була моєю вчора —
Моя підлога, мій балкон, мій стіл...
Лежала, поруйнована і чорна,
Вся на очах, вся гола, вся без стін.
Повторюють: «До чого це?», «Чому це?»
Куди — з вогнем на плечах — я іду?
Хіба додасть хоча б краплину моці
Знесилуючий спогад про біду?
Та хто, скажіть, життя своє розкрає?
Хто зможе?
Хто без днів минулих є?
Лиш забування сили забирає.
І тільки пам'ять сили додає.

АНДРІЄВІ ГОЛОВКУ

А я ж Вас знав. І я не хочу
Забути, загорнути в час,
Як Ви дивилися нам в очі,
Судили як — себе і нас.
Невелеслівно і непишно
Себе ж усім нам роздали.
Судили всіх Ви нас неспішно
І нелукаво — як жили.
...Коли злякаюся, її схитрую,
І покривлю, і покручу,
Подумаю, що вже плещу я
Самого бога по плечу,
Нехай тоді обличчя Ваше
Суворе гляне у моє.
Зіжмакаю нікчемні вірші —
Змалію, бо ж малим я є!
Хай ліпше захлинусь словами
Свої власної брехні,
Аніж відчую: перед Вами
Стояти соромно мені.

І стидно на митця скидатись,
Коли тремтиш та дріботиш.
Як треба ж вміти постидатись —
За себе й не за себе лиш!..
Подивляться нам в очі люди,
Подивиться нам в очі час...
Нехай же соромно не буде
Нікому з нас. Нікому з нас!
Крізь швидкоплинну тимчасовість
Велична вічність прогряде.
Там, недвозначний, наче совість,
Андрій Васильович іде!

* *
*

Ми світ павчили розмовляти,
Коли знеміг він з німоти,
Бо слово розбрату трикляте
Народам клали на роти.
Йшли нації супроти націй,
Мільйони люду йшли у тлін,
Аж доки світ збагнув:
«Єднайтесь,
Пролетарі усіх країн!»
І символом
усечасовим
Над світом розбратів і зрад
Звели «Союз» ми —
першим словом
У чеснім йменні Краю Рад.
...Коли несуть
прийдешнє Слово
На втомлених устах літа
І суєта, немов полова,
Від Слова того відліта,
Я знову думаю про право
Підводити сонця з імлі,
Я знову думаю про Справу,
Яку в те Слово улили.
Над чорну зраду
чи поталу,

Що —

наче листя з мерзлих віт,
Словами «Інтернаціоналу»
Підводиться майбутній світ.
Над всі гнобительські погрози,
Давно безсилі, далебі,
Всі ленінські Слова, мов грози,
Прийдешній світ чайть в собі.
І заклик, що в похід здійсмає
Понад минущистю утом...
В нас інших слів — давно немає:
Пишаймось

нашим
Словником!

ЯБЛУНЯ НА БУЛЬВАРІ

О дерево,
ти квіти яблушеві
ховаєш у зелені кулачки.
До тебе йду
крізь промені травневі,
крізь павутиння фінішні стрічки.
До тебе залишається півкроку.
Дивлюся на бруньки твої рясні.
Незграбна та розтріскана,
щороку
ти яблука народжуєш мені.
Нехай твої гілки вітрами стерті,
хай тіло твоє зранене й криве,
я вірю — в яблуневому безсмерті
весна живе
і світ увесь живе...
Травневий світ хитається над нею.
Вона стоїть, не вірячи у зло,
і, віття розпростерши над землею,
вона цвіте —
цвіте, що б не було!
Цвіте, бо смисл весни її — в цвітінні,
у цьому найпрекраснішому з див,
коли тремтять прозорих квітів тіні
у переддень народження плодів.
Іду крізь квіти,

...Плечима на каштан зіпрусь —
Чи й нас, плането, перетреш ти?
Від Бухари до Бухареста
Розкочується землетрус.
Тремтять весілля та балети,
Дрижить поет («Іще живу?»)
І яблука летять в траву
На чорне яблуко планети.
Хитається раптовий страх
Над снами нашими й синами,
І піднімаються цунамі,
І стебла хиляться в полях.
Немов під кулеметну трасу —
Схилюсь і я —

землі вклонюсь...

Що ж — телеграмою від Часу
Прийшов раптовий землетрус.
Що ж, душе моя,—

не холонь,

Ти чуєш —

від Курил до Бреста,

Від Бухари до Бухареста
В землі ворухиться вогонь.
О скільки в тій Землі вогню!
Немов злила в своїм багатстві
Усі пожежі,

всі багаття,

Всі війни зразу —

день по дню.

О скільки полум'я в ній ще!
Земля набрякла ним, запеклим,
І переповнилася пеклом,
Яке безжально так пече.
В землі тих опіків — мов лих —
Там всі Хатині та В'єтнами.
Ти чуєш —

вибухи під нами,

І вже їм тісно — стільки їх.

Кохана, ти не спи.

В цю мить

Не сплять бійці,

за нас полегли.

Війни не буде.

Наче й легше...

Та пам'ять все одно болить.
Іще раз вирвалася з глибин
Із посвистом

війна триклята.

Ну, як вогні ті розділяти,
Коли злились вони в один?!

ОСІНЬ

I

Як ти вберешся в путь:
У золото чи в червоне?
Які навіжені дзвони
Над тобою гудуть?
Хочеш звідси піти,
Саде мій яблуневий,
Тікаючи від сльоти
І вітряного реву?..
Осінь уже бреде,
Веде свої листопади...
У що ти вберешся, саде,—
В жовте чи у руде?
Поклавши розлогу віть
На стіну білої хати,
Сад мій каже: «Живіть...»
І лаштується спати.
Нікуди не хоче йти,
Всміхається в небо біле...
Його б повік не зігріли
Далекі сонця й світи.
У вижовклої трави
Питає щирих порад.
Вже роздягнувся сад
І каже: «Буду, як ви...»

II

Пожаліймо людину, яка не бачила моря,
І не чула прибою, і в піні від хвиль
не йшла.
Пожаліймо людину, яка не спізнала міри

Благородства і ницості, радості й зла.
Пожаліймо усіх, хто ще не зміг покохати,
Хто іще не літав, хто давно хліба не їв,
Хто уже видихнув дух батьківської хати
І забув значення найперших маминих слів.
Не завжди потрібно чужі нещастя судити:
Стаємо вищими, збагнувши муку чужу.
...Цілий сад щулиться,

коли на одні віти

Починає осінь трусити свою іржу.
Живемо все тісніше.
Дощами сльози проллються.
У громах зродиться і в сонці засяє сміх.
Живемо пліч-о-пліч.
Печалі й радощі людства —
Мов осіннє яблуко, поділене на всіх.

III

Споглядаю,
як ліс проростає осінньою синню.
Холоднішають висі,
де соняшник сонця дозрів.
Йде пора, коли птиці,
і листя, і хмари осінні
відлітають кудись,
похилившись на плечі вітрів.
Замовкають дерева,
урочисті й простоволосі,
окільцьовані плином
в тумані розчинених літ.
І риплять вітряки,
зупиняючи крилами осінь...
Листя, птиці та хмари
лаштуються у переліт.

IV

Куди відходить життя?
А звідки приходить?
Звідки?
Спитає у листя і в квітки,
Куди відходить життя.
А де зникають пісні?

Нікому це не відомо.
Спитай у відлуння й грому,
Де зникають пісні.
Чому згасають зірки?
І цього ще не відкрито.
Спитай у метеорита,
Чому згасають зірки.
Коли ти був молодим,
Як жайвір понад полями?
Спитай у своєї мами,
Коли ти був молодим.

V

Поетів не тривожить хмарний став —
Вже є супутник знаком висоти.
Блакитний безмір неба скуштував
Ракетні та бензинові хвости.
Над вибухи та шлейфи літунів
Хлюпочеться пресиній хмарний став;
В нім потонуло сто мільйонів днів
І розчинилось десять тисяч слав.
Над Києвом, що — вічний златоглав —
Понад рікою на горби злетів,
Хмарини мчать через небесний став,
Немов човни розгромлених флотів.
Перекроївши синю благодать,
Загін ракет у небі запалав.
І їх — на дно, де всі літа лежать,
Занурить вічність — в синій хмарний став.

VI

Бувай здоров!
Нехай стосумна тінь
Тебе полишить —
хай печаль минає.
Чи є постійне щастя?
Я не знаю.
Та знаю сенс
таких, як це, везінь.
Ти не сумуй,
що літа вже нема
І всі шпаки шпаківні полишили.

Безпелесних небес гінці,
краплини падали на руку
та застигали на руді.
І, вітром студжені пронозим,
вони тремтіли з тих щедрот,
ці чорнонебо та чорнозем
зшиваючи нитками вод.
Вже цілий світ в червонім морі
подобу змінював своюю.
Як сім'ячко у помідорі,
в червінні вимоклий стою
і вечорове сонце п'ю,
налите в струмені прозорі.

ПОСПІХ

По білому небу летять літаки поспішають
мураха біжить
на столі повно склянок як веж
ракети у космос крізь грози
та хмари рушають
А як ти живеш?
«Швидкі допомоги» скрегочуть ревуть
розігнались
пожежні машини летять до червоних пожеж
задумливі вчені про щось неймовірно
дізнались
А як ти живеш?
На першім снігу перші відбитки лисячих
лапок
над лісом дзижчання тугих телеграфних
мереж
і я поспішаю
у вірші ні ком ані крапок
А як ти живеш?

ПІСНЯ

Ах, цигани, ви звідки, куди ви?
Птах заморський, чужинське перо...
Чорноокі, розчохрані діви

Туш для вій продають у метро.
Хто сипнув і з якого чувала
Вас, мов листя осіннє на став?
Чи не ваша прабабця співала
Так, що граф Лев Толстой заривав?
І який вас приносить лелека
В степ, шатро чи в молдавське сільце?
Чи не ваш прадідусь був Алеко?
Розкажіть — все пробачу за це!
Наче душі в полоні знемоги,
Понад вами летять голуби.
Ваші коні стоять край дороги
І скубуть предковічні дуби.
Рисаки, яких ви підкували,
Погубились не відати де.
Та від пісні, яку ви співали,
Хай ця туш вам із рук упаде!

СЛІД

Це ти пройшла... Промоклий сніг,
Мов хмара, що упала долі.
На білості моєї долі —
Малі сліди жіночих піг.

Це ти приходила сюди,
На березня мого алеї...
На травах доленьки моєї
Прим'ято слід твій назавжди.

Це ти прийшла з минулих літ —
Спокійно, літньо — в ранки млисті.
І на моєму падолисті
Твій золотий лишився слід.

У пам'ять кроки твої влито,
Болять в ній, наче в горлі крик.
Собі лишила ти навек
Моє скороминуще літо.

В лід мертвого календаря
Вмерзають дні, прожиті мною.

Пройшла ти тінню чи луною,
Мов спів далекий, чи зоря,
Чи пам'ять — в неї у боргу
За все я, що збагну надалі.
...По білості моєї долі
Це ти проходила в снігу.

ВЕСНА

А птиці все летять. Вже вісім днів
кричать птахи над хмарами у небі.
Вони летять між нами й сонцем, ніби
цей теплий день від них посутенів.
Вперіщить дощ по щибету іще,
грим прогризе свій вуркотливий бубон;
все як завжди — ще спека й вітер будуть,
неповоротно щезне тільки щем.
Солодкий біль без сліду пропаде,
бо він буває тільки в провесіння,
коли птахи летять і небо сише
звертає до людей лице бліде.
Постане понад світом мокрий дещь
і хмари тепле небо залатають.
Щороку інші птиці прилітають,
щороку ті ж надії у людей.
Щороку вітер б'є в лискучі вікна —
м'який та запашний, мов свіжий хліб.
Летять птахи.
Я чую — вісім діб
летять птахи, і їм кінця не видно.

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТЕБЕ

I

Поцілуй мене,
а після
Ти розкажеш, як жила.
Я прийшов. І давня пісня
В дім зі мною увійшла.

Почекай.

Пізнаю.

Ти це?

...Понад всім добром і злом

Я літав, як дивна птиця

З покаліченим крилом.

Понад хмару, понад хату,

Понад плетиво доріг.

І хотілося співати,

А співати я не міг.

Де мене лиш не носило,

Крізь яку біду й сльоту!

Та не стало в мене сили

Заспівати на льоту.

Мила, я, здається, знаю

Таїну німих ротів...

Почекай-но. Заспіваю.

• Я додому прилетів.

II

Я кличу тебе безслівно.

Ти чуєш, як я кричу?

Благаю тебе безслівно.

Чому не чуєш плачу?

Безмовно тобі співаю.

Ти чуєш пісню мою?

Листів твоїх не читаю,

Бо вже їх не дістаю.

Невже у тишу безслів'я,

Мовчання цупке й сумне,

Відійде усе,

чим жив я,

Коли ти чула мене?..

III

Ще досі я не відаю, чому

Прийшов, коли покликала мене ти.

Немов до тіла іншої планети,

До тебе я торкався крізь пільму.

А день світив...

Такий гарячий день,

Що губи розпікалися від сонця.

Я запитав у тебе, чи не сон це,
А над тобою зводився з легень
Солодкий дух померлих тютюнів,
Солодкий чад всіх слів, які ти знала.
Солодкий день, який над нами днів,
Собі й мені ти щедро позичала.
Я бачив, як согаються сумні
Дими чужих багать в моєму дні.
І, наче мертва мушля з перламутру,
Світ мерхнув, обіймаючи мене.
Ти глянула тверезо так і мудро
І проказала: «Скоро все мине...»

IV

Мила надіє моя...
Вітер над пами блукає,
Світ до розлук не звекає,
Літо розквітле буя.
Мила надіє моя...
Хай це усе проминає,
Тільки лишалася б ти!
Стогнуть з розпуки світи,
Спокою тиша не знає...
Хай це усе проминає.
В світі, де світиться тиша,
Де переплутаю сни,
В світі, де стільки війни,
Туга тугіша й гучніша.
В світі, де світиться тиша.

V

Вже розвиднилось.
Доволі.
Піє півень на вікні.
Скільки є ще тої долі —
Всю залишено мені.
Все, що з вереском ділили,
Добровільно роздаю...
Стало б часу...
Стало б сили
Долю звершити своєю!
В поспіху пульсують зорі,

Птахом поспіх проліта.
Нині все таке прозоре —
І робота, й суєта!
Перестояли чаї ті,
Що ліниво я цідив.
Вже немає де чаїтись
Від усіх прийдешніх див.
Вже розвиднилося.
Треба
Зрозуміти, що нараз
Залишились — совість, небо,
Дім, кохання, люди, час...

VI

Ти обіцяла: «Я тебе забуду.
Я легко забуваю — день, і все...
Блакитний птах у дзьобі віднесе
Весь біль мій, всю надію, всю облуду.
Хай буде так, хай буде просто так —
Блакитний птах, і ми, і все, що буде.
Душа, немов поранений літак,
І всі сонця, і всі пекельні бруди,
І ти, і я, і ця любов без тями,
І всі, які про нас не знають, люди...
Не клич мене — не вроч мені огуди.
Мовчи. Забудьмо наші імена ми...»

VII

Ти мене забути зумій —
Перекреслюй мене і сердься,
Що в останнім кутику серця
Ще ворушиться голос мій.
Забувай мене назавжди,
Та вслухайся —
Як сумно й глухо
Деся в останнім кутику слуху
Шарудять ще мої сліди.
Хай — коротка, та не біда —
А любов — хоч твоєї міри...
Берег; далі — безмежне море,
І солодка в ньому вода.
І душа з того моря п'є,

В теплих бризках обличчя мокне...
І невже він потроху змовкне,
Голос,
що відлунням стає?

VIII

Коли душа відмиється від гриму
А серце очі виплаче в журбі,
Одна ти постаєш перед очима
І сто смертей вовтузяться в тобі.
Останній день, любов моя остання,
Останній крик хмільного журавля,
Коли з-під ніг летить нічна земля,
Щоб швидше увійти в своє світання.
І тепла височінь сліпучо-біла
В собі зорю гоїдала молоду.
Це все було
Ти так до мене бігла,
Що впала і померла на ходу.

IX

Коли знову приходиш ти
І дивуєшся, що були ми
Нероз'ємні, неначе рими,
Та далекі, мов два світи...
Ах, буденність романсу злого,
Стогітарна банальна мить...
Наче в кволій долоньці бога
Бідне серце моє тремтить.
Бо кохання з життям у змові —
То похилить,
то піднесе...
Скільки в мене було любові?
Лиш для тебе лишилась.
Все.

X

Коли дзвенять від спраги дні
Напнутою, мов біль, струною —
Приходьте всі, хто пив зі мною,
І принесіть води мені.

Коли від голоду поліг ти
Серед чужих столів і слів —
Хай прийдуть всі, з ким хліб ділив,
І принесуть тобі хоч крихту.
Коли вмираю з самоти
І ніч не пророста в світання —
Прийди.
За все моє кохання
В ту мить прийди до мене ти.
Жага розтане, сум відлине
І зло дістане відкоша...
Не все так просто.
Це душа
Добра бажає — як відлуння.

БУДІВЕЛЬНИКИ НА ЕКСКУРСІІ

Весняне сонце,
як в прадавнім Києві, гріє,
Відчинені двері запрошують в прохолодну тінь.
Будівельники на екскурсії
в київському храмі Софії
Роздивляються кладку стін.
На осонні ходять.
Сміються, простоволосі.
Підставляють обличчя розпашілому квітню.
Обережно торкають
теплу зпрадавен — досі
Цеглу дев'ятсотлітню.
Муляри з Оболоні,
русанівські штукатури
Зір наповнюють видом цієї краси.
І торкають руками
навік збудовані мури:
Роботу давню —
й на всі часи.
Інспектують якість.
Відзначають з приємністю,
Що були тут безсилими
всі Батії,
Баторії.

Кколи ви любитель теорії —
вважайте це спадковемністю
Чи — відчуттям Історії.
Відспівали загарбникам
недорізани кволі півні,
Всі похмури пророки не мали в Києві рації.
...Відбувається спілкування на найвищому рівні,
На рівні миру і праці.
Віддиміли усі пожежі,
відкрюкали всі круки
І відбомкали у литаври
всі ворожі полки...
А стіна з стіною зростається,
І торкаються руки
Одна одної,
хоч між ними — віки й віки.
Ці робочі долоні
на собі місто тримають:
Кожен шлях його,
кожну вулицю,
кожне слово поета,
Кожен усміх, кожну надію —
бо силу таку мають.
...А над ними Софія — мов ракета.
Перед ними —
квітневі промені
Золоті руки ламають.

ОСТАННІ ЗАЛИ МУЗЕЮ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА

...Пропонували дружбу, як милиці —
Зіприся, мовляв, та іди за нами.
Йому казали про царські милості,
Його улещували чинами.
І компліменти — мов індульгенції,
І люті погрози — наче гармати.
Його виключали з інтелігенції,
Немов це може значення мати.
А потім, зіщуливши очі заячі,
Ховали в зіницях погрози лід.
До нього прицінювались, гадаючи:

Скільки за нього платити слід?
Що за усмішка в нього, почім вона?
Наказують: «Смійся!», а він кривиться,
І виглядають напрочуд нікчемними
Слова, що мали бути б грайливими.
З тих слів, як з лепу, — які вже злеті?!
З тих слів — як з льоху, де повно лих!
Так гарно цареві, коли поети
Показують зуби зі сміху лиш!
Одних повісили, іншим — весело,
Тому он — злості, іншому — злота...
А ти долонями, наче веслами,
Гребеш з океану тої підлоти.
Та знайдеш берег, пальмами всаджений,
І там накажуть: «Сміхом грими!»
Шевченко всміхається, мов засуджений,
Що тільки-но кулю зустрів грудьми.
Бо зробиш півкроку — покрають криком,
А зробиш крок — розтовчуть в ступі.
Рядки, немов загачені ріки,
Б'ються у греблі болюче й тупо.
А понад ними — царі ворожать...
Ти ж розгинаєшся над усе це.
І судді олівчиками ворущать,
Не в змозі дістати тобі до серця.
...У поминок царських — смердючий ладан.
Народ безсмертний, як є в нім лють,
Як є в нім хтось — хоч один, — хто ладен
Негайно вмерти за власний люд!
Параграфи дивляться лютим звіром —
Та гине страх, де віра жива,
Бо понад марних вироків виром
Стають остаточні, мов день, слова.
Не витерти вже їх — ще не второпати,
Століттям іще перед ними клякнути...
Шевченко йде у безсмертя з допиту
Крізь білі очі катів наляканих.
І вже з Шліссельбургу його не видно,
А зорі над ним — шляховий пил...
Та яблуні вздовж неораних піль,
І на долоні рожева квітка,
Неначе той цвіт —
з кров'ю навпіл.

І перехрестя днів, змужнілих в праці.
Шевченків крок ти на собі зберіг
Та кроки робітничих демонстрацій.
Я чуюся без тебе, як вода,
Що з хмари в дощ пролитося нездатна.
Мої ти сподівання та біда
І путь моя, важка та благодатна.
Занурений у рік померлих ринь,
На вічність спертий кожною стіною...
Навіщо тобі лестощі молінь?!
Ти — справжній.
Будь, як є:
лишись зі мною!

ВУЛИЦЯ ПЕРШОГО КОХАННЯ

Виростаю з любовей минулих
У кохання запізні й пісні,
І чуття, що, здається, поснули,
Не вовтузяться більше в мені.

У діткливе мов, в тонкоруке
Першюлюбство
забуто
бреду.

Виростаю з минулої муки
В передчуту душею біду.

Так боюся, що страхом хвалюся,
Наче з ляку собою стаю
І хвилююся, щемно хвилююсь,
Дотикаючи руку твою.

Чом-но, мила, сумна і лиха ти,
Вся — мов день, і — розчинена в дні...
Доле, дай мені силу кохати
Й не втрачати дай силу мені.

Ми на вулиці тій — перехожі,
Хоч постійно здається — жили ж...
Я знаходжу тебе, я знаходжу,
І мені ти жорстoko болиш.

Наших слів гromовиці та грими,
Наших дум — чи то жар, чи то дим...
Втім, яка ж бо тут певність,
Коли ми
До кохання крізь острахи йдем.

І невже над слова незабутні
Забуття нам простелить столи.
І розчиним у власному будні
Небуденність кохань, що були?!

ТІНЬ

Наші тіні пахнуть асфальтом.
По сухому тілу Землі
нас розстелено, наче шпальти
непотрібних газет на столі.
Нас розстелено під ногами,
під колесами автотрас,
і зарослими берегами
древніх рік розіслано нас.
В трав зеленім переплетінні
Зачаїла тіні весна.
У воді потопають тіні,
випадаючи із човна.
Із життя, неначе з двобою,
вивільняючи довгий вік,
тягне довгу тінь за собою,
наче пам'ять свою, старик...

— Тіне,

чом ти об ноги б'єшся
і торкаєш чужі сліди?..

— Упадеш колись — і зіллєшся,
і з'єднаємось назавжди.

— Тіне,

контуре мій без тіла,
підведися, поруч ходім...

— Непотрібно.

Я б не хотіла,
щоб ми друзями йшли в твій дім.
Сам іди.

Понад примусовість

цих подвоєнь, лун, мерехтінь,
пам'ятай,

що пам'ять і совість
за тобою бредуть, мов тінь.
Всі тобою прожиті дати,
радість вся і увесь твій сум...
— Ти навіщо?
— Щоб нагадати,
що не сам ти, не сам, не сам...

ЛАСТІВКИ

Пам'яті мого дитинства

I

Розчинилися поміж хмарин,
Наче краплі у плині ріки —
Чорне пір'я з небесних перин...
Де поділися ви, ластівки?

На воді не буває слідів —
Тільки кола, минущі й бліді.
Білий світе мій, де ти подів
Всі стежини мої на воді?

У повітря пісень не бува —
Просто плетиво нот голосних.
Світе мій, де зникають слова,
Коли вітер торкнеться до них?

...Там, де вічності пружна хода
Залишає карбований слід,
Просто вітер летить.

І вода,
Наче в камінь, тужавіє в лід.
Над гранітом і золотом площ,
Де у бронзі завмерли слова,
Не кричать ластівки.
Просто — дощ
Ластів'їні сліди омива.

II

Покличте мене знадвору!
В моєму спаленім місті
Вже немає будинків —
Лишилися самі двори.
Гукніть мене голосніше —
Мій дім без дверей і вікон —
Тим краще я вас почую,
Тим швидше вийду до вас.
Ластівок повно в місті.
Вони живуть на піддашнях,
Коли і дахів немає —
З білими черевцями,
Як довоєнні мухи...

Ми з вами —
За ластівками,
Посваряться
Мами з нами!

Бо наші мами не знають,
Що нині ми — будівничі.
Проектуємо місто,
Яке постане довкола
Мого будинку без вікон.
Прокладаємо вулиці,
Спрямовані в післязавтра.
...Гукніть мене голосніше,
Я і сьогодні вийду.
Тільки чомусь зникли
Ластівки з мого міста.
А стільки ж колись було їх —
Під кожним дахом гніздо.
Чорні крильця тріпотять,
З сонця ластівки летять.
Люди й дні мого дитинства
Їх виходять зустрічати.

III

Засяє місяць з високості,
Як опівнічний час мине.
Приходьте в дім до мене, гості,
І там зустрінете мене.
Мій дім вже ластівкам належить —

Він весь прозорий, наче скло.
І вітер стіни йому ніжить,
А все в тих стінах — як було...
Де за парканами на розі
Спадає цегла в пил і в дим,
Сиджу я мовчки на порозі
Та слухаю свій перший дім...
О, пожалійте мої рами!
Були шибки у них скляні.
Ті вікна правили роками
За телевізори мені.
...Протнуто ластів'їним летом
Руїнний пил, немов іржу.
Мій дід живе там, син живе там,
І на порозі я сиджу.
Спитати в ластівок не в змозі,
Сам роззираюся між крокв,
Шукаю — де на цій підлозі
Відбився мій найперший крок...
Мій дім зітхне від спраги раптом,
Сухий, мов непотрібна гать.
Води його останні краплі
В очах у мене мерехтять.

IV

Синку, ми з тобою із війни:
Убивали там і нас з тобою.
Хтось поліг — а хтось і вийшов з бою
З відчуттям високої ціни
Всіх життів, врятованих з війни.
Не поліг мій дід —
А в нім життя
Всього роду у столітті цьому.
Батько мій здолав вогонь і втому.
Я — його, а ти — моє дитя.
Не переривається життя!
Пам'ятай,
життя твоє й моє
Винесено людством з бойовища.
Хоч проклята куля досі свище,
Крові вона нашої не п'є.
Краплями в ріці вселюдській є
Всі життя.

Між них — твоє й моє.
...Лиш моє дитинство не кінчається
І не повертається з війни.
«Ластівки літають, бо літається».
Де вони?

V

Сонце сяє, мов платівка,
Та небо сумне й бліде,
Бо щойно убили ластівку
Й вона, мов літак, паде.
Що ж, мрія про спокій — з воєн:
Відпивши з їхніх криниць,
На землю падає воїн,
А всі ми з ним — долілиць.
...Але і в цьому розділиться
Вселюдська наша сім'я.
Хтось зводить голову — й цілиться,
А хтось —
заплаче, як я.

VI

Я не прожив дитинства, як дитя:
Дні юності війна пошматувала —
І довго я не відав до пуття,
Куди воно, дитинство те, пропало.
Прийшло знання...
Хоча дорослі дні —
Мов ластівки на штормовому вітрі,
Дитинство розчинилося в мені,
Як іскри розчиняються в повітрі.
Живе душа обвітрена моя,
Як подорожній на просторій площі.
Я вже давно дорослий.
Але я —
Дитя, яке дитям не побуло ще.
Доби моєї звихрену ходу
Я чую, наче спільну нашу силу.
Та іноді — ще й ходором пройду,
Бо так моє дитинство повеліло.
Усе разом.
Мов яблуцева віть

II

Насправді ж музика — святá.
Святих не поминайте всує.
Та в небі музика пульсує,
Коли крізь неї птах зліта.
Бо музика жива й свята.

Насправді ж музика — мов птах,
Тому що крила, в ній омиті,
Стають легкими тої ж миті
І простираються в світах,
Коли на них злітає птах.

Насправді ж музика — мов спів,
Бо птах співає, звівши крила.
Це музика птахів створила,
І першу пісню — ще без слів,
І щебет перший — ще не спів.

Насправді ж музика — це все:
І спів, і чистота, й птахи ці,
І хмаровиння, й твердість криці —
Безсмертя й смерть в собі несе,
Тому що музика — це все.

III

Коли хліба немає — хтось тобі дасть їсти,
Коли немає сорочки — хтось таки дасть свою.
Коли надто самотньо — йди на вулицю міста,
Вона здригнеться і прийме тебе в свою течію.
Не спиться?
Все ж таки прийде — по втомі — для сну година,
Ляже тобі на очі, наврочить видіння пізні.
Коли ж пісні немає — тоді вмирає людина,
І навіть ховати ніяк її —
Бо немає пісні...

IV

Це все дуже непросто.
...Коли крокують паради
І музика над кашкетами

Пульсом тугим б'є,
Я згадую інше свято...
На святі Олімпіади
Після стартів і фінішів
Час музики настає.
Коли планета з'ясовує,
Хто з нас найвище стрибає,
Хто найвище підносить
Сталеві штангістські жорна,
Приходить оркестр,
і в ньому

Сурма латунна грає:
Стара, іще довоєнна,
Хрипка, неначе валторна.
Музика...

Дотикаючись
До свята цього і див цих,
Прошу —

встаньте, болільники,
В стадіоннім двигтінні.
Чемпіон Олімпійських ігор з бігу —
не народився,
Бо матір його живцем спалили
В Хатині.
Нумо разом змовкнемо
На традиційну хвилину,
Нехай на мить почорніють
Всі телеекрани
І голос хрипкої сурми
До кожного з нас долине,
Коли ми разом подивимось
На п'єдестал пошани.
Буде там біло й порожньо —
Мовби вросте у кригу
Той п'єдестал високий
Під флагштоковим дровом,
Бо чемпіон ігор з марафонського бігу
Згорів у сорок четвертому
В полі під Кишиневом.
Буде ще свято, буде!
Будемо ще радіти!
Ще скрикнуть багатомовно
Поєднані щастям люди,
Коли на зеленім полі

Наші красиві діти
Битимуть всі рекорди
І весело дітям буде.
Але сурми захриплі
Над стадіоном заграють
І на хвилину спинять
Спортсмени свою гру,
Бо тренера всіх гімнастів,
Які тут не виступають,
Ще хлопчиком розстріляли
В Бабиному яру.
...А потім — квіти, і марші.
І свято людської сили,
Яке — над усі війни —
Зводить лице своє.
Поховано чемпіонів,
Яких на війні убили,
Тільки ж нехай сьогоднішніх
Ніхто ніколи не вб'є!
Та скрикне сурма хрипко,
І розкотяться луни,
І радіо засумує,
Й словесу спинить ріку,
Бо коментатор спортивний,
Лице затуливши юне,
Спопелився під Гомелем
У збитому літаку.
Слався, Олімпіадо!
Надіє слався, безкрая!
Живи, свято братерства,
Понад усі бої!..
Сурма,
 ще довоєнна,
Так невмирущо грає,
Немов сурмачі загиблі
Притисли до губ її.

V

Коли новонароджені пісні
Лиш мріють про крило, щоб знятись вище,
Я чую, як вовтузяться в мені
Ті кілька нот, що в пісню не вросли ще.
Ті кілька нот, що іншим не рідня,

Бо, виболілі, прагнуть свого лету,
Бо, — хоч уздріли перше світло дня —
Існують, лиш обіцяні поету.
Як воду, світанкове сонце п'ють,
А весьвіт понад ними — мов колиба;
Та, суці в ньому, ноти не клюють
Розсипані довкола крихти хліба.
Їм власний хліб ввижається й слова,
Які торкнуть їх — чесні аж цнотливі —
І в кожній ноті, як в маленькім диві,
Надія споковічна ожива.
...В стіну ввіпрешся втомленим плечем
І раптом пригадавш відчуття те —
Як власну силу і постійний щем.
Дві ноти, що їх лячно дотикати,
В тобі існують — сміхом та плачем.

VI

Музика.
Вечір.
Серце холоне.
Я, наче зараз, бачу —
Нігті ламаючи об долоні,
Люди дорослі плачуть.
Музиці тій не малят колисати —
Землю вона трясе.
Вірші такі б колись написати.
І все.

* *
*

Нагодуй моє серце піснями,
дім душі моїй з пісні змуруй,
поміж днями моїми пісними
день скромний мені подаруй.
Хай почнеться те свято раптове,
що його у собі я душив,
хай-но кожне промовлене слово
проростає, мов колос, з душі.
Ми зіжнемо його і змолотим
в скоробіжні духовні жнива.

О, як сяють

відмиті з болота
пальці, очі, думки та слова!
Часе, був я і кволий, і голий,
доки ти не закликав: «Учись!»
Знаєш, часе мій, що таке голод?
Що ти знаєш про голод душі?
Твердорукий, з тобою ми в спілці
в згуслім стопі з думок та надій.
Я у тебе — мов попіл на пальцях,
тільки ти мене все ж — нагодуй.
Дай з долоні напитися,

поки
не зростуть в тебе ліпші сини,
а тоді поверни мені погляд
і слова мені — теж поверни.
Все віддай мені, що забирав ти,
а коли твоя щедрість мине,
ти лиши, повернувши до правди
всевидючим обличчям мене.
Хай мене твоя сила підніме —
крик почуй мій та крок мій помір.
Нагодуй моє серце піснями,
доки з голоду я не помер.

ЧИТАЦЬКА ЗАПИСКА

Розкажи мені про землю,
Про сади, про хліб, про волю.
Розкажи мені про зиму,
Що дарує спокій полю.
Розкажи мені про літо,
Про жнива і теплі ріки,
Розкажи мені, як лікар,
Про людські серця і руки.
Знаєш,

крізь найвищу втому
Я постійно пізнаю —
Все єдине,

все в одному,
Все ввіходить в суть мою.
І не можна розділити

(Суцці з'єднано в мені)
Поле й небо,
 зиму й літо,
І роботу, і пісні.
І життя ще стоїменне —
Все у праці й боротьбі.
...Щиро прочитай для мене
Все, що пишеш сам собі.
Все, що світові ти виніс —
Наше спільне ж —
 зрозумій!

І ніякі брехуни нас
Не розділять, брате мій.
Нам з тобою не пасує
Похилитися з утом.
Хай ніхто не ділить всує
Нас ні словом, ні перстом.
Бо роботи в нас з тобою
Досить —
 задуми ж одні.
...Після дня —
 мов після бою —
Вірші почитай мені.

* *
* *

Я із собою сам на сам
У тиші захотів лишиться.
Але ж оката, наче сом,
До мене прилетіла птиця,
Щоб з підвіконня подивиться,
Як усамітниться мій сум.
З собою на самотині
Без марнокляття й марнослав'я
Хотів побути — але ж ні! —
Обличчя вчителів згадав я;
Вони — живі ще донедавна —
Замерехтіли по стіні.
На самоті з собою був,
Та вітер прилетів, як ворог —
Мені у шибку ліктем бив

Розбивав мовчазні загади.
Мій вчитель вмів головою користуватися
І не вмів голову зберігати.
Чую — хтось поруч повторює
Слова про людину, що нуртується на землі.
Люди,
Бережіть вчителів історії,
Вони ще вам прислужаться, ті вчителі!
...А він казав мені,
Що епохам та людям
Дивитись треба у вічі,
Бо надто вони різні —
Пропливають повз тебе німо...
«Ти не бійся тих,
Що приходять з середньовіччя,—
Вмій відчутти своє століття
І прожити в ньому».
Він розказував нам про Цезаря,
Про Софокла і невігласів,
Та про коней Батієвих,
Що півсвіту збили підковами.
«Боже мій,— буркотів учитель,
Мене виводячи з класу,—
Знову цей йолоп
Казна про що розмірковує!»
Хай легкими будуть тобі
Шляхи твої вічні...
Ти жив у часі достойно —
В за часі достойно йди...
Мого вчителя ховали скромно,
Як Леонардо да Вінчі.
Процесії довші та гомінкіші
Є походами у безсмертя не завжди.
...А промерзлий вітер
Вів свою ораторію,
І стіни дивились камінно
З-під білих масок.
Вмер історик.
З тих, що творять історію,
А вмирають від крововиливу в мозок.
Сніги намерзали на вікна,
Наче штучні вовни.
Вітри над ним стугоніли,
Мов шукали винних.

Прспект,
що від часу оглухнути мав би давно.
Ми звикли до шуму...
Усе кричимо, як глухі, ми.
Вже тисячам речень заціпило ніжні роти.
Та слово до слова
і — чуєте — рима до рими,
Неначе із пустки, виборсуються із німоти...
Є мова дерев — ми не чуємо.
Кажуть, що квіти
Кричать,
лиш до них наближаються руки лихі.
Метелик малий — найтихіший літак цього світу —
Волає до нас, але ми і до нього глухі.
О, будьмо уважні до слів!
Хоч над їхні маршрути,
Оглухла від гуркоту, зводиться тиша бліда,
Яка нас не слухає...
Тільки потрібно ж почути
Дерева, птахів і людей, бо інакше — біда!
Інакше слова повмирають на сірім папері —
Ну що наші губи крізь гуркоти ці проречуть?
Чи знайдемо шепіт, розхлюпаний по атмосфері,
Чи зможемо крики, розлиті у тиші, почути?!
У вухах байдужих мовчаннів — тривоги початок...
І все ж таки
слово
свій шлях понад гуркоти в'є!
Я вірю, що слухає тисячолітній Хрещатик,
Приймаючи цілі світи у безсмертя своє.
Добою натхнений, для часу нового живе,
Глибинною пам'яттю чесний торкає початок
І в далечі світлі
спрямовує слово нове.

ГІДНІСТЬ

Я не люблю, коли кричать,
Ненавиджу, коли лякають,
Соромлюся, коли звикають,
Прийнень несучи печать.
Соромлюся товаришів,

Ще стільки є любові у мені.
Я цілий вік навчаюся любити —
Чи пито з чаш любові,
чи не' пито,
Але чаять жагу мої пісні.

Вже стільки сивини є при мені —
Кристали срібла, що лягають в осад.
Мій день, мій вік,
мій самосуд, мій осуд
І радість моя —
срібний лист при пні.

Ще стільки є надії у мені.
Життя моє —
між вас і перед вами;
День поміж днів,
а слово — між словами.
Так жар живе,
розчинений в огні...

* *
*

Коли на бульварі заплакав той чоловік,
повз нього пройшли ми.
Було нам весело в парі.
Я ще подумав, що досі якось не звик,
щоб мужчини плакали,
сидячи на бульварі.
Чому він плакав?
Захворів? Когось поховав? Від болю?
Чи — загубив гроші?
Згадав кохання юначе?
Ми мовчки проходили.
Нам гарно було з тобою.
Ти навіть не зауважила, що чоловік плаче.
Птахи влаштували гойдалку
на теплому вітті
якраз над лавою,
де сидів чоловік цей.
Всіх потішити важко...
На білому світі

одночасно плаче півмільярда людей.
Всі плачуть про власне.
Хвиля у берег б'є...
Завод дими вивергає...
Місто навкруг вирує...
Мила, коли ми заплачемо про своє,
той чоловік
нас почує?

1880

Як давно це було! Прокидалися люди вранці
І вдихали пахощі незнайомих з нафтою рік.
Щойно Брамс написав знамениті «Угорські танці»,
А Чайковський завершив
«Вісімсот дванадцятий рік».

Ще літак не гримів, блукаючи в хмарах білих,
І підводний човен не лягав на мулисте дно.
Ще ніхто не ганяв на спортивних автомобілях
І не знали про радіо, про синтетику та кіно.
Ще повільно гоїлась (без антибіотиків) рана,
Ще дорога в'юнилась без асфальту, курна...
Ще громили критики Ренуара, Мане й Сезанна,
І Золя щойно дописав свій роман «Нана».
Скільки всього було! Як мало було усього!
Нездоланні відстані —

для картин, симфоній, поем.

Від митця до митця — як від бога до бога,
І сусідні країни глухі й німі навзаєм.
Кружеляють чутки то радісні, то зловісні,
Золотіють, вмираючи, наче листя з жовтневих віт.
...Незабаром Потьє напише слова для пісні,
І над світом злетить вона, і поєднає світ.
Час прийдешній минулому в зіниці наївні глянув,
Час новітній зродиться у прийдешнім бою.
...Вже за кілька літ гімназист Володя Ульянов
У Сибірську закінчить шкільну науку свою.
Все попереду:

прапор над Смольним та «Арсеналом»

І ракета Гагаріна, що всесвіт протне мечем.
...Пісня зватиметься «Інтернаціоналом».
Гімназиста зватимуть Леніним.
Іллічем.

**РОЗМОВА
З ДАВНІМ ДРУГОМ**

«Чим їх пов'язано? —
він дивувався. —
Клопотів, сует і всього —
по в'язи нам.
Стільки ж турбот:
в сивині голова вся...
Як їх пов'язано? Чим їх пов'язано?»
Чим поєднало нам далі та долі?
Шиють мундири ж нам —
зразу і порють.
Як же нам спільно —
в спільній юдолі —
Знатися близько —
чутися поруч!
Слухати спільно
всі зауваги,
Грїтись вогнем
і не дихати димом.
...Навіть у спокої —
треба відваги,
Навіть в потопі —
треба води нам.
...Тихо ж існують люди уклінні —
Мов килимки до чийогось порога.
Хто це сказав, що дружать — від лінії?
Хто це сказав, що дружать — по лінії?
Дружать, як ми —
бо вмирають без цього!
Дружать?
дрижать?
Як в зіницях у мами,
В погляді дружнім шукають — що буде?
Дружать домами,
дружать димами,
Думами дружать,
дружать — бо люди!..

Світ на них лиш теплі дощі лив...
Знаю — ще вони пролетять
Над стрільцем, що мене не вцілив.
Добре знаю, що їхня путь —
Понад хмари та понад щогли.
Не один ще потоне щиглик,
Продираючи каламуть.
На когось погавкають доги,
Хтось лякатиметься примар...
Ще до радості так їм довго,
Як метеликові до хмар.
...Хай злітають крізь час і світ,
Хай в найліпші множаться сили!
Милі,
хоч би ви долетіли,
Доболіли до зрілих літ!

ДОКІР

Жінка буває на пошті щодня;
зморшколиця —
Марку придбає, конверт
чи листівку вітальну.
Жінка приходиться на пошту —
так ходять в читальню
Ті, в кого дома немає книжок на полицях.
Жінка на пошті сидить за столом,
і не знаю —
Пише вона чи листи перечитує подум.
Очі потомленій жінці виповнює подив —
Дивно старій, що ніхто не листується з нею.
Жінка на пошті
іде в телефонну кабінку —
Двері кабінки вона зачиняє щільніше,
І, нахилившись до трубки,
вслухається в тишу —
Там безсловесні вітри шелестять без урину.
Та з телефону ж,
із пошти,
із вулиць та з неба
Реготи й стогін спадають на неї, мов злива.
Жінка на пошті вслухається в світ метушливий,

РІК СПОКІЙНОЇ СОВІСТІ

Вже пора.

Тихим летом
Час прикличе утому.
Пам'ять — наче багнетом —
Різоне по живому.
Друг для неї чи раб ти —
Не жалітима —

вмить! —
Ти збагнеш себе раптом,
Аж душа заболить...

І,
мов шепоти жита,
Оживуть голоси...
Як же треба — дожити
До такої краси!
До розверстості тої
І душі без одеж.
До останнього бою,
Що з собою ведеш...
Долс, дай мені пам'ять!
Хай ніколи в мені
Ватр жорстоких не палять
Помарновані дні;
Як невистиглий жар —
Серця вигірклі повісті!
...Занотуй в календар:
Рік Спокійного Сонця,
Рік Спокійної Пам'яті,
Рік Спокійної Совісті!
Жити б з ними,

допоки
Не сховає земля...
Тихим летом неспокій
Понад серцем кружля.

НА БАЙКОВОМУ

Вмирають мудреці з держави слів —
Святі, що суцї над патериками,
Коплатоброві, з чесними руками,

Та, вмерши, ні один не помалів.
Померши, ні один не відійшов,
Лиш смертю із майбутнім привітався.
Та облетіла раптом суєта вся,
Неначе порох з їхніх підшов.
Над теплим хитроплетивом доріг
Самотній місяць котиться іржаво.
Поезії великої держава
Поволі тратить мудреців своїх.
Ми проводжаєм їх в далеку путь,
Йдемо за ними —

строфами та снами,
Говорим,
що живуть вони між нами,
І знаємо —

вони вже не живуть.
Це не вони —

поезія жива...
Гірко знаття те в душі собі вріжем,
Бо винні перед ними кожним віршем,
Де брязкотять сфальшовані слова.
Бо винні перед ними кожним словом,
Яке живе в душі на ланцюгу,
Коли крізь пам'ять, наче крізь югу,
Ми у зачасі лики їхні ловим.
До болю звично все:
Одні в землі,
А на землі все той — стокутний — будень.
Нехай нам і за себе гірко буде,
Коли вмирають наші вчителі!
Нас битва кличе.
В звогнені роки
Рушаємо в зворушливім єднанні,
А їм вузькі окопи персональні
На Байковім викопують дядьки...
Вони вже в снах незморних та незмірних.
Вклонившись вчителям із днів нових,
Подумаймо,
Як берегти живих,
Коли ми проводжаємо померлих,
Коли ми у прийдешність проростаєм
І з їхніх днів, що повнять нас ущерть?
А мудреці від нас ідуть не в смерть,
А в той народ, що дав колись життя їм...

Принишкнуть
ненависть і страх,
До сонця звернуться всі вікна,
І поклик панський, наче прах,
Від вух та душ
назавше зникне.
На доброзичливих вітрах
Вітрила затремтять:
«В дорогу!»
Кажу ж вам:
переляк, мов прах,
Мине — і все почнеться з того...

* *
*

Чиста совість і добре здоров'я:
цілком достатньо,
коли твоя доля
в путь крізь дні вируша.
Хай вона засвітиться
з таких честі й достатку,
бо в тобі не болять
ні тіло, ані душа.
Скільки треба для радості?
Палац? Півсвіту? Півнеба?
Я вже стільки набачився
багатійських страждань і згуб!
Треба вірити в шлях свій,
і доброго друга треба,
ще й — хорошого слова
з щирих і дружніх губ.
Я об'їхав півсвіту,
а півсвіту пішки пройшов я.
Укладався по-різному
той довгий-предовгий шлях.
...Я бажаю тобі
чесності та здоров'я.
А все інше — прийде,
як трава по добрих дощах.

КОРІНЬ

(За Нормурадом Нарзуллаєвим)

Все, що живе, — корінням суще.
Нове — на корені старім.
Твій слід не пропаде, тому що
Є корінь твій на світі цім.

Гілки в гаю — легкі, мов стріли,
Та кожна гілка — корінь зна.
Тюльпани гору цвітом вкрили —
І в цім чаїться дивина.

В камінну плоть коріння вперши,
На скелі карагач зроста.
Над степом листя розпростерши,
Стоїть шовковиця густа.

В болоті очерет зітхає,
Сопілку чути в теплій млі...
О трави й квіти мого краю,
Як вам живеться на землі?

Все, що живе — корінням суще.
Нове — на корені старім.
Твій слід не пропаде, тому що
Є корінь твій на світі цім.

Чи вріс я коренями в світ?
Де, серце, я лишу мій слід?

ЕМІГРАНТ

Півотні сонць — жовтобоких днів —
Тролейбус віз на плечі.
І півні кричали, вітаючи день,
Коли їх зварять в борщі.
На пошті годинник з видзвоном бив
Горішки музичних тем.
О шостій Хрещатик безлюдним був,
Як полігон під вогнем.
За ніч перебравши реєстр тривоги

І втіх, що їх кожен мав,
Ми сіли на східцях поштамту вдвох,
Натомлені від розмов.
Сказав мій супутник:

— А я лечу

В інакші землі та дні,
Звідкіль не чути мого плачу,
Коли тоскно мені.
Та й ваших туг не чути звідтіль,
Коли сумнувате вам.
...У кожному морі — інакша сіль,
Всюди — свій лік словам.
Але ж —

гукне мене Судія
На суд, що зветься Страшним.
І Київ привидиться —

тільки ж я

Задовго жив поза ним.
Коли запитають — неспокій чий
Вам душу палив живу?
Ви — знаю — народ назвете свій,
А я свого — не назву.
І я поблякну на вашім тлі
В химерії цій сумній.
Ви — лікар.

Зробіть аналіз землі:
Скільки крові у ній?!
Бо всі, хто падав тут у бою,
Дивилися в очі вам.
Поет ви.

Торкніть землю свою
І вірте її словам.
Я заздрю.

Бо гарна мрія веде
До чесної вас мети...
Ви знаєте, як Хрещатик гуде,
Коли від нього іти?
Втім, звідки вам знати?

Ви — тут, ви — є,

А я — емігрант, втікач.
І чим для вас є слово моє?
І чим для вас є мій плач?
Я нині прощаюся.

Мій маршрут

По інших світах побіг...

Ви — атеїст.

Але бог ваш — тут.

Я — вірую.

Де мій бог?

...Теолог на сходинку пересів

З-під ніг ранкових роззяв.

Годинник на пошті зацокотів

І дзенькнув вісім разів.

ДЕРЕВО

На Хрещатику, перед будинком № 19, ще багато років після війни росло дерево — єдине довоєнне дерево на всю вулицю...

Хрещатикові зір торкнула мла,
Бо виболіли очі йому з диму:
І лиш по кроках він пізнав людипу,
Що мовчки по його камінню йшла.
Той чоловік тут жив колись. Забув,
Де був той дім, де сходи — невідомо...
Він мовчки йшов крізь попіл свого дому,
А попіл, мов сивини, срібним був.
Був чоловік самотнім, мов стіна,
Що з мертвої zostалася споруди:
Нізвідки він прийшов і йшов нікуди,
Тому що навкруги — сама війна.
Згорілого життя непевні сни:
В розбитій рамі — спалена картина...
Був чоловік самотнім, як цеглина
З хрещатицької мертвої стіни.
Там знищений рояль стогнав, мов дзвін,
Поміж баюр, де вітер пальці мис.
Йшов чоловік, і дим стелився змієм,
І ніг йому торкався м'яко він.
Загинула домівка — в димне тло
Пірнула — й не повернеться довіку.
І плакати хотілось чоловіку,
І сліз у чоловіка не було.
Він перейшов руїну й мовчки сів —
Самотньо, сумно, зігнуто, убого —

І дерево прийшло тоді до нього
На довгих пальцях сірих корінців.
Звідкіль воно? Над попели війни
У майбуття ростуть дерева й люди.
І перед тим Хрещатиком, що буде,
Стояли на руїні вдвох вони.
Що в них було?
Гай з мрії, дім зі сну
І тіло міста, бомбами розрите.
І дві руки, щоб Гітлера убити.
Ще й дерево — фашизму на труну...

В ГОСПІТАЛІ ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ

І

Його ховали по частинах —
спочатку ноги,
а по тім
його ховали в білих стінах
та загортали у латинь.
Могила ніг — у дальнім полі,
хто знає, де тих пальців прах?!
Поля боїв неохолоті
стоять багаттями в очах.
А з ніг — каштани одноногі
зросли — по дереву з ноги.
Немов річки — його дороги,
камінні в рік тих береги.
А коли біль в очах остигне
і виллється в смарагди сліз,
він воскресає по частинах,
немов із насінини ліс.
Він воскресає поступово,
як з пари воскреса роса,
як з літер воскресає слово,
а з слова — книга воскреса.
Йому нічого вже не треба,
то був поганий сон — війна.
І він вночі стрибає в небо,
щасливий, наче космонавт.

II

...Возноситься.
Дощем спадає потім,
як вічний біль народної душі.
І виступає на обличчях потом,
солоним, як вода у Сиваші.
Він парюю до хмари долітає,
просякнутою подихами риб.
Проходить у зернину й виростає
він колосом, з якого буде хліб.
А буде хліб — то буде все.
І зморно
він ляже відпочити по літах.
Він падає між теплих сірих жорна,
посвистуючи,
наче білий птах...

ДУША

Коли новонароджені пісні
Лиш мріють про крило, щоб знятись вище,
Я чую, як вовтузяться в мені
Ті кілька нот, що в пісню не вросли ще.
Ті кілька нот, що іншим не рівня,
Бо, виболілі, прагнуть свого лету,
Бо, не зім'яті ще в долоні дня,
Існують, лиш обіцяні поету.
Як воду, світанкове сонце п'ють,
А всесвіт понад ними — мов колиба;
Та, суцї в ньому, ноти не клюють
Розсипані навколо крихти хліба.
Ім власний хліб ввижається й слова,
Які торкнуться їх — чесні аж цнотливі —
І в кожній ноті, як в маленькім диві,
Надія споконвічна ожива.
...Ввіпрешся в стїну втомленим плечем
І раптом пригадаєш відчуття те —
Як власну силу і — мов сталий щем.
Дві ноти, що їх лячно дотикати,
В тобі існують — сміхом та плачем...

ЯК-40 у моє сорокаліття
Мене везе на білому плечі.
...Два двигуни зайшлися у плачі,
Та сльози їхні — в райдугах розлиті,
А третій двигунець мене лякає,
Бо заспіває раптом, загримить,
Немов оркестр святковий.
А за мить —
Затуркотить і, наче птах, зникає
В тумані білім, в морі, що синіш
За очі жінки — тої, що кохаю.
ЯК-40 мої дні перетинає
І протинає, наче срібний ніж.
Крізь двері райдуг та завіси мряк,
Крізь радощі життя і все, що зле є...
Чому цей день — між небом і землею,
Чому цей день під вічним словом —
ЯК?
ЯК-40...
Чи ж годиться колисати
Людські надії у такі роки?!
А хмари білі плинуть, мов книжки,
Яких я не спромігся написати.
А двигуни туркочуть, невагомі —
Птахи вогненні, сонцем повні глеки...
Я від свого дитинства так далеко
І так далеко від свого дому.
Та прадідівський світ — від жовтих стріх —
Веде за мною поглядом, як сонях.
Мої літа летять на білих конях,
На сивих конях споминів моїх.
Минулі дні розклали свої крами:
Минуці дні — мов крига навесні.
Вже знову літаки гудуть мені,
Бо тужу за вогненними птахами.
О де ви, ті короткі сорок літ,
Розчинені в одному-єдинім слові?!
Хто відає?
Летять столи святкові
На ЯКу-40, врослому в zenit.
Я прошу вас...

Приходьте. Прилетіть.
Змахніть крильми.
Ввімкніть свої мотори.
Гей, полетімо!.. Понад чорні гори,
Над чорне горе, що мине за мить.
Над призабутий і приишклий страх,
Що залишився там — на смузї зльоту.
Літайте по квитках «Аерофлоту»,
А свята зустрічайте в літаках!
Хай всесвіт забуває про біду,
Коли шампанське вибухне в кабіні,—
Піймаймо у небеснім шумовинні
Розчищену між хмар зорю бліду!
Приходьте. Прилітайте.
З неба кинем
Усі печалі — як вчорашній морок.
...Я — в ЯКу-40, і мені вже сорок,
І стюардеса у жакеті синім.
А з неба до землі немає мосту —
І виднокруг нам безмір розтуля.
Земля мовчить. Очікує земля.
...Побавилися й годі. Все — так просто.
«А в небі зоря понадхмарна сяє!..» —
«Застебніть пояси!

Літак сідає!»

Літак № 93526, рейс Краснодар — Київ

РОЗЧАРУВАННЯ

I

Тихі друзяки й порадниці,
Як вам жилося ті дні,
Коли на голову ратиці
Ставила доля мені?
Теплі, м'які, наче валянки,
І незамінні в біді,
Славні мої співчувальники,
Як вам жилося тоді?
Бути сміливим порадили,
Радили нищити зло.

Іскри з очей мені падали.
Як вам? Чи світло було?
Вірші — розхлюпане паливо
В зраненому літаку...
Як же мені співчували ви —
Пошепки в темнім кутку.
Як вуркотіли... Що діялось!
Кожен бо вітрик вас гнув!
Де ж ви, тихенькі, поділися,
Щойно я всіх вас турнув?!
Де ви, гнучкі, поховалися,
Люди з відсутнім лицем?
Все передбачили, знали все,
Вміли все — тишком-тихцем.
Довго живете ви.
Любите
Слізку пустити плитку.
Де ви, кого ви голубите
У співчутливім кутку?

II

Невідомо, чи був Гомер...
Всі поети на світі вічно
Запевняють категорично,
Аж віддавна і дотепер,
Що, звичайно ж, він був, Гомер.

Невідомо, чи був Шекспір...
Всі актори на світі завше,
До чола долоню приклавши,
Як шалений король Лір,
Присягають, що був Шекспір.

Невідомо, чи та Чурай
Справді стільки пісень створила.
Та легенда є білокрила
Про Марусині пекло й рай,
Бо жила ж Маруся Чурай!

...Звідки знаю ім'я твоє?
Справді — як це?
Без ворожби ти

Всім спромігся в голови вбити,
Що в поезії ти є.
Я забуду ім'я твоє...

III

Що ти тямиш в красі,
Що ти тямиш в бридоті?
При чужім анекдоті —
Засмієшся, як всі.
Вчуєш пісню чужу —
І підхопиш прекрасно,
І забудеш про власпу,
Доки не підкажу.
Все тобі не з руки —
Бути за або проти;
Вік — чужі анекдоти,
І чужі пісеньки,
І чужих демонстрацій
Прапорці та слівця,
І загальпі місця
Із чужих декларацій.
У відбитому світлі
Вже не видно мети.
Я боюся, що ти
Загубився на світі.
Десь пішов межі люди
І між нами всіма
Так пропав, що й нема...
Вже, напевно, й не буде!

IV

Вже стільки про Дантеса написали:
«Француз!» «Убивця!» «Пушкіна!»
«Як смів?!»
Всі іскри з пістолетного кресала
Пожежно пламеніють в нурті слів:
«Чужинці нищать нас!»
«О дайте строк,
І знайде їх наш справедливий гнів!»
...Тим часом вже Мартинов,
землячок,
На Лермонтова пістолет навів.

Все витерпіти, що зболіло,
Бо забілили вже сніги —
Над всі чорноти — забілили.
І звідки сніг цей прилітав,
Щоб забілити кожному цятку?
Ти весь, мов чистий аркуш, став
І починаєшся спочатку.
І спільну гру в цей білий день
Ти пропонуєш,

бо за місяць
Підешви тисячі людей
Твій білий одяг перемісять.
Зима струмки нам полиша —
Омнються дахи і кручі.
Що ж, кожна вулиця й душа
Оголюються немилує.
Ще прийде час і зійде сніг,
І ти його забудеш — годі ж!
Будинкам весело до ніг
Хлюпнеш водою власну одіж.
А ти,

в лютьневому вбранні,
У маскарадній цій киреї,
Вчи нас,
в твоєму суцхих дні,
Законам щирості твоєї!

ОСІНЬ

Полипивши останні відбитки лап
на пустельнім пляжі,
Розбігаються гуси,
стартуючи в переліт.
Небо хилиться,
хилиться
й не знати, де воно ляже,
Коли, врешті,
впаде на кволий ранковий лід,
Коли м'яко торкнеться хмарами трав осклілих
І спочине, розм'якне, розтечеться між них.
У рудої землі з долоней промерзло-білих,

Наче пух гусей відлетілих,
спурхує сніг.
Стануть білими шрамами
розмоклі вчора траншеї,
Але сніг розтане,
світ торкнувши білим квачем.
...Над парканом пливе парасоля на довгій шії,
Обстрілювана дощем.

ДИВО

Це — як жестикуляція безрукого.
Щось надприродне.
Щось позаприродне.
Дивлюсь, як яблуні рвучкими руками
Померле листя ловлять на городі.
Стоять ліси з рудими парасольками,
Підтримують руками небо сонне.
І, скарані на горло, довгі сосяхи
Рушниці тіл націлюють у сонце.
А дівчина зіницями ожинними
Крізь пілий світ на мене пильно дивиться.
Що є кохання?
Слухай-но... Скажи мені!..
Ти, певно, знаєш все, премудра дівце.
Ти, певно, знаєш все.
Бо хто ж то відає
Про речі,
що нема кінця й початку їм.
Сто років тому звали б тебе відьмою —
Чаклункою з відьмацькою печаткою.
Нечесані баби з очима лютими
На тебе, мов ланцюг,
прокльони вішали б.
На полум'ї лісів щодня палю тебе,
А ти з вогню стаєш іще живішою.
Що є любов!
По літері збиратиму
До слова слово — доки не знайду.
...Дві яблуні руками кострубатими
Померле листя ловлять у саду.

ЕКСКУРСІЯ МІСТОМ

Екскурсанти, дивіться наліво — там ходить поет.
Поки він ще живий, познайомтеся з ним, бо небавом
Він лишить себе власним словам, своїм славам,
неславам
І розчиниться голос його між забутих прикмет.
Познайомтеся з ним — там, наліво, проходить поет.

Екскурсанти, дивіться направо — іде робітник.
Познайомтеся з ним — він Хрещатик з руїни виводив,
В його пам'яті — співи гудків довоєнних заводів,
Дим війни із легенів ще досі у нього не зник.
Познайомтеся з ним — там, направо, іде робітник.

Екскурсанти, дивіться вперед — там будинок стоїть.
В рік відомих подій, в день відомий, за що — невідомо.
Двоє п'яних денікінців били філософа в ньому.
А філософ писав про минуцність усіх лихоліть.
Познайомтеся з ним — його дім перед вами стоїть.

Екскурсанти, дивіться угору — там хмара пливе.
Тридцять років проплинуло — хмарами над головою —
З дня, коли на людей впали бомби війни світової.
На людей подивіться — в них пам'ять ця міцно живе.
Познайомтеся з небом — там сіра хмарина пливе.

Екскурсанти, дивіться навколо — мов квіти з трави,
Тут і пам'ять, і люди зростають над війни та втому.
Подивіться навколо: Хрещатик — це люди, що в ньому.
На проспекті побудьте — сьогодні Хрещатик це й ви.
Познайомтеся з безсмертям: воно — наче квіти з трави.

ЗАКОНОМІРНІСТЬ

РОЗМОВА З САМИМ СОБОЮ

В людини вік — неозначимий,
Бо старість, молодість — усе це
Іде крізь нас,

як вірш крізь рими
І як життя іде крізь серце.
Уже не знаю, скільки літ я
Прожив та проблукав на світі.
Скажіть мені,

якого літа
Омився я у першій світлі?
Коли мені трава до ніг
Схилилась в першому поклоні?
Якого року перший сніг
Розтанув на моїй долоні?
Позаплітались в кожному дні
Мого століття веремії.
О, скільки юностей в мені,
О, скільки старостей в мені є!
В мені тих радостей та лих
Для пекла стає і для раю,
Бо я продовжую одних
Та замість інших умираю.
Літа мої, товариші —
Мої надія та тривога.
І Революція в душі —
Ознакою життя нового.
Слід часу...

Він незримо є,
Як слід міжхмарний по лелеках.
Мій день із днів чужих стає,
Мов дитинча років далеких.
Літа!

Благословіть мене
Пізнати вас, йдучи між люди.
Ніщо без сліду не мине:

Бувало завше так
і — буде.
З-під всіх ночей,
з німот,
з-за грат
І сонцю зроджуватись й скрику!
...Островському вже сімдесят,
Але — і тридцять два довіку.
І кінь безсідлий проліта,
Тому, що вершник в нього —
ти вже!
І Ленін дивиться,
літа
Своєю вічністю зростивши.

СЛОВА

I

Потрібно мовити слово.
Я знаю:
дім збудувати,
Зорати поле,
злетіти,
світла додати світу —
в цьому буднів основа.
А що у мене?
Слова то...
Та я повторюю знову:
підвести нові квартали,
вростити будень у свято —
цього іще замало...
Потрібно мовити слово.
Воно дозрівас, зріс,
пляхи свої винаходить.
А потім — рантово — зводить
у день,
де зоря зоріє
на плечах епоху цілу.
Одвічна людська мріє
про втілену в слові силу...
А слово ж таки зріє!

II

О Вавілоне мого доколу,
всі ми до тебе приходимо в гості.
Чую: співають між квітами бджоли,
чую: ревуть літаки з високості.
Перетинаючи тінню осоння,
хмари летять — безсловесні, білі...
Чую: кричать голуби з підвіконня,
чую: гуркочуть автомобілі.
Слухаю: ластівок скоромовка,
бачу: мурашок безмовна низка.
Слухаю голос останнього вовка,
якому побалакати ні з ким.
У травах жуки купаються в світлі
і шурхотять велемудрі змії.
Тільки ж — на всьому білому світі
не кожен кожного розуміє.
Слово всесвітнє одвіку сниться,
поки ж — нездатні до перемови
літак і авто, вовки й левиці,
ластівка й голуб, коти й корови.
І стільки нерозуміння й відрази
сповито в безмовностей тихий дим...
Мій світе!
Всі розмовляють відразу,
але — не втямити, хто із ким...

III

Протираю слова, наче скло,
бо слова — мов попалені зорі,
що скотились в серпневе зело.
Щоб словам повернути прозорість,
протираю слова, наче скло.
Дотикаю губами слова,
як лоша дотикає хлібину.
Кожне слово — надія жива,
незрадлива, моя до загину...
Дотикаю губами слова.
В тебе світлі слова на устах,
дивні,
мовби паролі до раю,

і прекрасні, мов сонячний птах.
Я губами їх віжно торкаю —
в тебе світлі слова на устах.

IV

Робітники!

Я з вашої юрми,
мої товариші достойні й дужі!
Лише в труді дорослішають душі
і лиш трудом на світі суцці ми.
Проект ракети,
задуми поем —
здійснивши їх — стає хлопчисько мужем.
Крім праці —
в чому ствердитися можем
на тім шляху, де з'єднано ідем?!

Робото!

Позникають із землі
всі ті, кому ворожа і чужа ти...
А нам — писати вірші й ниву жати,
щоб пісню й хліб народ мав па столі.
Коли майбутнє скличе нас на звіт,
хай пощастить усім разом зібратися!
Ми людяність утверджуємо в праці,
слова й будинки
врощуючи в світ.

ЛЮБОВ

Крізь пам'яті, крізь долі —
з тої мли,
Де кожен власну молодість зберіг,
По чорних жилах спалених доріг
Уже і коні й танки протекли.
Вже мрії протекли,
лишивши снам
І радість нетривку й минуций сум...
Та раптом я згадав, як з денця дум
Жінки в зіниці зазирають нам.
Всі ті жінки,
яких любили ми,

Ще й ті жінки, які любили нас,
Проходять крізь переболілий час
І світяться — сузір'ями з п'тьми,
Над круговертю призабутих слів
Безслівно полишаючись в житті...
На цьому світі вмерли тільки ті,
Кого ніхто,

ніколи

не любив!

Мов течія промерзлого струмка,
Душа чекає на любов живу.
Так березень чекає на траву,
І так трава на березень чека.
Так юність незабута вже давно
Чекає свята,

як весни — ріка.

Так ф'ортеп'яно музики чека,
Хоча б па цьому грали в доміно.
Знов озирнімося —

в останній раз,

Хай з пам'яті впаде завіса мли,
Щоб в очі ми дивитися могли
Жінкам,

які ще досі вірять в нас,

Які не потребують марних слав,
Втуливши серце в куті груди дно,
Де хлібороб, торкаючи стерню,
Сказав: «Люблю...»,

бо вищих слів не мав.

Я чую вас крізь гуркоти й громи,
Вас бачу —

ви, як совісті, звелесь:

Понад світами вогнищ та заліз
Стає вап світ,

що творить нас людьми.

...Все знаю:

про війни страшні жнива,

Про поле, де впрягались ви в плуги.
Це теж борги.

Це теж — мої борги.

Але найвищий борг — любов жива.
Спасибі вам.

до пам'яті тулю

Долоні ваші, суцї в 'кожнім дні.

Спасибі вам,
що вірили мені.
Я вас люблю.
Спасибі вам.
Люблю.

СТАРИКИ

I

В поезії прогресу не існує...
Все ті ж слова. Все той серцевий щем.
В поезії всечасність хазяйнує,
Як вітер в полі, вмитому дощем.
Що змінюється?
Вічний зміст чи шати,
Календарі чи біль, розлитий в дні?
В поезії не варто поспішати,
Нехай Пегас гуляє в табуні.
...Той садівник, якого сад шанує,
Зелених груш для друзів не трясє.
В поезії прогресу не існує.
Поети є. І вічність є.
Це все.

II

Коли не сплять розумні старики,
Неспокоями тиша набрякає.
Ніхто з них до безсоння не звекає,
Як не звекає човен до ріки...
Коли не сплять розумні старики.

Бо стільки ж спить, розкидавшись навік,
Вслухаючись в премудру мову тиші!..
Вдивляється у темну ніч старик,
Як в те чорнило, що його не спеше,
А стільки ж спить, розкидавшись навік.

Спливає часоплин без вороття.
В нім стариків безсоння покосило:
За тих, хто спить...

Мов голі діти, безсоромно.
Ледь чути в присмерку рудім
У шибку стукіт — може, сниться?
Вікно відкрию. Пурхне в дім
Надія, мов мала синиця.
На підвіконні птиць сліди,
Та більше крил — з польотом зліті.
Багато в світі ще біди,
Та більше в ньому все ж блакиті.
...Коли, висотуючи сили,
На плечі опадає втома,
Вдивляюся у глобус синій
І порятунок бачу в тому.

РОБОЧИЙ ДЕНЬ

Повертаюсь по вічному сліду я,
так,
Наче крапля дощу
по швидкій течії.
Повертаюсь до себе,
неначе літак,
Що уважно простежує
траси свої.

Повертаюсь до вас.
Понад вічністю рік.
Попад вічним вогнем,
понад вічним зелом,
І устами торкну
швидкоплинний потік,
Наче воїн,
що воду набрав у шолом.

Прокидаюся,
наче прогавив підйом,
Наче грав мій горніст,
але десь вдалині,
І, мов крапельки, на підвіконні моїм
Всі прожиті як слід
і змаршовані дні.

Прокидаюсь,
пучками торкаючи день,
Час проходить, між пальцями, та не мина,
Наче це не робота —
зарядка лишень,
А робота попереду —
де ж бо вона?
Прокидаюся рано,
бо так уже звик.
У бою із собою —
себе бороню.
А на плечах у мене
ворушиться вік,
Мов людина,
яку я виношу з вогню.

МРІЇ

(За Імантом Зієдонісом)

Серце, кажуть, підвладне глупоті й суму...
Людино, чому тобі сон очей не закриє?
Всепроникні,
мов голос співачки Сумак,
По петрях пам'яті
блугають в мені мрії.
Що то — мрії?
Крізь серце зростати хоче
Найпекучіший паросток — зльоту вічна потреба.
Це — немов береза,
яка щоденно шепоче
Про віднайдені нею шляхи до неба.
Корабля мандрівного туго напугуті снасті
Чи солодкий сон про моря без найменувань?
Це непаче розірваний і пройдений наскрізь
Виднокім усіх сподівань.
Не наспчуйте мрійницьких душ прозаїчним болем.
Відійдіть подалі, люди підлі й малі.
Мрійник снить натхненно
бурштиновим пшеничним полем,
Засинаючи на промерзлій землі.
Відшукай свою мрію
і пильно їй глянь у вічі.

Хай тобі заболить вона, бо мрія має боліти.
Наче власне сумління, бережи її, чоловіче.
Вічно клич свою мрію, бо люди без мрій — каліки.
Коли армія смутку до болю ладнає луки,
Мрія владно відводить від наших сердець біду.
Наче Іма Сумак, воляють дражливо й лунко
Споконвічні мрії
По нетрях людських душ.

РАПТОМ...

Ніколи не забуду свого страху.
Колись на Памірі
переді мною з трави
звелась кобра.
І я подумав, що це кінець.
— Чому зараз? —
Згадую голос бомби,
коли бомба падала на мос місто,
і я подумав тоді:
— Чому зараз? —
Лікар глянув задумливо
і майнула думка:
— Чому зараз? —
Чужинець підвів автоматне дуло:
— Чому зараз? —
Ракети запрограмовано на мій дім:
— Чому зараз? —
Все відбувається у свій час.
Прилітають птахи.
Сонце сходить з-за хмари.
Двірник підмітає вулицю.
Із сусіднього під'їзду
на ношах когось винесли.
— Чому зараз?

ГРОНА

(За Ваагном Давтяном)

Загусла в гроні чорна мла
І золото ясних заграв —
Туди по краплі ніч ввійшла
Й по зернятку світанок впав.

А ніч поклала в краплі ті
Стоссяйність зоряних дарів,
Світанку зерна золоті
Серпанок ніжний оповив.

Немов бурштин, вони усі,
Чи — мов агати осяйні,
Ті грона, скупані в росі
Та вмиті в зорянім вогні.

Торкне їх сонце — і на мить
Сяйнуть, мов щоки дів, вони...
В тих краплях ніч спокійно спить,
В тих гронах — ранки бачать сні.

Там краплі дощові й сонця
У зливках з'єднано ясних.
Всі грона формою — серця,
І, як в серцях, пекучо в них.

КИБАЛЬЧИЧ ДУМАЄ ПРО МАЙБУТНЄ

Був би кінь, був би дім, був би пліт
І маєток на тисячу літ.
Був би друг, що заступить від лих —
Все одно полишив би він їх.
Ще до думки цієї не звик...
Гине задум, обірвано вік;
Вже у нього нічого нема —
Тільки пам'ять, пільма і тюрма,
Тільки ґрати і тільки стіна,
Тільки вечір, що день обтина.

Може, це ще не все?
Несумні,
Може, згодом продовжаться дні?
У роках невідчутних, сливе,
Він хоч трохи іще поживе?
Сріблом власних завчасних сивин
Доторкнеться майбутнього він,
Чи долонею, чи олівцем,
А чи крейдяним кресленням цим?
...Скажуть: «Дню, що гряде, послужив!»
Але ж він у своїм не пожив,
Бо замкнули у карцерну твань
Десять тисяч його сподівань.
Тяжко вірити в пам'ять століть,
Коли кат за плечима стоїть.
Тяжко вірити в інші світи,
Коли з цього примушують йти.
У тюрмі догоріли вогні,
Але — білим по чорній стіні,
Мов Ісбальчичу явлений знак,
Виникає космічний літак.
...Затремтіли у варті ключі:
— Де ув'язнений?!

— Зник уночі...

ПРОХАННЯ СТАРОГО ЛІРНИКА

Переведіть мене через майдан,
Туди, де бджоли в гречці стогнуть глухо,
Де тиша набивається у вуха.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан,
Де все святкують, б'ються і воюють,
Де часом і себе й мене не чують.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан,
Де я співав усіх пісень, що знаю.
Я в тишу увійду і там сконаю.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан,
Де жінка плаче — та, що був я з нею.
Мину її і навіть не пізнаю.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан
З жалями й незабутою любов'ю.
Там дужим був і там нікчемним був я.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан,
Де на тополях виснуть хмари п'яні.
Мій син тепер співає на майдані.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть...
Майдану тлумне тло
Взяло його у себе і вело ще,
Коли він впав у центрі тої площі,
А поля за майданом не було.

СЛІД МАМОНТА

(За Юппою Моріц)

До моря брів. Води ішов напиться.
Солона, наче сир, була вона.
Раділи в ньому риба, звір і птиця.
Добріший був, мудріший за слона.

Поранений вигнанець брів, шалений.
Стриміли стріли з нього. На зорі
До моря він підходив. Спис вогненний
Світання підіймало угорі.

Не знали ще ні звірі, ані птиці,
Ніхто й не уявляв, що мамонт зник,—
З клітинок велетенської таблиці
Його вже хрестик викреслив навік.

І черню по грузинській філіграні
Стікала кров, паруючи, до піг.

А він іще й не чув про вимирання —
Глибинно його слід у землю ліг.

Звитяжний дух над ранами здіймався,
Дух в́арив над вогнями важко ліг.
А мамонт все ішов, і слід лишався,
Де падав крок важезних древніх ніг.

Хіба він зважив, що не слід пантери
Цей світ в собі сховати захотів,
Щоб мамонт тінню став свої ери,
Як стала мова тінню почуттів?

Самітник.

Він великий і не знає:
В житті для всього — рація і строк.
І після смерті в часу видирає
Права, належні генію, рядок.

МИКОЛА ГОГОЛЬ
ПОВЕРТАЄТЬСЯ З РИМА

— Вже повертатися пора.
Я зрозумів, що час додому...
При місяцеві молодому
Гаїв безлистих млиста гра
Наврочус душі утому —
Вже повертатися пора.

Я розумію, де мій дім,
Бо з ним в розлуці не звикаю
До іншого, чужого, гаю,
Де з димарів чужинських дим
Прирощено до небокраю.
Я розумію, де мій дім.

Але ж утечі прагнув я,
Мов пошуків себе самого.
Як не було б, а ця дорога,
Немов неспішна течія,
В якій бездомному убого.
Але ж утечі прагнув я!

Перемісилися в душі
Диканьки й Петербурги всі ці,
Всі селища і всі столиці,
Всі тістечка, хліби й книші,
Всі мови — славні, кволі й ниці —
Перемісилися в душі.

Наснилось — хтось рече мені,
Нежданий, мов сльоза на святі,
Знайомий, наче мама в хаті,
І я здригнувся уві сні,
Затямивши усі слова ті.
Наснилось — хтось рече мені:

«Шануй свій хист до божевіль —
Відхід від думальних стандартів
Належить до найліпших жартів
В твоїй країні без дозвіль.
В тіні урочистих штандартів
Шануй свій хист до божевіль».

Не місце мріям голубим —
Хоч як би у блакить ти вірив,
Не голубам, а лютим звірам
Належить нині отчий дім.
В країні голубих мундирів
Не місце мріям голубим».

Мій білий Риме, прощавай!
Вже час. До Петербурга треба.
Мене зустріне млисте небо,
А проводить млистий гай.
Куди втекти — лиш тільки в себе!
Мій білий Риме, прощавай...

Бо неможливо, коли всі шляхи четвертовано,
Пам'яті, душі, слова перекраєно вкрай.

— Я з Красенівки...

— А де це?

— Піддубні ми...

— Хто вони?

Хлопче, кому ти потрібен — хоч криком волай!

Хлопче, кому ти потрібен?

Примружено дивляться,

А підведеш ти обличчя, від поту рябе,

Зойкнуть, ревнуть від захоплення модники й діви ці,

Що зневажають тебе і — бояться тебе.

Зойкнуть, — бо страшно,

Бо вершиш як слід свої справи ти,

Тільки в зусиллях твоїх рівнобіжна сумна.

Сумно стоїш, мов історія, навчена бавити.

Дужий і немічний,

втомлений, наче вона.

Брехні стоять за твоєю могутньою шиєю:

В'ються, ховаються, тіпаються — що не роби.

А вороги твої вже намастились олією

І вислизають, веселі, з обіймів тобі.

Ти молодий і нехай вони трохи покажуться —

М'язи твої — то усе арсенал на війну.

Чуєш, суперники щось ледве чутно проказують,

Грузнучи грубими спинами в тирсу брудну.

Почемпіонствуй, Іване!

Понад перепонами

Дух свій зведи — як в захмаренім небі зорю.

В світі нечесному вчи їх —

понад чемпіонами

Власними чесністю й силою повладарюй.

Чесність і сила — безсилі,

та зводиш їх вкупі ти,

Струшуєш ними, еднаючи з чесністю міць.

— Ось я стою... Ми Піддубні... Тепер вже

не купите...

Станеш над світом столиких столів і столиць.

Станеш, подивися, зрониш сльозу нетамовану,

Всю твою владність торкне збезпорадна мить,

Бо пригадається раптом домівка — давно вона

Бодем неговним глибоко в серці щемить.

Бо пригадається все, що повинно б забутися.

Спомин той кров'ю новою в тобі протече.

Пісня правічна на денці у пам'яті збудиться
І — чемпіонською стрічкою через плече —
Мамин рушник доторкне тебе та обпече.

ЛЕСІ УКРАЇНЦІ

(Уривок)

(За Машідат Гаїрбековою)

Холодний вітер в листяному вирі
Шукає перші цятки позолоти.
...Замовкли птиці, і замовкли звірі,
Бо осінь йде — всім radoщам супроти.
А я —

пірну в дівочих співів хвилі,
Де тіняво сади густі звелися.
...Народ твій полюбив Гурамішвілі,
Тебе своєю Грузія зве, Лесю.

Я — біля тебе.

Нині я звикаю

До пам'ятника, що в горах підвівся.
Від тебе я привітних слів чекаю,
Бо мрії твої у мені живі всі.

Впізнай мене...

Я біля тебе стану.

Згадай: ходила ти по цій траві
Й дивилась, як плинуть із Дагестану
Набрякли громом хмари дощові.
То із моїх сльозин дощі спадали.

А ти дитинно в спалахи руді,
В громи, що над життям моїм ридали,
Виходила навстріч важкій біді.

В життя ходімо — дай мені долоні, —
Про щастя слів новий оповіда.

...Лиш пламеніє бронза на осонні,
Де ти стоїш, прекрасна й молода.

Дай у твої зіниці гляну звично —

О, скільки сили ти дала мені!

Над Грузією ти звелася, вічна,

І слухавш, задумлива, пісні.

То спів про мене.

Пісня застигає,

Вливаючи в уста твої тепло.
Повітря ген хитається над газм,—
Те, що тебе зцілити не змогло.
І пісні закінчитися несила —
Вона про те, як згинула біда.
З твоїх очей — їх пісня запалила —
Вогонь на моє серце опада...
Буває важко —

але путь єдина,
То до вершин твоїх здійматись в синь.
...Коли спіткнусь, як стомлена людина
Під тягарем нестворених пісень,—
Зведуся.

Там, де шлях твій в'ється гінко,
Дай сил мені — здолати ці верхи!
О волелюбна, славна україно,
Солодкі й непрості твої шляхи!
Вся Грузія — твоя почесна варта,
Твій пам'ятник — всі дупні, далєбі.
Ти чуши мене, Лєсю?
Я, аварка,
Дарую тут пісні й любов тобі.

ГРА

(За Паулем-Еріком Руммо)

Хлопчик ненасправді стрелив
з іграшкової рушниці
в товариша
той притулив руку до іграшкової рани
як в кіно
і впав
ненасправді вмер абсолютно вмер
іграшковий воїн

По тому підбігла дівчинка
яка ненасправді доводилась матір'ю
матір'ю цьому вбитому
плакала і плакала й плакала
справжнісінькими слізьми
неіграшкові слъози
текли і текли й текли

по справжніх щоках
і кожна сльоза була кристаликом
була лінзою у якій сконцентровано
усі справжні рушніці
усі справжні війни
усіх справжніх мужчин
що вмирили і вмирили й вмирили колись
ти мене не зви ще
смерте з бойовища
хтось ламає патички при горосі
стебла падають долі
горох котиться
сльози котяться
Так плакало те дівчисько що хлопчики
вже нічого
не знали
ані несправді ані по-справжньому

**ФОТО, ЗРОБЛЕНЕ
ПІСЛЯ ФУТБОЛЬНОГО МАТЧУ**

Пам'яті героїчного київського «Динамо»

Не розстрілюйте голкіпера.

Навіщо ви
Футболістів під стіною розставляєте?
Пів-Європи під балконами повішали,
Півкоманди попід муром розстріляєте.
А над пустками, над пломенями й криками,
Між розп'ять, які не стали ще іконними,
Деь між сонцем, деь між хмарами, між круками,
Стоїте ви, в перемозі переконані.
Вас вітри Європи й Африки розпатлали
І сузир'я понад вами жовто світяться.
...А голкіпери розстріляні попадали,
І самі штрафні майданчики на світі цім.
Не зігріти вбивчих душ ніяким паливом —
Ваші ж душі переляками зморожені.
...Пригадайте, як ці хлопці забивали вам!
Нащо ж ви їх повбивали, переможені?!
На полях футболних — мертві.

Пустка вимерла.

I

Спливають,
як сонце за гори,
В зачассі ховаються дні.
Ідуть у відставку майори,
Які не були на війні.
В зіницях майори тямущі
Чаять відчайдушність свою.
Вони у відставці,

тому що
Майорів не вбили в бою.
Шикуються юні солдати,
Ніким не калічена рать.
О доленько,

дай їм не знати,
Як люди, мов свічі, горять...
Хай доля м'якими руками
Торкне їх,

мов квіти — весна...
Бо тихо всміхаються мами
І дітям не сниться війна.
Ще стільки потрібно зробити
Із цим непростреленим днем...
А матері вічні з граніту
Схилились над Вічним вогнем.
І стільки в них гідності й сили,
Що стане на сотню століть...
Ми так за цей спокій платили,
Що й внукам ціна заболить!
Повік ми не вчились покори
У Жовтнем освітленім дні.
...Ідуть у відставку майори,
Які не були на війні.
Над всесвітом птиці ширяють,
І діти всміхаються дню.
І мир матері колисають,
Врятований нами з вогню!

Пам'ять — рідну й розпечену,
як серпнева земля.
Всі надії повернуться —
наче ластівки з вирію,
Із непам'яті спомини —
мов проміння з п'тьми.
...А коли вже повіриш ти —
і мою то вірою,
А коли вже заплачеш ти —
і моїми слізьми.
Все на світі поєднано:
речі звичні й простісінькі,
Речі, варті життя всього
і не варті зусиль...
Щось не так я робив?
Ти пробач, ти прости, синку,
І радій, що лишаються
шлях, і чайка, і джміль.
Хай це небо не звергнеться,
хай земля не розколеться,
Хай людина не схилиться,
коли вже підвелась...
Та літак — наче ластівка,
і штурвал — як півколеса,
І дзижчить по-джмелиному
тепла куля чиясь...

В ЦЕНТРИ ЛІТА
(За Арією Елксне)

Хочу я стояти в центрі літа,
де цвітіння гречок в обрій вліто,
де шляхи в степу й доріжки в лісі
навстріч дозріванню простяглися,
де в ночей липневих у зіницях
синьо світять грози та зірниці
і за ніч на кущику суниці
виросте зоря — немов наснитися.

Хочу я стояти в центрі праці,
там, де прагнуть дні в спецівки вбраться,
де в діброві велети столітні
падають, немов гілки тендітні,

там, де виростають з криці крила,
де людина з шлаку шовк створила,
там, де хустка сну молочно-біла
ввечері повіки мені вкрила.

Хочу я стояти в центрі буднів,
там, де навкруги росте майбутнє,
люди літ до старості не лічать,
тужні зморшки чіл їм не калічать
і ніхто мовчазно не радіє,
що чужі почавлено надії.
Як це гарно — дотикнути срібно
ті серця, яким я так потрібна!
Через це не маю вже охоти
в світу й світла ще чогось прохати —
тільки б до загину перебути
в центрі буднів, літа і роботи!

СОРОК СІМ

Шануймо час!
Коли зоря яскрава
означить день
і висвітлить наш дім,—
іще раз,
передумуючи справи,—
згадаймо —
він помер у сорок сім!
Добрідень, довгожителі!
Незримо
з Черпечої гори гримлять громи!
Ми стільки пожили...
А чи змогли ми
зробити все, на що спроможні ми?!
Поет добром зболілий світ лікує,
прозорішає часу течія...
Усе добро,
якого ще бракує —
це те,
чого не встигли ви і я!
Коли покличе совість нас до бою,
в бою не треба
шкодувати сил —

вже й так — неначе тижні середою —
життя в нас поділилося навпіл.
Ще скільки того часу є?
Не знати,
чи досить сил зберіг ти для борні...
Шампанське то стріяло?
Чи гармати,
що полум'ям і громом крають дні?
...Опівдні раптом вибухне стодзвінно,
немилосердним скриком прогуде —
знак:

тиждень перейшов за половину
і середа до вечора іде.
О тихий подзвін,

чуйне калатання —
той скрик тепер в собі переноси.
Тобі про час нагадують востаннє
немилосердні мідні голоси.
Подумай-но...

Твій тиждень натомився,
і спомини вмуровуються в сні.
Це середа скінчилася.

А дні всі
коротшають, неначе восени.
А в світі

обпікає душі біль ще
і чути плач: «Поете, борони!»
Подовшали життя...

Але — чи більші?
Але — чи добротворчіші вони?
Я розмовляю з днем,

як з рідним братом,
а день — мов грудка снігу навесні.
...Коли ж воно було,

що вчув я раптом —
як дзвін,
чи серце

вдарили в мені?
Мети ясної праведна величність
підводиться над грози Хіросім.
Подумаймо про Кубзареву вічність.
Він довго жив.
Він вмер у сорок сім...

**ШЕВЧЕНКО НА ЗАСЛАННІ
МАЛЮЄ КИРГИЗЬКИХ ДІТЕЙ**

Їх давно заборонено — цього митця, що в солдатах,
І народ його,

що змагає без волі та слів.

Що він може?

Жебрацтву тутешньому біль свій роздати,
Щоб той біль нетамований в мертвім піску перетлів?

Що він може?

В далекому світі шукати загину,
Проклинати піщану свою, несходиму тюрму

І стояти плечима до сходу,

Щоб рідна країна

Хоч миттєвим видінням зіниці торкнула йому?

Що він може,

Коли так далеко до дому й до бога

І розпука паде, мов сльоза дощова, на лице?

Що він може?

Його переконають в тім, що — нічого,

І невтомно бажать, аби він повірив у це.

Ще Шевченко нічого не знає і знати не може:

На пекучім пустеллі стоять перед ним байгуші —

І не знає він слів

тих, якими у нашого Мужа

Просять мужності діти, що муку лиш мають в душі.

Що він може?

Всеволодний фельдфебель подивиться зизо,

І в уяві фельдфебельській солодко свиснуть різки.

Ще Шевченко запише в Журналі це слово —

«киргизи»,

Заскрегоче воно, заболить,

незбагненне й різке.

А за словом тим — люди і трави,

пустелі та гори,

І пісні незнайомі, і речень незнаних рої.

Ще Шевченко побачить

пророслу крізь погляди гордість,

І зрадіє він так, наче вдома побачив її.

Скільки гордості треба народу,

Щоб став він собою?

Скільки душ неіржавих над душами, влитими в лій?

Скільки сили потрібно, аби — від безсилля до бою —

Перейти по історії та зберегтися у ній?

Що він може?

Усе!

Вірний долі, і думі, і слову,
Він торкає папір невагомо, ледь чутно, мов час.
І Шевченко «киргизи» в Журналі записує знову
Та лишає собі його,
щоб полишити для нас.

Що він може?

Усе!

Від народу йдучи до народу,
Він, мов зерна зорі, проростає в імперську пітьму.
...Жовта сонячна куля
підводилась ясно зі сходу
І, йдучи на Україну, дивилася в очі йому.

СТАНЦІЯ АСТАПОВО *

Є станція Астапово.

На ній

Чекають мовчки стрілочник з касиром,
І тиша,
і набрякле небо сіре,
І яблуко на яблуні рясній.
Десь є маленька станція.

Вона

Категорична,
мов останній роздум,
Буденна та безсмертна,
наче розум,
І в музику закута, мов струна.
За метушнею, що талант карає,
За поспіхом, що силу марно п'є,
Та станція Астапово десь є:
Так необхідно знати, де вона є!
Піти —

у найостанніше світання,
Де промені гостріші від рапір...
За Ясною Полянкою остання

¹ На ст. Астапово Рязансько-Уральської залізниці в листопаді 1910 року помер Лев Толстой.

Поляна є.

Там сніг — немов папір.

В останніх мандрах він передчував,
Що там лишиться —

сам на сам з собою,

У переможність власного двобою

Відкинувши нікчемність марних слав.

Він добре знав —

старик, що не мине,

Мудрець,

чий дух не знає переводу:

Нічого не існує,

крім народу

Та відчуття,

що ти із ним — одне.

Двадцятий вік почався вже.

Бряжчить

Военний грім —

кати чекають строку.

Та борода російського пророка

Над генеральські черепи стирчить.

Над всіх анафем

метушливий дим,

Над всі, йому наврочені, потали.

Орли в коронах

зроду не злітали

Так високо,

щоб знятись понад ним.

...Коли розкрає смерть часи,

мов ніж,

Астасово засяє вістрям терній.

Шевченківська малесенька майстерня

І Чорна Річка пушкінська —

такі ж.

Не страшно вмерти,

як сягнув висот,

Де рук твоїх і дум

вже не пов'яжуть.

Народ запам'ятає все і зважить;

Усі ми краплі,

а ріка — народ!

Слова на всі часи — слова живі.

Книжки —

як мур над світом тимчасовим...

Синє море й руді небеса,
І дерева осінньої вроди,
І листок, що тріпоче без сну,—
Мов остання долоня природи
Затуляє садів голизну.
І повільно, як втомлене серце,
День пульсує, завершивши путь.
Ну за що мені, доленько, все це?
Світе мій, знов дельфіни пливуть...

ШТОРМ

Мушлі, наче осколки, вриваються в жовтий пляж,
вибухає море, наїжачивши синю спину.
Пенсіонер обтрушує з газети нешттивну піну
і лається на березі, рожевий, наче муляж.
Він уникає бризок і стрибками тішить дітей,
стає ногами на стільчик, який приніс із собою...
Але ж

море сьогодні не запрошувало гостей —
сьогодні пляжі під владою розбурханого прибою.
Кожній хвилі потрібно на краплі себе розбити,
струсити з власної совісті солоний тягар вини.
Навіть морю потрібно собою колись побути,
скидаючи з карку безпорадні човни.
Воно їх бере за днища,
воно, мов блощиць, їх чавить,
на берег кидає весла, мов кістки обсмоктані з рота.
Морю треба побути лише в товаристві чайок
і — насамоті з собою — власну пам'ять збороти.
Забути про жирні спини, що їх хитало воно,
забути про жирні пальці, які себе в морі ніжать.
Воно проходить іще раз

крізь незліченість принижень
і роздирає мушлями своє золотаве дно.
Гладінь свою густо-синю море дере і мене,
довжезні смуги прибою розмотує та розметує.
...Шторми — вони кінчаються.
Завтра усе мине,
і хвилі ще перепросять пенсіонера з газетою.

ПЕРЕВТІЛЕННЯ

Шахтарі в санаторії грають у доміно,
сумно в кіно ходять, власним неробством зморені.
Шахтарі в санаторії п'ють біле вино
і викидають пляшки в Чорне море.
А над жовтою Ялтою ллють сірі дощі,
опадають бризками на сторінки книг.
Шахтарі ж опускаються в чорні штреки вночі,
де вода хлюпає під ногами в них.
На ходу поправляють похилений вбік стояк,
на ходу осмикують свої брезентові шати,
і крізь сон слухають, як над морем кричить маяк,
та не можуть збагнути,
хто ж це волає в шахті.
Прокидаються раптом, розтривожені й сумні,
перемучені тяжко незвичайними снами.
...Бо коли ми лишасмо за собою робочі дні,
то робочі пам'яті залишаються з нами.
Я кричу, ламаючи свої олівці об сон,
неспроможний думати — не наважуюся писати.
І десяте пенальті Яшину б'є мій син
та кричить від радості, забиваючи удесяте.
Все життя, мов з цегли, — із неподільних діб,
день та ніч заплітаються, наче смужки шкіри в бичі.
І, щодень здобуваючи собі надію та хліб,
ми на стіл до пам'яті покладаємо їх вночі.
А тоді починається: проростаючи крізь час,
на серця нам лягає днів прожитих печать.
Совість м'яко, мов кіт, приходиться і судить нас,
і, неначе маяк в Ялті, далекі мрії кричать.
І сидить надія пад нами, наче птах на сосні, —
чи ж ридати з нею, чи — навпаки — радіти?
Від інфарктів гинуть переважно у сні,
бо серця вночі беззахисні, мов діти.
Та прокиньмося!
Починається денне життя людей,
проростають з очей погляди — у буденність містком.
Вже кінчається дощ і починається день,
вже у Ялті торгують газетами й молоком.
Прозирає сонце крізь мокрих гілок грати,
дотикає усіх зіниць рухами точними.
Шахтарі сідають до столу, щоб в доміно грати,
а доміно в них — наче з вугілля точене...

ВІРШІ ДЛЯ ТЕБЕ

I

Не пий води з холодних тих дощів —
хай над тобою хмарний чад пролине:
лишень твій рот в жазі б не зледачів
і не торкнув губами того плину.

Не пий води з нечистої руки —
з долоней хмар, що ген понапливали:
у тім дощі омились літаки
і круки в ньому пір'я позмивали.

Не пий води, яка не знати де
упала вітру попід крила марні:
у місяця лице таке бліде,
бо він його завжди тримає в хмар'ї.

Не пий води — дощі ті для грибів,
для трав, що тнуть земну,
земельну кулю.

Не пий води, допоки я тобі
не дам напитись з маминого кухля.

II

Ти не спи сьогодні, не засни,
тишу я, мов кригу, розтоплю.
Хай тебе минуть щасливі сни —
ти не спи, бо я тебе люблю.

Крізь чотири тисячі оман,
серцем відганяючи біду,
я прийду до тебе, мов туман,
і тобі на плечі упаду.

Хоч твоє побачити б вікно,
хоч би до твоїх торкнутись рук...
Ми не зустрічалися давно —
я уже втомився від розлук.

Повернись до тебе, де б не був,
лиш мене поклич з безсоння ти.
Ти мені пробач мою любов
і за муку цю мене прости.

III

Велика музика і музика маленька,
іще — середня,
а тоді — така ще,
де ноти сяють в мелодійній хащі,
як в різнотрав'ї світиться малинка,
як світять зорі в хмарній вишині,
як жайвір між колоссям крик свій сіє.
...У натовпі лице твоє засяє,
мов пісня, що наснилася мені.
Як музика, що пам'ять обійма,
обіймеш душу ти, любове пізня.
...Велика пісня, і маленька пісня,
і ти —
найбільша поміж обома.

СОЛОМІЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА СПІВАЄ В ІТАЛІЇ

Тут є стільки пісень, Саломея моя, Соломіє, —
Чом так вірять ці люди наспіваним Вами словам?
Кожен вірить у Вас, хоч не кожен Вас тут розуміє,
Але всі вже збагнули могутність, даровану Вам.
Ви не плачете, моя Соломіє, моя Саломея, навіщо
Так ридаете гірко над морем цим гірко-солоним?
Ця трава не нагріється, море це — не охолоне,
І далека зоря не моргне обнадійливо й віщо.
Все лишиться, як є, Саломея моя, Соломіє, —
Всі пісні, всі плачі, всі надії та всенькі жалі:
І співати, як Ви, теж ніхто на цім світі не вміє,
І тужити, як Ви, не навчиться ніхто на землі.
Що ж, моя Соломіє, моя Саломея, над Римом
Ридма рідний Ваш наспів у небо чужинське злетів.
Ваша пісня ширяє, неначе господар світів,
Що правицю простер жестом владарським
і нескоримим.

Зброя власна у всіх, Саломея моя, Соломіє,
Заспівайте іще — хай почують незвичних пісень,
І крізь власні воління й волення, крізь всі веремії
Хай засяє те слово,

мов люд, що всю владу посів.
Ви співайте, моя Соломіє, моя Саломея, не п'ю

— Як спитьсся Вам?

Важкі столи столиць
Відсунулись від Вас — тепер назавше.
І місто спить над Вами горілиць,
І Ви спите, землі в долоні взявши.
Пройшли по ній і люди, і роки,
Тут слід лишали гунни, готти, галли.
...Мов камені підвалин, в ґрунт лягали
Федьковичі, Шашкевичі й Франки.
О земле,

ти чеснот людських не ділиш —
Тут кожен сам — немов ліхтар вночі!
Поете, спить...

Ви помрете тоді лиш,
Коли посліпнуть ваші читачі.
Благословенні дні того прозріння
Крізь більма запаскуджених чеснот,
Коли поет в землі стає корінням
Густого лісу,

званого Народ!

Коли, здається, все добро забуто,—
Рости крізь шар зневаги та хули...
Інтелігентом так непросто бути —
І як Ви просто бути ним змогли!
Коли сичали в спину: «Хто він?!» — «Де там!»
І тнули душу сонним шепітком,
Коли Вас називали декадентом —
Як Ви змогли лишитися Франком?!
Закон борні...

Ви знаєте, коли
На Ваших терезах себе ми важим,
Важких столиць муровані столи
Зсуваються над чорним ложем Вашим,
І кожен стіл стає столом письмовим,
Де словом Вашим — душу пропечу!
Благословен Народ,

що дав Вам мову,

Любов,

і сміх,

і сльози для плачу,
І чорноту ріллі, й високу синь,
І вміння розплітати чорні ґрати,

Ранок стає, як ранок,
Сонце стає яскраве.
Розтоплює, день вістуючи,
Сто золотих брил.
Нічого завтра не зміниться,
Хоч нині впало на трави
Чорне качине пір'я
Із перебитих крил.

Поет слухає музику.

В набоях — дрібочки тиші.
Поет розмовляє з деревом, похиленим на болоті.
Органно гуде комиш, а в комиші, мов миші,
Шарудять каченята в першій сонячній злоті.
Жовті на золотому,

листочки з дерева безсмертя —
Вони як вірші нестворені, як ненароджені рими.
Маленькі божки болотяні — без німбів суцї
та мирту —
Чорна мертва пір'їна похитується над ними.

Святїться, звірі й пташва...
Поезія — понад прозу!
Вона в пустелі безлісній
Птахом веселим свисне.
Навчить вона і покаже,
Як видряпати в морозу
Квітку з вікна лютневого
(Коли ти поет, звісно).

А він знає — в дерев музична, листяна мова,
Її люди забули, а птахи розуміють.
Качата з гвізда виходять, щоб перекласти слово,
Щойно вербою зронене, але і вони не вміють.
Немає вміннів нових у цьому вічному світі:
Існує вміння любити — різне в різних людей.
Сидить сивий поет в ясному ранковій світлі —
Нічого в світі не сталося — просто почався день.

Зерно проросте посіяне.
Молочене зерно змелеться.
Поля, за ніч перестуджені,
Промінь сонця покличуть.
Атеїсти зроблять зарядку,
Віруючі — помоляться.
Старенькі діди — покашляють,
Маленькі діти — поплачуть.

День ховає обличчя в бульварну одіж столісту —

Ніхто ще не розуміє, чи це насправді, чи сниться:
Іде поет з полювання, а за ним через місто
Золоті каченята несуть порожню ружницю.

**РОЗМОВА З ВІСІМДЕСЯТИРІЧНИМ
ВОЛОДИМИРОМ МАЯКОВСЬКИМ**

Ми Вас побачили й почули,
Коли,

мов сяєво з імлі,
Протнувши променем минуле,
Ви у майбутнє проросли.
Талантом вивершене диво —
Над часоплином —

словозліт.

Лишилися криком назавжди Ви
На виперхлих устах у літ.

Світ видираючи із твані,
Були в літа його весни
Палким освідченням в коханні
Та оголошенням війни.

Талант еднається з добою,

З її колодязів п'ючи,

Благословляючи до бою

Слова свої, немов мечі.

Благословляючись до злетів,

Збагнувши вищий сенс доби

І зневажаючи поетів,

Що метушаться, мов раби,

Що, в переляках власних сталі,

Все запопадливі й малі,

Сидять на Вашім п'єдесталі,

Неначе мухи на столі.

А Вам —

до бою сурми грають,

Вам —

дрібнослів'я не з руки!

...Лиш так безсмертя здобувають

Поети, книги та рядки.

Ви йшли між перших в час повстання

І не хилили голови.

Фашизм палив Вас на майдані,

Та хмарою ставали Ви,
Музично воскресали й книжно...
На всі часи — Ви поруч є!
Цей світ в собі чаїть Вас ніжно,
Немов достоїнство своє.
Він Вас, шануючи всіляко,
Пильнує щемно в кожному дні,
Немов передчуття атаки,
Немов мелодію борні,
Немов свою майбутню силу —
Серцебиття нових сторіч.
Ви перший віршем освятили
Два слова —

Жовтень та Ілліч,—
Поклавши їх понад минуле
Містком в комуністичний день...
О, як Ви точно передчули
Ритм післязавтрашніх пісень!
І власним буднем незборимим
В прийдешнім розчинились дні...
Ви там —

з Твардовським і Максимом,
Із Леонідзе та з Айні!
Ваш корабель чужий мілинам —
Тичина з Вами та Гулям!..
Як необхідні Ви живі нам!
Які ж бо Ви живі

всім нам!
У повсякденності роботи
Перемагаючи пільму,
Ми слухаємо Вас усоте,
Мов Революцію саму!

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО:
ЩОДЕННИК 1943 РОКУ

Ви розкажіть нам про все, що болить без упину...
Коні летять довгим шляхом — усі на війну.
Втоми летять над обличчям — немає з них сну.
Попіл летить над душею — і все з України.
Дні погоріли там — чорні вони та пропаці,
Яблуні димом запліднюють квіти свої.

Ти залишив нам осені суцвіття
І схилену понад садами вись.
Ти вічний у своєму ріднім світі,
Бо завжди у тобі цей весь світ весь.

Душі самотньо так і серцю сумно,
Та вірш твій знову зводить нас у літ,
До високостей часу, де стодумно
Й високочоло всім нам жити слід.

Пребудь же на землі, як вічна книжка,
Чи пісня, чи зелених трав розмай.
Живи, Андрій Самійлович Малишко —
Дари від Білорусії приймай!

Вже з київських каштанів листя впало,
І клен у Міпську злотом заяснів.
...Нехай дзвенять бандури та цимбали,
Бо суцїй ти у сонці наших днів.

ТІТКА МАРІЯ

Тим капустяним листям хрумтіли зайці у казці,
буханець мав його на брунатній щопі.
Я давав того листу безрогій сусідській кізці
і квапливо дер його, як їв голубці.
В мого дядька Григорія було за хатою зимно,
у вишневім затінку росли на призьбі гриби.
На городі велетні, по чуби закопані в землю,
по землі котили свої зелені лоби.
Качанам ввижались через тин задивлені коні,
і вони красувалися, наче пні білокорі.
Та Марія — тітка з іменем церковним —
їх карала на горло за ту негідну покору.
...Пам'ятаю похорон у скороминущім літі,
як городами несли бренте тітчине тіло.
Були руки в неї, мов капустяне листя,
білі й витерті, з грубими жилами,
що спустіли.

СТАНЦІЯ

О магія поїздів,
що квапляться вечорами.
Мить, коли ти уздрів
лице в світляній рамі.
Швидкий тимчасовий дім
огортається ніччю,
а перед лицем твоїм
чужі життя та обличчя.
Та раптом...
З років і тиш
прийде і зацемить:
ти ж сам повз когось летиш,
висвітлений на мить,
серед машин і речей
розкраюючи пільму...
Секундна зустріч очей.
І все.

Так мало? Чому?
Все — мовчки.

Безмовним сном
побачення це стає.
...А все ж таки хтось є
...за цим летючим вікном!

БАШКИРСЬКИЙ ПОЕТ МУСТАЙ ҚАРИМ РОЗПОВІДАЄ ПРО СЕБЕ

— Знаєш,
рани болять мені знов —
Невтолимо, безсонно, шалено.
Коли падав я тут — ще не знав,
Як болітимуть рани у мене.
Знаєш,
вірші з-над сумів та слав
Котрий рік вже болять — не повіриш,
Коли вперше писав їх — не знав,
Як у грудях болітимуть вірші.
Коли в зливу воєнну пірнав —

Знав, що стріну свинцеву краплину.
Та як падав — тоді ще не знав,
Як вболиться у мене Україна.
Я подумав тоді: «Все мине —
Не зведуся з кривавого глею».
Ще подумав: «Любіте мене,
Бо я вашою стану землею...»
...Не загинув.

Пройшов крізь бої,
Вічні села та смертні столиці.
Я не вмер.

Тільки ребра мої
Тут померли і в ґрунті лягли цім.
Під сади, під міста, під роки...
Я підвівся й повірив у сталість:
Віднедавна в мені позростались
Всі мої перебиті кістки.
Позростали дерева й трава,
З рос постали хвощі темнопері.
Позросталися в гіпсі паперу
Всі мої перебиті слова.
Та нараз — понад спокоєм слів —
Вітер битв наді мною засвище:
Десять тисяч твоїх матерів
Піднімають мене з бойовища.
Що робити?
У спів ручаї
Кров із ран моїх закрапотіла.
Набрякають, як зболене тіло,
Тою пам'яттю вірші мої.
Юна пам'яте, пам'яте рання —
Наді мною гуркоче твій зсув.
А я думав, що все вже забув —
Муку всю, рани всі, все вмирання...
Забуваю ж багато імен,
Вже обличчя також забуваю.
Забуваю — мов пам'ять вбиваю.
І, стеновши плечима, з рамен
Важко струшую муку свою.
З рік вчорашніх ні краплі не п'ю.
Та нараз — понад порохом літ
Насінинки забутої цвіт
Забуває, мов пишній ромец,
Чіпкорукий, терпкий, наче глід,

Все поверне.

Чи знає душа,
Звідки пам'ять гряде навісна,
Де віднайдеться зілля євшан,
Що його й не шукала вона?..

**СКУЛЬПТОР АРХИПЕНКО ЛПІТЬ
В АМЕРИЦІ ПОГРУДДЯ КОБЗАРЯ**

Грамофонна пластинка —

як зріз

півстолітнього дерева,

Дуже чорного дерева — кільця вогнем попекло.

Ви послушайте пісню.

І через прочинені двері Ви

Обдаруйте-но піснею американське село.

Власне, це й не село — просто так —

вісім хат на околиці.

Кожен власну пильнує.

Будинки — як вісім держав.

Приросли Вам до пам'яті всі пресумні дооколи ці,

Як вростає в залізо руда, наче глина, іржа.

Як усе позросталося!

Крига примерзла до берега,

І на сірому овиді вмерз в небеса океан.

Всесвіт — в зиму проріс,

Проростає у пам'ять Америка,

День вростає у ніч, а свобода вростає у бран.

Вже позаду вони — всі Берліни, Гааги й Венеції,

Кораблі, океани, столиці й маленькі міста.

Триста націй позаду, і — жодної власної нації,

Сотні зустрічей — жодна до пам'яті не прироста.

Десять тисяч людей... чи п'ятсот...

Чи мільйони нелічені...

Світові катастрофи, що досі по душах живі.

Що і пощо вони?

Проминають живі непомічено,

Навіть мертві минули, розчинені в жирній траві...

Але раптом

рука дотикає Шевченкові вилиці —

Все спочатку.

Вертаються майже забуті світи.

слід голубиний сніжність крає.
Пташині ноги — чорні віги
зануреного в січень гаю.
Пташині душі — білі-білі,
неначе молоко на склі.
Пташині крила — білі била
у дзвоні мерзлої землі.
Ген поміж білістю та синню —
лиш голуби та хмара вбога,
трагічнокриле мерехтіння,
юга, захекана від бігу,
і мов надія на спасіння,
два промені — крізь вихор снігу,
крізь перемерзлу дивовись,
розхитану над голубами,
трагічними, як двоє сліз
моєї мами...

КВІТИ З ТАЙГИ

(За Робертом Рождественським)

Ти пробач,
що я квітів з тайги не привіз.
Ти не вір,
що на квіти нещедрий там ліс —
Хай не брешуть тобі серед білого дня...
Хто ж бо квіти тайги
з польовими зрівня?!
В буреломах, на кручах палають жарки,
Як сонця,
наче скроплені кров'ю жовтки,
Квіти —
не для слизьких ресторанних столів;
Не для них —
полірований блиск кришталів.
Не для них...
І вони не збагнуть ні на мить,
Що з-під крана
та сама вода крапотить.
Але — спробуй зірвати їх!
Тільки торкни...
На долоні тобі
бризнуть кров'ю вони!

Але ти їх зірви
і лицем притулись.
Але що це?..
Лиш квіти землі позбулись,
Відірвались від ґрунту —
і вмер для них ліс,
У якому вони на світанні звелись,
Той, суворий,
де роси й сліди ведмежат.
...Щойно зірвані квіти
вже мертві лежать.
Зразу ж гинуть вони, лиш забрати в них
ліс...
Ти пробач,
що я квітів з тайги не привіз.

З ЦИКЛУ «ВИГНАННЯ»

1. Життя

Англійський поет Байрон вмер від пропасниці у Міссолунгі (Греція). Він був з національно-визвольною армією греків.

А Байрон пливе в Міссолунгі,
Де віршів писати не можна,
Де тільки війна
І сіро оливки сохнуть на каменях.
А Байрон пливе в Міссолунгі,
За тисячі миль від Британії.
Байрон пливе до Греції,
Де грекам надто погано,
Щоб їх лишати самотніми
Перед лицем історії
І турецького війська...
Його ніхто не просив туди.
Ніхто не зустріне Байрона.
Але спокійно у Лондоні.
Але спокійно в Манчестері.
І в Глазго надто спокійно
Для того, щоб там жити,
Коли ти звешся поетом,
Коли дуже далеко,

За тисячі миль від тебе,
Оливки, зрізані кулями,
Сохнуть на сірих каменях.
Ну що ж —

поети вмирають,
В них людські долі —
в поетів.

До того ж,
Щоб гідно вмерти,
Потрібно часом поїхати
До Міссолунгі з Лондона.
...У дуже далекій Греції
Серце в нього зупиниться,
І стане обличчя сірим,
Як тіні вбитих оливок,
Що сохнуть на вічних каменях.
Все буде цілком природним,
Як є природним бажання
Прийняти у власні очі,
Прийняти у власну душу,
Прийняти у власне серце
Весь біль чесних сердець.
...Є дві найпростіші речі
В житті у людини кожної —
Писати вірші та вмерти.
І є річ найскладніша
В житті у людини кожної —
Робити все це як слід.
Байрон у Міссолунгі
В останні миті життя свого
Посміхався...

2. Вигнання

У 1964 році на іспансько-португальському кордоні знайшли тіло генерала Дельгадо, основного політичного противника Салазара. Генерал жив у вигнанні.

І кордони, мов двері,
Прикладами навстіж відкрито.
І виходять люди з країн,
Як із хат старих.

На вечірньому небі,
Мов чорні дереворити,
Карбувались обличчя
На тлі обпалених стріх.
І зникають вони —
У незнаний світ делегати.
І зникають вони
У безвістях та пастках.
Ну, а потім вертаються,
Як генерал Дельгадо,
Щоб із кулею в спині
На кордоні впасти.
Щоб упасти на рідну землю
Руками хворими.
Одиноко підвестися.
Одиноко стати до бою.
Навіть смерть стає аргументом
У битві з ворогом...
Це бої не найважчі,
Найважчі битви — з собою.
Є повернення різні —
Можна прийти плазом
І до ніг правителя
Спрямувати лояльний біг.
Ну, а можна — ще раз
Відкрити двері прикладом
І кордон перетнути —
Тільки в зворотний бік.
Не повернеться той лиш,
Хто зрікся власного роду:
Значить, клич твій брехливий
І програма твоя пуста вся.
Найстрашніше вигнання —
Це вигнання з душі народу.
Генерал повертався...

Він важко помирав,
Над ручаєм схиливши кволе тіло.
Він повз
крізь гущину духмяних трав,
І трави по-чужому шелестіли.

4. Рояль

Ніхто не знає, де зараз роялі, на яких
у Німеччині колись грав Микола Лисенко.

Над скатертин залитими екранами,
В кімнаті, де пиячила нудьга,
Я бачив — у оркестрі ресторанному
Стояв рояль,
Мов лев на трьох ногах...
Вони бринять, нікого не уславивши,
І шурхотять, немов сади зів'ялі.
То дні його та ночі — наче клавіші,
То чорні й білі клавіші рояля.
З роялевого черева розбитого
Вони ще можуть висотати музику.
Як пестили їх...
Як шалено били їх!
Вони знайомі з молотками й музами.
Із сотень рук —
лиш декілька ласкавіших,
Недбалі музиканти — річ звичайна.
І відбитками пальців
на тих клавішах
Липалось примусове деренчання.
Музична моя, чорно-біла вулице!
Роялю мій, клавіатура крику.
Там дні та ночі
видзвоном чергуються,
Чекаючи на гарного музику.
Рояль гуде.
І гам його не злічено.
Ті клавіші музикам руки палять.
Хай поки на роялі грають ліктями.
Роялю сніться Лисенкові пальці.

5. Безсоння

*Пам'яті мудреців, яким на планеті Кохання
було залишено лиш безлюдні острови*

У геніїв — кохання велетрудні,
І про любов вони замало знають.
...Жінки переболять. Жінки минають.
А генії вертаються у будні.
А генії вертаються у муки,
І їм, як відкриття, кохання сниться.
Предивна жінка, мудра й світлолиця,
Крізь сновидіння простягає руки.
А ранком — тротуар, неначе шків,
Жінок несе в плітки, помади й моди,
В будинки, що величні, мов комоди,
Й застебнуті на гудзики дзвінків.
Вони зникають — грішні чи святі —
Жінки, яких затримати не можна,
І їм на плечі падає вельможно
Лапаний сніг, мов біле конфетті.
Торують зорі вічну колію.
Щось поїзди кричать
про ніч та втому.
А генії вертаються додому.
В своє безсоння.
У любов свою.

СЛОВА ЗДАЛЕКУ

Я писав ці вірші дуже далеко від дому, за океаном, таким широким, що люди протягом десятків літ не можуть його перейти. Вірші писалися наприкінці шістдесятих років, під час перших моїх заокеанських подорожей, і зрощувалися між собою, стаючи коли вже не поемою, то послідовною розповіддю про деякі з маршрутів і зустрічей — таких важливих для мене...

Перший і вірш починався від побаченого в київському аеропорту, куди прилетіли емігранти, і я слухав їх, слухав, як ворущаться між незабутими словами їхньої рідної мови слова чужі. А потім літак взяв мене і переніс далеко за

Атлантику — над чужим берегом мене зустріли чужі птахи, я відчув, як далеко від дому я і скільки слів — чужих та моїх власних — ворушаться у мені.

Кричать птахи! О, як птахи кричать!
Вони втомились з дальньої дороги.
...Лежить на хмарі птиця — мов печать,
А відлиском студеної тривоги,
Винурюючись із осінніх рік
Та бгаючи схолоджені рамена,
Сумні, немов пташиний дивний крик,
Живуть слова на підвіконні в мене.
...Сумні мої!
Хоч трохи б ви спочили,
Не міряючи поглядами вись.
Живі мої!
То ж ви мене навчили
Високій однозначності словес.
Вже звідавши і славу, і потали,
Хвалою чи безслав'ям вкриті дні,
Ні разу, милі, ви не відлітали
У жоден вирій з тих, що вдалині.
О трав моїх суворі й гострі стебла —
Суворі прорість — і в снігах жива.
Хай ластівки летять туди, де тепло.
Хай не шукають виріїв слова.
Слова — мов ордепи, слова — мов палі,
І слово, що, рятуючи, заб'є.
Слова палають.
З їхніх самоспалень
Тепло мистецтва чисто постає.
Кричать птахи. Крилаті — а кричать,
А як словам — безкрилим та безруким?..
Почати б з ними. Тільки б розпочать.
Немов серцебиттю — своїм сполукам
Слова довіку вчитимуть мене,
В такому єднанні — істина вирує.
І слово — сто разів мене зімне
І сто разів — мені мене дарує.

Другий вірш починався від слів — також слів! — почутих від метушливої людини в Торонто, яка швидко так ловила слова, вже їй непідвладні, й говорила, говорила...

«Коли сніги розтануть
І мені
Привидяться минулорічні трави —
Усі роки, що нас перетирали,
З-під снігу прийдуть,
Мертві й нестрашні.
Всі спомини повернуться.
І я
Переберу їх пальцями сухими —
Химерні схеми всі й нікчемні схими,
В яких жила ти, совісте моя.
Крізь цю чужинську сніжну чистоту,
Що все зрівняла, вибілила й вкрила,
Немов крізь літакову спину крила,
Я спомином болючим проросту.
Залізні крила на живій спині —
О скільки літ вже щось подібне сниться:
Ти не людина, але ти й не птиця.
Ти — мов зернина в часу на стерні.
Вилюдной. Нині ти себе відкрив.
Знаходь себе. Захекуйся від бігу.
А зможеш — напиши правдиву книгу,
Залізні пера видерши із крил.
...Та переляк над словом став на чати —
Сумний і грізний, наче день вчорашній.
Це неможливо — тут — собою стати.
Це складно так — воскреснути —
І страшно...»

Третій вірш — це після кіно. Люди, що виходили після перегляду фільму, знятого в Києві, не знали, що я — з України, і голосно розмовляли про гори, яких звідси не видно, і про самотність свою. «Просто ніде подітися, — сказав чоловік, — ніде подітися...»

Ти не плач.
Проминають жалі,
Наче листя в дніпровому вирі.
Ти не плач.
Понесуть журавлі
Твою пам'ять далеко у вирій.
Все минає — ти знаєш.
Полиш.
Збігли дні — наче гострені палі.

Мов книжки із найвищих полиць,
Твої спомини пилом припали.
Вигасають зіниці з-під вій,
І роки неспроможні збороти
Традиційність твоїх ностальгій
Та буденність твоєї скорботи,
Всі твої непокриті столи,
Від яких і чола вже не звести.
Просто — соромно жити,
Коли
Невідомо, навіщо живеш ти.
Просто — соромно жити.
А ще
Розгубив ти шляхи, наче листя.
Вже повітря тебе не пече —
Значить осінь — а в ній, наче ліс ти.
Жовте дерево.
Мертва земля.
І довіку чужинське осоння,
І чужинська гудронова твань.
«Як далеко, — сказав ти, — до сонця,
Із якої дороги не глянь...
Як далеко...»

Четвертий вірш — про диригента, який добився колись до Монреалю з України і загинув у тому Монреалі з туги й п'ятики.

...А він живе, мов риба.
Там, на дні,
Дерева — мов густі підводні трави.
Деся угорі хитає хмари травень
І хмари проминають, наче дні.
Минає все — і спомини, й слова,
Пантрують час дерев руді сувої,
І сірий самольот над головою,
Немов рибальський катер, проплива.
Він потонув. Над ним зійшлася синь.
Зійшлася вода, що пахне прілим літом.
Він дивиться на пляшку,
Наче в склі тім
Записка є про шлях до воскресінь.
О риби на проспектах Атлантид!
Він падає. В очах печаль дитинна.

І фермерша знадвору кличе сина:
«Ой синку мій, і як йому не встид,
І де ж вони беруться отакі?!»
Схилялись діти.
Дітям було весело,
Бо він руками гріб, неначе веслами,
По теплому гудрону хідників.
Йому ввижались хори ці нехитрі
І нічний сон — найбільша із оман,
Про те, як Атлантичний океан
Він переплив на нотному пюпітрі.
У нього від плачу здригались ніздрі —
Він реготав і знову падав ниць...
Маестро, киньте пити — це кінець —
Птахи співають лише в рідних гніздах.

П'ятій вірш писався колись у місті Вашингтоні, коли мені було особливо тужно. Мені так схотілося додому — за птахами, за хмарою, за літаком, — що я написав цього вірша. Не можна жити на світі, коли тебе ніде ніхто не чекає — поряд чи за тисячу миль. Цей вірш написався, як лист...

Хай буде скроні твоїй самотньо,
Хай самотніться думам твоїм,
Хай буде самотньо руді твоїй,
Хай очам твоїм буде самотньо
Вдома...

Я не знаю чому, та крізь вихор порожніх слів,
Крізь порожні конверти, які я ножем розтинаю,
Крізь порожні слова, яких досить читаю та знаю,
Проростаю тривогою, болем напружуюсь весь.
Як годинник, в який набиваються мертві роки,
І лежать там сухі, на ніщо коліщатами стерті,
Я про тебе згадав, бо мене ти рятуюєш від смерті,
Бо уся ти в мені.

Так, неначе за гирлом ріки
Починається море, де гинуть флоти паперові,
Де, поставши із бризок, моєї самотності тінь,
Ти простуєш до мене — остання із вічних богинь,
Що не вміють любити і лише приймають любові.
Десь далеко-далеко, де сплять неймовірні світи
І, прострелене зорями, небо хитається чорне,
Де в будинків поважні й вузькі бетоновані чола, —

Я сьогодні молився до тебе. Чи слухала ти?
Хай буде скроні твоїй самотньо,
Хай самотніться думам твоїм,
Хай буде самотньо руді твоїй,
Хай очам твоїм буде самотньо
Вдома...

Шостий вірш написано в торонтському готелі «Принц Джордж» вночі, після літературного вечора, де мене про все на світі розпитували. Я писав вірш, щоб прочитати його в Канаді ж. Було це вночі — заокеаня вмощувалося спати, а я майже фізично відчував, як в Києві, Полтаві, Одесі та Львові сяє день — до болю в очах, до болю серцевого сяє...

...А Торонто гуде стривожено,
Мов літак, що згубив летовище.
А Торонто гуде здивовано,
Мов хлопчисько, що стрівся з вічністю.
Засинає Торонто
І спить, наче кінь, стоячи
Та знеможено кліпає
Будинків жовтими вікнами.
Тихо.
Місто набрякло
Вугільним своїм смерком,
В тиші сіпають вусами
Світні настінні годинники.
Лиш останні авто,
Блудні діти Америки,
Тикаються носами
В шорсткі коліна будинків.
Шорсткі долоні людей
У знеможі розпростано.
В людей сни невиразні,
Мов малюнок на кальці.
І, немов космонавти
У неіснуючій просторі,
Ходять люди у снах своїх,
Розчепірівши пальці.
Розкидають руки
І засинають — розп'ятими.
А над ними в небі — сузір'я,
Хрестиком вишиті.

Люди пил вдихають
З доріг, скурених п'ятами.
Людам сниться запах
Решетилівських вишень.
Спомин лунко дзижчить
Наполоханим гедзем.
Спомин тихо видзвонює,
Як вода.
Між Торонто й Києвом
Кілометри людських трагедій.
Між Торонто й Києвом —
Океани людських страждань.
Від Торонто до Києва —
Часом це — від батька до сина.
Сняться людям сни,
І кожен з них — горло тисне.
Географія душ...
Як далеко ж до України —
Від Великих Озер до ріки Тиси!
Люди сплять знеможено,
Руки розвівши млосні.
Їм на кучері падає час,
Наче гострий сніг.
Між Торонто й Києвом —
Океани злості.
Між Торонто й Києвом
Курсують флоти снів.
Над заснулим Торонто
Нуртуються норд-вести.
Роздирає небо білі свої хорони.
Від Дніпра до Онтаріо
Можна тіло людське довести,
А душа лишається вдома —
І нічого тут не поробиш.
У канадських яблунь —
Майже українське віття.
Хмарочоси стоять —
Наче турецькі палі.
Тим, хто чесно — хоч болісно —
Тут дожив свої дні на світі,
Поминальні свічі
Каштани київські палять...
Я не можу заснути.
Я бажаю прийняти

До свого серця
Чесних душ емігрантських щем.
Хто бажав хліба з маслом —
Має свій «бред енд баттер».
Батьківщина ж для більшості —
Не лише миска з борщем.
Корінь в рідному світі...
Шлях під рідні — батьківські двері...
Кожен, як вміє,
Шляхи собі обирає...
Мені гидко — коли в якомусь «фармері»
Тебе обкидають брудом
Ті, хто втік від тебе, мій краю.
Що ж, не всі язики озброєно гальмами,
Не всі долоні очищає від бруду час.
Нас — багато мільйонів.
Хто бажає нас ганити —
Той або дурень,
Або дуже боїться нас.
...Засинає Торонто.
Довгі тіні на брук повалено.
Над Торонто зорі —
Наче гропа калини.
Засинає Канада,
Поклавши собі в підвалини
Відбитки босих ніг,
Що прийшли сюди з України.

Сьомий вірш писався інакше і зовсім іншим людям адресувався. В попередньому вірші є про «фармера»: це така фашистська газетка, що видається українською мовою у Вінніпегу. Газетка не варта ні розмови, ні згадки, якби не те, що вона сама визнала за необхідне звернутись до мене, з'ясовуючи наші взаємини. З тої довгої статті взяв я для цього вірша одну цитату лиш: «А ви, Віталію Коротичу, для нас ворог, бо між всіма нами лежить неперехідний кордон граду куль і леза заліза... До смертельного бою розділяє нас розбіжність ідей. Ви найняли на службу ідеї комунізму...» Отже, з'ясував у вірші-відповіді свою позицію і я:

Перечитав.

Згадав, як ви

, вбачали в кожному комуністі

Лише мішень для карабіна й вищали:
«Бомбу для Москви!»
Від щастя мружиться, коли
в південноафриканським місті
Рушницю негрові у спину
наводить хтось такий, як ви.
На дулах у чужих гармат
проміння ваших ранків грає —
Ви все чекаєте пожежі,
в якій обвуглиться цей світ.
Немає нації у вас —
в іржі вітчизни не буває.
Ви гільзи стріляні, панове,
біля загарбницьких чобіт.
А зневажаєте ж мій край!
І свій не любите так само.
Людей не любите, з якими
я у Канаді розмовляв.
В якій крові обмились ви?
Якими втерлись прапорами?
На чолах у скількох народів
криваві бризки ваших слав?!
Землі мові байстрюки,
як вам бажається стріляти!
Засвоївши пауку вбивства,
забули інші, далєбі...
Залізо сниться вам. І смерть.
І — звичка втомленого ката —
Білесенькими хусточками
ви пальці чистите собі.
Політики з чужих дворів, скажіть,
де плачуть ваші мами?
Де їм зіниці випікає
жорстокий і всевладний страм?
Карпати вийшли з ваших снів, і
тільки чорними громами
Наповнюється пам'ять ваша,
коли ви з нею сам на сам.
Що ж,
Україна вам влила за шкуру печеного сала,
Коли захряснула за вами
запродуваний вами дім...
Та, перетнувши океан,
скількох в Канаді ви розп'яли,

Скільком горлянки перегризли
 за те, що Київ снівся їм!
 Скількох ви били по руках,
 коли назустріч нам тяглись ті,
 Скількох ви били межі плечі
 та клали чолами у твань!
 Ви, наче гусінь, живете
 в заморському кленовім листі,
 Ви — наче пута на долонях,
 відкритих для рукостискань!
 А божитесь ім'ям Франка,
 а клянетеся йменням Лесі,
 Блазнюєте перед добою,
 та зазирнувши їй в лице,
 Нас проклинаєте,
 або
 ви кажете, що продалися
 Усі таланти України...
 Панове, я приймаю це!
 Мене запродано. Навік.
 За мене добре заплатили
 Святою кров'ю Сталінграда і попелом мого села.
 Це дуже дорога ціна.
 І не існує тої сили,
 Яка за всі багатства світу
 перекупить мене б змогла.
 Я маю найдорожчий скарб —
 червоне знамено священне,
 Я найдорожчу воду волі —
 з Дніпра у сорок третім пив.
 За мене заплатив Галан.
 Островський заплатив за мене.
 І Сальвадор Альєнде в Чілі
 також за мене заплатив!
 Ну, хто на кін цей покладе
 скарби достойніші й дорожчі?
 Панове, як мене вам вкинуть
 в чергове вогнище руде?
 Хто викраде сади мої?
 Хто з вас підпалить мої площі?
 Хто з вас, постарілих в гендлярстві,
 мене на торжище зведе?!
 О, вже ви любите мене?!
 Так люблять небуденну їжу...

О, вже не любите мене ви?!
Бо не із ваших п'ю криниць...
Що ж, ви майстри такої гри,
Де зрадництво невидовижу.
Що вам народ? Що вам поети?

Фігурки з вічних шахівниць...

З чийх лиш рук не їли ви
і перед ким шапок не м'яли,
Які ж бо ви сонця гасили,
до часу зачаївшись в млі!

О, трапив би я вам до рук,
коли ті руки силу мали:
Ви не в обіймах задушили б —
ви задушили б у петлі!

Панове, вмийтеся,
у вас від крові вишерхли долоні...
Та падає, мов збитий бруствер,
на спиши вам всевладний час —

В патріотизм, що ви із ним,
як у своїм останнім схроні,
Лягли, чекаючи на того,
хто виведе з облоги вас...

Робіть, що хочете.
Хваліть. Чи продавайте. Чи мовчіте.
Чи верещіть, що продались ми,
і звіть агентами Москви.

Ви мертві.
Ви уже давно зникаєте із цього світу,
Як ті фашистські карабіни,
з яких колись стріляли ви!

МЕТЕОРНИЙ ДОЩ В КАЛІФОРНІЇ

Всі метеори хотіли б сяяти зорями —
Білими зорями на чорнім нічному тлі...
Камінь за каменем по небосхилу проорює
Трасу падіння — від небесних сфер до Землі.
Камінь за каменем...
У дощі метеорному,
В іскрах небесних, не втілених у вогні,
В сплесках, притемнених на чорнім нічному дні,
Траси приземлень

З небес до піску проорано.
...Кожна ж піщинка мріяла стати брилою.
Пляж біло-жовтий — мільярд подрібнених мрій.
Під біло-синьою ковдрою синіх морів
Безмір піску розлито вічністю білою.
Вік тут не важить.
Час у піску заліг.
Хвиля за хвилею все ту ж тезу повторює.
Кожної миті лягає тобі до ніг
Білий пісок, мов білий попіл Історії.
В білих піщинок — сивим білені сни.
Кожна піщина — без імені та без номера.
...Люди лежать на піску й говорять вони
Все про минуці дні та постійні наміри.
Про літо, що пролетіло, як пил злітає з руки,
Як метеор з неба —
Сяйне й не знати, де ляже.
...Падають камені й поринають в піски,
А кожен камінь бажав би
Зрости горою над пляжі.

ГАМБУРГ

(Нотатки з подорожі)

НЕБО

1

У центрі Гамбурга стоїть велетепський собор святого Михайла. Кручені сходи на дзвіницю — одні з найдовших в Європі, і через те мало хто користується ними. Перший поверх дзвіниці в роки війни обгорів — район собору було бомбардовано. Нині усе реставрували — жодної подзьобици, не кажучи вже про вирви...

Сходи, мов коркотяг, вкрутилися в землю міцно.
Сходи, мов штопор, літаком племінним накреслений.
Мертва спіраль над будинками, всоте воскреслими,—
Сходи у небо, що спить на тім'ячку в міста.
О, скільки ангелів йшло сходами долі,
Граючи на блискучих на мідних сяйних сурмах.
Були у них аксельбанти, були в них крила й медалі,

Не було ані краплі сумніву, не було ані крихти суму.
О, як вміли ходити ангели, коли в найкращому війську
Дали їм зброю найкращу та барабани до сурм.
Був кожен в нових чоботях, був кожен в мундирі сірім,
А ще дали їм по «юнкерсу»,

Щоб здіймались ангели високо,
Щоб вузькі броньовані крила над містом вони
розводили,

Щоб хитали вони хрестами нової своєї віри.
Повертались ангели в небо невидимими сходами,
І, зойкнувши, розтинався об метал їхніх крил вітер.
Зачувши суремні звуки, вже люди відали: «То вони!»
І наймолодшого з ангелів сигаретами частували,
А найстаршого ангела штурмбанфюрером звали,
Бо в ангелів сяяли блискавки, при комірах гаптовані.
Та коли розжарились в полум'ї

сталеві ангельські крила
І зенітні снаряди творили у небі німби,
Ангели вибухали, землю тілами рили,
Останній побачив сходи і хотів повернутись в небо,
Але сходи горіли вже...

2

У Гамбурзькому порту вода незвичного кольору.

А небо опускалося на дно,
Набрякле каламутною водою.
Воно вже переповнилось бідою
І мало похилитись все одно —
В купіль, де хвилі синьої ропи
Горбами підіймалися сумними...
Воно лягало спершу на стовпи
І, нетверде, пронизувалось ними,
Хапалося розм'яккими руками
За сірий овид свій — холодне тло.
Обпалене, продимлене — було
Мов древній плащ, пропечений роками.
О, чом такі тяжезні ті роки?!
Вкипіли в них, затоплені у небо,
Усі дими, всі мертві літаки,
Усі пожежі, всі заграви —
Ніби
Воно було, те небо, мов реєстр

Усіх, кому тут голови зітнули...
Тонуло в морі, в крові потонуло,
Немов завіса неймовірних п'єс.
Воно тонуло в морі, наче зло.
Воно в сльозах тонуло, наче горе.
Я очі звів і подивився д'горі,
Та неба наді мною не було.

Хіпі

Нечесані, босі, в ковбойських штанях до кісточок, хлопці й дівчата лежали вздовж центральної вулиці просто на хіднику й ловили губами дощ. «Навіщо ви це робите?» — запитав перехожий. «А нащо взагалі все це?» — хіпі повільно повів головою і простежив очима стокольоровий лет неонів крізь вогку гамбурзьку ніч. «А навіщо?!» — повторив він питання. Тільки нікого не було поруч — крім ще трьох вкритих брезентом хіпі. Але ті спали.

1

Хіпі лежали на чорному простирадлі,
на власних малюнках крейдою,
великих, мов безнадія.
Хіпі лежали на старезному хіднику,
прикривши тілами
сліди всіх черевиків,
що прочовгали тут в двадцятому й попередніх століттях,
відбитки всіх чобіт,
що гуркотіли тут на військових парадах,
вибоїни від різнокаліберних куль,
що подзьобали цю землю.
Хіпі лежали на чорному хіднику —
чорні й довговолосі,
поклавши на животи собі
чорні труни транзисторних приймачів.
Світ ворухився в приймачах,
чорний,
мов небо, що повзло над очима в хіпі,
мов м'які стріли дощу,
що безгучно розхлюпувались об щоки —
наче то були не обличчя, а маски з пап'є-маше.
Вечір блукав зморено,
обтрушував мокрі ноги,

нахилявся до хіпі, торкнувши лице кожному,
тихо знімав маски — шарами знімав, по черзі —
в хіпі з мокрих облич.
Вечір знімав маски, шукаючи тої, першої,
білої, наче крейда, якою брук розмальовано,
білої, наче ранок, пролитий на сірі щоки.
Повільно йшли перехожі,
дощ опадав повільно,
повільно дихали хіпі.
Вечір знімав маски, оголоюючи обличчя,
аж до того, найпершого, зверненого до матері,
аж до губ,
на яких набрякає слово надії.
До прагуб. Пралиця. Прапогляду.
Вкрила ніч праобличчя хіпі,
Натягла — так чинять з померлими —
до зіниць своє простирадло їм.
А на очі хіпі поклала
дві монети місяця...

2

Довговолосий хлопець малював кольоровою крейдою веле-
тенське панно — на півхідника. Там літали ангели, подібні
до чайок, і стояли ракети, схожі на олівці. Потім він на-
писав у стовпчик якісь слова й ліг біля них, поклавши
поруч кашкет дашком вниз.

— Я слів своїх до краю не дорік:
Чи ж легко ті слова усі підняти?
Я полишаю вас: і недорік,
І мудрих — всіх, що бачать сенс у днях тих.
Ну — стрельте в лоб собі!
Короткий біль
Й —

невидимі для вас руді патьоки...

Ні?

То лежіть, як мертвий корабель,
Що черевом вгрузає в дно затоки.
Я ворогів своїх лишаю вам,
Голубте їх — зробіте їх своїми.
Вклоняйтеся щодня сукупно з ними
Тим самим препаративним словам.
Я розгрібаю рештки ваших душ,

На вас дивлюсь безмовно та безсило.
Моє волосся падає, мов дощ
На щоки, що за вас почервоніли.
Я вас клену, немов своєю біду,
Бо світ цей вами сповнено по вінця.
Лишайтесь.

Живіте.

Я іду

На прохідку до вашого звіринця.

АНТЕНИ

Жебракувати заборонено майже всюди. Тому безногий продавав олівці, беручи за кожен хто скільки дасть. Милиці його було сперто об вітрину радіокрамниці, де телевізори гордовито задерли короткі милички антен. А вище, над містом,— антенне царство...

1

Антери стоять, як безголові скелети,
Нашарувавши на себе слова добрі й лихі.
Антери стоять, як пам'ятники літу,
Наче безлисті стовбури на залізних луках дахів.
Ладні цілодобово світ приймати у себе,
Бовваніти розіп'ято на синім небеснім тлі,
Вони чують фізично, як лягає на плечі небо,
І в них дротяні рамена хиляться до землі.
До них міцно припнуто «Грюндіги» та «Сонні» *,
Повінь словес стомовних повнить їхні ества.
А вночі вони слухають, як моряки сонні
Шепочуть у мікрофони якісь дивні слова.
Потім приходять зливи, несподівані, наче вірші,
Коли на дахи лється хмарна загула маса...
Це неймовірно страшно — стояти, руки розвівши.
І жодного м'яза на них,
Жодного м'яза...

* Марки приймачів.

Жебрак сидів, мов пам'ятник в рядні,
 Поклавши на асфальт короткі стегна.
 І тіло його, зламане гротескно,
 Химерну тінь котило по стіні.
 Було рядно з Черкащини...
 Було?

Дзеркальцями заблимало рядно те —
 То місто всі свої рекламні цноти
 На жебракові плечі пролило.

...А він сидів,
 Розігнутий навпіл,
 Похований до пояса — погруддя.
 Загрузлий, весь закаляний у ґрунті,
 Одягнутий в цементний сірий пил.
 Він монументом був.

Коли йому
 До чашки лунко вдзенькувало срібло,
 Він прозирав, безмовний, наче риба,
 Перед обличчям плинучу юрму.
 Він світ сприймав нашоршено з-під брів,
 Він слухав світ, напружуючи сили,—
 Немов антени, милиці стриміли
 Флагштоками без жодних прапорів.
 Жебрак мовчав безного й без'язико,
 З підніжжя визирав, мов звір зі схрону.
 ...Ступивши над низьке чоло каліки,
 Прожогом, незважаючи на крики,
 Світ утікав на милицях з неону.

МУЗЕЙ

На другому поверсі Музею воскових фігур з Реепербан
 стоять люди, завжди багато людей. Вони жууть гумку,
 нишком посмоктують сигарети; за склом вітрини — о, як
 то цікаво! — Гітлер. Подібність надзвичайна, кажуть, що
 то робота відомого скульптора. Отже, Гітлер з воску. І все...

1

Будь-що ліплять із воску —
 Свічку,
 яблуко,
 Гітлера.

Свічку — то на покуття,
Яблуко — на полицю,
Гітлера — на вітрину.
З воску, що йде на одного фюрера,
Можна зліпити
Триста різнобарвних свічок
Чи більше двохсот яблук...
Не можна жодної кулі —
Куль не роблять із воску;
Коли б такою поцілити
У рожеве обличчя фюреру,
Вона в повітрі розтопиться
І не пропече скроні,
А приліпиться до щоки,
Як останній плювок засуджених.
...Та раптом Гітлер із воску
Захитається, сполотніє;
Чотириста тисяч бджіл
Увірвуться до музею
І рознесуть по крихті
Навік спаскуджений віск...
Лише калюжа фарби
Залишиться на підлозі —
Вічно руда калюжа,
Надзвичайно подібна
До тої, що розливалась
Під ножем гільйотини
У тюрмі Моабіт...

2

Він стояв, як живий, похилений невесело,
Наче сумно йому на цілий всесвіт дивитися.
Якби в залі тепер заспівали і «Хорста Веселля»,
То й тоді б фюрер не звів д'горі правицю.
Все одно вже, що роблять скульпторські руки з ним ці,
Нахиляють, байдужого, над коханкою неживою.
Якби тут розстріляли зараз тисячу німців,
І тоді б фюрер не ворухнув бровою.
З воску дивляться очі нечищеними червінцями,
Цокотить годинник, як механічне серце.
Коли б нині воскресли всі на світі Освенціми,
Не з'явилось би в нього ніяких думок про все це.
Кожен рух спроектовано, кожен усміх розмічено,

Вже за нього

належним чином

новітні проблеми важать.

Він стоїть, як поставили, обиватель з Німеччини,

Що побув Гітлером

І готовий бути, ким скажуть.

ГРЕТХЕН

Їхні портрети друкувалися на поштових марках — біляві та м'язисті матері гітлерівських солдатів, дружини завойовників світу. По війні вони сумно дивились перед собою, перечитуючи листи, штемпельовані неіснуючими вже польовими поштами, і щось шамотіли про своє незнання...

Біляві Гретхен, символ незнання,
Тримали мило, роблене в Дахау,
І, злотокосі, навіть не зітхали,
Бо не казали їм, якого дня
Те мило було варено із вбитих.
Подробиці для Гретхен ні до чого.
Арійцеві — хоча б він жив убого —
Щодня належить митись...
Що ж робити?
Цнотливі Гретхен просто не уміли
Запам'ятати, з чого роблять мило.

До них мужі приходили з фронтів,
Обпалені гарматними громами, —
Жінки їх в білих ліжечках приймали,
Де чисто було, м'яко — й поготів.
Мундир висів на кріслі при стіні.
На підвіконні — квіти у вазоні,
У вухах — анекдоти гарнізонні;
Фронтовики — завжди такі смішні!
І Гретхен тим дочуть не довелось,
Як у матрацах шарудить волосся.

А ввечері палили лампи ясно.
Вагітні, шили посаги безжурно
І поправляли сині абажури.
Сміялися, оголюючи ясна,
В посилках діставали жовте сало,

Матерію та фото із хрестами.
Зітхали та з відкритими ротами,
Підкручуючи гнотика, писали.
І Гретхен не хотіли йняти віри,
Що абажури ті — з людської шкіри.

Змиває час усе в свої потоки,
І ніч жере нещадно денні тіні,
Та я про тебе думаю постійно,
Наївносте, професія жорстоких...

МОНОЛОГИ ВУЛИЧНОГО СПІВАКА

Вона лишилася за спиною в мене — дивна країна, де в різний час жили великі поети Землі та найбільші вбивці, що будь-коли ходили по цій планеті. За спиною лишилися міста й люди — задумливо стояли солдатські удови, на перехресті меланхолійно відкривав рота співак, плвли Ельбою катери, море неподалік розбризкувало вічні свої хвилі. Я слухав співака на вулиці, думаючи про монологи його, що теж стануть частиною моїх спогадів...

1

— Полюбіть нас, поки тут іще ми,
Поки нас на битий шлях не збито,
Поки не минули наші щемі,
Полюбіте!
Доки ще живі ми на планеті,
Дайте крилам вітер розпороти.
...Мов качок, збивають в літ поетів
Чорним шротом.
Ген під небесами голубими
Стелиться стоходжена дорога.
Чи потрібні ми вам?
Бо собі ми
Ні до чого!
Стоїмо у часі й над часами,
Пальці нам щодення поламало.
Полюбіть нас, бо під небесами
Так нас мало...

— Шукаємо душі.

Спадають хвилини, мов дощик.

Ми в'язнемо в часі, неначе в багнищі осіннім.

Шукаємо душі.

Коли вже не їх — то хоч дещо,

Як шанс на спасіння.

Тікаємо з пустки,

Бо мука росте із нічого,

Вже очі темнішають, мов амбразури в піддашші.

В найліпших — хоч крихти: півпустки,

півчорта,

півбога...

Шукаємо душі.

Яхтсмени шукають між хвилями,

Льотчики — в небі,

бабусі убогі — на теплих колінах у бога.

А я в собі душу шукаю та плачу над нею,

І — що мені з того?!

Ну що мені з того, коли я розгублено знидів

І сумно похитуюсь, голову в руки узявши?

Коли тії душі живуть в багатьох, наче нігті,

Підрізані завше?

Коли півпомерлі живучо бредуть між живими —

Одні з них — без душ,

зате в інших буває по дві їх?

Є навстіжні душі,

а є і такі невловимі —

Мов сльози на віях.

Є душі стандартні,

плескати, мов скриньки поштові,

Бувають важезні,

шорсткі, як невитерті жорна.

Бувають, як вірші вони,

де у кожному слові

Від болю аж чорно.

Бувають солоні, як море, розкроплене в бризі,

Або братовбивчі:

душа — як розлючений Каїн.

Бувають красиві, неначе кора на березі...

А ми їх шукаєм.

А ми їх шукаємо в цім розшарованім світі,

Від тої розпуки і тої надії недужі.

У Гамбургу,
в Кельні,
в Торонто
Або на Таїті —
Шукаємо душі!..

БРАТЕРСТВО

(За Миколою Ушаковим)

Радію,
бо земля моя
Простерлася між океанів.
У нурті справ її та планів —
Народів збратана сім'я.
Є в нас і Пушкін, і Шевченко,
І Нізамі, і Навої.
Мої аварці та евенки
Дарунки нам несуть свої.
Всі — білоруси та вірмени —
Звелися одностайно — враз!
Та ж мрія в тебе і у мене,
І спільне майбуття у нас.
...Десь там далеко, за горами,
Де пломеніє дивовись —
Грань непогасна, світла брама,
Де мрія з мрією зійшлись.
За гранню — день.
І кожен знає:
В тім дні —
про шлях в майбутнє вість.
Там серце серцю промовляє
І слово слову відповідь.

КАХЕТИНСЬКИЙ РАНОК

Я світло бачу.

В чорні перелогі
Краплина сонця падає ряба.
О вистраждане таїнство пологів,
Коли свій день народжує доба!
О таїнство димів, що в небо стали,
Над вікнами чатуючи віки!
На димарі, немов на п'єдестали,
Лягають хмари, сонні та м'які...
Вістують півні світові над вухом,
У світу над чолом дзижчить оса.
І хмари проростають хлібним духом,
Що з димарів пливе у небеса.
Тут — все велике.
Все для всього світу.
І печі, де народжується день.
І яблуні.
І сосон сині віти.
І дивні ритми вранішніх пісень.
Молитва гір, пропахчена чуреком,
Поганський танець диму над вогнем!
І ранок цей, одвічний, мов переказ,
І хмари — паче витинки з поем.
Ще селища безлюдні.

Нині в них
Нова доба народжує свій ранок.
Мов материн, з дитинства знаний, книш,
Пахтить чурек з-під маєва фіранок.
Благовістися дець!

Предивним сном
Тобі завжди народжуватись треба.
Як нині —
коли дим струмує в небо
І хмари пахнуть хлібом та вином.

БРАТНІЙ УКЛІН МОЇМ ДРУЗЯМ В ТІЛІСІ

Кінчається дружба на рівні римованих тостів,
Розверстих обіймів, дзеркально натертих паркетів.
Кінчається дружба на рівні метких златоустів
Та мідних оркестрів.

Допоки сонце ще могло пекти.
Вже не пече.
Настав суворий час,
Коли у світі все таке прозоре,
Як перша крига чи січневе море,—
Зимове сонце наскрізь бачить нас.
Суворий час.

Такий потрібний він!
І знов душа собою володіє,
Коли, неначе в розблиску сивин,
Гряде пора тверезості й надії.

ЧИТАЮ ТБІЛІСЬКИМ РОБІТНИКАМ

Коли нас хотіли вбити в страшнім бою,
Коли кружеляв над нами ворог, мов крук,
Ми знали —

світ дістане волю свою
З робочих рук.

Коли нас до бою ленінський стяг веде,
Коли, мов надію, народи слухають нас,
Ми знаємо,

на планеті навек гряде
Робочий час.

Коли комуністи ладні віддати все,
Щоб сонце зігріло всіх трудящих людей,
Ми знаємо —

світло народам Землі несе
Робочий день.

Коли ми ідемо на працю й нові бої,
Лунає над нами гудок, неначе салют.
Ми знаємо —

звершить горді плани свої
Робочий люд.

ПОЕТИ

Покажи мені, Грузіє, лики поетів твоїх
І яви мені слово, приросле до голосу твого.
Покажи мені їх — від твого золотого порога,
Від твоїх незбагнених, у диво задивлених книг.

Покажи мені, Грузіє, книги поетів твоїх —
Вічносущі, бо сощем і кров'ю надміру політі.
То вони, як цеглини тривкі, збереглись на століття
В стінах, що затуляють народ твій від зрадництва й лих.

Покажи мені, Грузіє, долі поетів твоїх —
Тих, які відійшли вже, любов'ю твоею багаті.
Наче іскри, постійно існують в твоєму багатті
Всі, хто жив, як належить, і всі, хто достойно поліг.

Покажи мені, Грузіє, очі поетів твоїх —
Від пророчих — Шота, до Гомерових — у Чіковані.
Із тобою вони, твої діти, премудрі й печванні,
А твій погляд у їхніх зіницях,
Навіки живих.

СЛАВА

(За Фрідоном Халваші)

Гірше слава така за поталу —
Крила, що підняли тебе в небо,
Між тобою і всесвітом стали,
Затуляючи землю від тебе.
Над сумління гіркими боргами
Слава — як невігойна недуга.
Вже ти згоди дійшов з ворогами,
Загубивши кохану і друга.

Ну навіщо тобі тая слава —
Хай тебе вже вона б не чіпала,
Як жагу в твоїм серці приспала,
І минулася туга щаслива,
Що поїла неспокоєм груди?
Ну навіщо тобі тая слава,
Коли втомою звать її люди?

Щось напевно змінилося дуже,
Коли став ти до дружби байдужим
І не прагнеш відвертого слова.
Не самотній без друзів ти в світі —
Нащо ж сонце тоді тобі світить?
Ну навіщо тобі тая слава?!

ВЕСЕЛО

Нодару Думбадзе

Грузини уміють бути веселими...
Нам Карло Каладзе читає вірші.
Він розказує нам про Грузію
І проголошує дивні тости,
Такі, що не випити неможливо,
Але й неможливо пити усі їх.
Селяни співають пісень Табідзе,
Смішних пісень Тіціана Табідзе,
Який умів бути веселим,
Навіть коли бувало пресумно.
Нам Карло Каладзе читає вірші
Та каже про дуже веселих хлопців,
Що колись прийшли рятувати Тбілісі
І всі полягли на міському майдані.
Хлопці були дуже веселими
І вмерти змогли вони як належить...
Частіше смійтесь!
Не бійтесь усмішок!
Справжні мужчини не вміють плакати.
Пийте вино і танцюйте — чуйте!
Але коли смієтесь — слухайте...
Але коли танцюєте — слухайте...
Слухайте, як тихенько видзвонює
Гострий кинджал на вашому поясі!

ПАНТЕОН НА МТАЦМІНДІ

З тіл померлих митців проростає залізна трава,
І каміння безмовне в іржавій траві дозріває.
У померлих поетів нічого вже більше немає —

У померлих поетів лишилися тільки слова.
Скільки слів залишає великий митець по собі?
Я не знаю, але хоч одне має болісним бути.
На Мтацмінді — каміння — неначе там скелю розбито
І в залізній траві між могилами хтось пасе біль.
Біль пасеться у тиші, як біле, безмовне ягня —
Наче хмара небесна білесенька — й ратички білі.
Тіціана Табідзе шукаю, шукаю Яшвілі —
Їх, занурених в ніч, виглядаю у спалахах дня.
Але — тільки гора. Тільки трави, дзвінки та густі.
Тільки тиша і тільки слова, що загусли в німоті.
Барельєфи ротаті та квіти трагічно безроті,
Тільки тиша надсмертна — такої не вчуєш в житті.
Поміж трав гостролезих та між гостродзьобих ожин,
Поміж листя, що наче карбівка з дідівської міді,
Мертва птиця лежить, як душа нежива, на Мтацмінді,
А навколо дерева в'юнкі, наче прорість вужів.
На горі, що як вічний вулкан, де вогонь не вмпрає,
На горі, що найліпших збирала в собі дотепер...
І пливе над постами трепетний фунікулер,
Що буденно возноситься до ресторанного раю.
Горо —

горе горьоване —

всіх мудреців удова!

Над мурованим світом стоїш — попад лемент і галас.
Я кричу і раптово здивовано чую: мій голос
Видихає в повітря Мтацмінди грузинські слова...

ВЕЧІР НА ГІРСЬКІЙ РАДІОСТАНЦІ

Я припнутий до світу латунним повіддям дротів,
По яких голоси долинають і ллються депеші,
Де нуртуються істини, в'ються неправди поспішні,
Де — ні миті спокію,

а снів там нема й поготів.

А коли пролітають птахи понад нуртом словес
І дроти набрякають далеко пролітою кров'ю,
Обростають потоками вітру, мов гілка корою,
І вростають ночами в пропечену зорями вись.
...Я припнутий до світу латунним повіддям дротів,

Чую голос твоїй, мила,
в ледь чутному видзвоні чистім.
Вже останні новини гудуть
між буденністю й щастям.
Мов кажан,
що між мпою та місяцем
ген пролетів.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В СУРАМІ

Поети тяжко помирають,
Але ж безсмертніють
тоді,
Коли талант, мов ключ від раю,
У часі топлять, як воді...

А їй вмиралось дуже легко
Між сніжних гір, мов мерзлих мрій,
І час, як восени лелека,
Над нею плів у вирій свій,
Де хмари небо смугували,
Важке, як непросохлий тиньк...

Вже вчені десь проєктували
Найперший кулемет і танк.

Століття кров'ю ще не зміло
Своїх героїв імена
І лиш за рік початись мала
Найперша світова війна.

Ще тих, кого заб'ють,— не вбили,
Тим, хто потоне,— снилась вись.
І гори — срібні, сніжні, білі —
Стояли через овид весь,
Де небо в хмарному лахмітті
Ховало сонячні мечі.

...Безсмертя ще було за смертю,
А смерть стояла при плечі.

І час зав'язувався виром,
І по усіх шляхах мело,

І Грузія торкала вітром
Українки змучене чоло.

І поетеса смертнотіла
Вже розчинялася в літах,
Коли до неї прилетіла
Надія, наче білий птах.

Святкова, як земля в неділю,
І чиста, мов дитячі сни...
В поетів душі із надії,
Тож і не нищатья вони.

Над сніжно-білими горами,
Над сірість брил, над хмарну твань
Стояли зорі — сині брами
До краю вічних сподівань.

Над всі недолі та потали,
Над страти всі та над бої
Безсмертя Лесине вросло
У час, що народив її.

І квота невисока жінка
Лице підводила бліде.

...Народжувалась Українка
Для світу, що над смерть гряде.

**ІРАКЛІЙ АБАШІДЗЕ РОЗМОВЛЯЄ
З МИКОЛОЮ БАЖАНОМ**

(За мотивами вірша І. Абашідзе)

Все вже минуло?

Дружба майнула й пішла зі світу?!

Так не буває...

Чуєш,

нас друзі знову кличуть на свято.

Бачиш — над Гремі й Кварелі дні золоті знову,

Сиві мудрі вершини ведуть неквапну розмову.

Так тепло,

неначе всесвіт забув про всі замерзання,

І черевата Фландрія розкошує над Алазанню.
Ми всі на тебе чекаємо
В Сігнахі, де ніч над садом
Небосхил рожевий прикрасила рубіновим виноградом.
Голоси навколо собору там гучні, наче грім в ущелині,
Сидимо при вогнях навпочіпки —
диваки, сонно зіщулені.

Перед нами безсмертна ватра
Зводить з пламенів стіни щільні.
...Без столів кахетинці вже ведуть промови застільні,
А хевсур без мелодії співає басом собі сам.

Ти прихोдь.

Ми для тебе безслівно памет розвісімо.
Бо Паоло Яшвілі прийшов уже

й почав говорити,

А слово його — ти знаєш — мов крило павича розкрите.
І співуча безмовність тіней блукає в соборних стінах,
Молоде вино вже розлито,

скрапує долі піна,

Навзаєм хліб-сіль пропонують

щиросерді хевсури й пшави,

Вже усі гурти поєдналися,

Всі слова заплелись, всі слави,

І над гуртом горців,

з веселим світом віч-на-віч

Дивовижно танцює красуня Нато Вачнадзе.

В огорожі — Бахус;

він стрибає раптом від мурів

На кинджали сванські та на дула рушниць хевсурів.

Попід стіни вернеться, зникне, й,

не підвладний нікому,

Раптом прийде й зачепить голову виконкому.

Але все те нічого, бо нині й в соборі п'яно —

Ми зійшлися на свято, з Бахусом — як погани,

Всі ж ми нині — поети,

Глянь-но, сидять в задумі

Пастернак, Леопідзе та мудрий бражник Лухумі.

Я ж чекаю на тебе в Сігнахі —

ти знаєш, де це?

Ми поети, мій брате,

а так в поетів ведеться,

Щоб усю Алазань, гори ці, сто традицій вічних

Поєднати в святі братерства душ поетичних.

Білі птахи пролетіли над Вами.
Вічно ж болить Ваше горло словами,
Тими, найпершими, з маминих уст.
Скільки б дерев не вгоріло в дими,
Скільки б людей не влилося у пам'ять,
Ви залишаєтесь —
Хай же Вас палить
Вічний девіз Ваш: «А хто, як не ми?!»
Врочили ж Вам постולי і столи,
Ставили крісельце нижче і вище:
В цьому театрі, на цім бойовищі
Так глядачем Ви і не побули!
Прагнення бути в постійнім бою —
Наче повернення вічного боргу.
...Добре сидить — хто сідає на бурку,
Кинуту просто на скелю свою.
Билець кріслам таким не підпиляють,
Простори Грузії — Ваші столи!
Добре ведеться розмова, коли
Друзі крізь час її благословляють.
Голосом пам'яті слух обіече.
Чуєте? Київ це, Мінськ і Росія...
Скільки ж бо сонць Вас, Іраклію, гріє,
Скільки ж є друзів — плече у плече!
Скільки ж любові приймаєте Ви,
Скільки ж тривог усотали в своїй спокій —
В дні цім високім і в долі високій,
В гаслі високім: «За всіх проживи!».
Хмари шикуються над головами —
Аркуші білих небесних вітань.
Хрипко виповнюють Вашу гортаць
Тисячі слів, ще не мовлених Вами.
В грім ювілейного Вашого дня
Пошепки, скромно, пелюсткою з брості
Завтрашній вірш Ваш приходить у гості:
Тим, що вже вславились, кривна рідня.
Слався, невпинносте! Кожну біду
Струсимо спільним зусиллям із літ ми.
Чую у спільному нашому ритмі
Вашу — і юну і певну — ходу.
Добре, що є Ви! Йдемо крізь громи,
В серце собі революцію взявши.
Так же близенько до Вас, бо назавше
Чую Ваш голос я: «Хто, як не ми?!»

ТРИ ВІРШІ
ДЛЯ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

1

Він там лежить, де всі такі, як він, —
Поети, хлібороби чи солдати.
Він наостанок зміг землею стати
Весь — від чобіт гусарських до сивин.
Він — грудка, він — удома, він замовк
В землі, куди ще й нам колись лягати...
Вже тільки вічність.
Ні дошки, ні дати,
Лиш небо — як хоругв нетлінний шовк.
Запам'ятаймо. Це його земля.
Це Грузія, вболіла в Україну.
Це спільний біль і спільні до загину
І для загину й для життя поля.
Поете мій, Давиде мій — це все.
Це все життя і всі його глаголи.
Ще ластівка на крильцях принесе
Полтавський пил на кахетинське поле.
Там стеблами лискучої трави,
Крилом жука, тремтінням зір незрячих
Чи власним віршем на устах дитячих
Воскреснете, щоб не вмирати, Ви.

2

Хай все трапиться вчасно!

Давиде, мертвий давно,

Нас, живих, научай урокам своєї долі.
Сонце з неба схили і кинь його мовчки долі,
Бо, жовтаве і тлусте, не гріло тебе воно.
По баклагах у тебе перебродило вино,
Бо ні вірш твій,

ні сам ти гостей не мали доволі.

О поезіє вічна, де ж діти твої почують?
Порятуй від скорбот їх, печалі геть відведи:
Всіх самотніх — від пустки,

а знедолених — від біди,

Від мізерних пророцтв,

що прийдешню біду віщують.

Дай-но хліба голодним, а спраглим —

кухоль води,

А поетам — надію, що їхні слова почують.

Що ж, крізь тебе, Давиде,

зросли дві тисячі трав,

І мільярди птахів відспівали тебе навіки.

Як далеко до Грузії!

Та словом ти смерть поправ

І дорогу поправ, нездоланну для чоловіка.

Ти давно — не людина. Ти вірш.

Наче зроду-звіку

Ти по слову, по літері в долі безсмертя брав.

Ну якого ще болю, поезів, ти хотіла,

Коли в'ється над світом воєнних багаттів дим!

Скільки ж тих самогубців з'єднали

постріли в грім?

Скільки віршів нероджених

у поетах тліють безсило?

Подаруймо ж любові хоч трохи, але живим,

Бо поетам потрібно, щоб їх живих полубили.

І крізь тишу, крізь муку —

музи ангельський літ —

Крізь мовчання, болісне,

мов глухота Бетховена.

Дім для Сквороди безпритульного не збудовано.

Комітас божевільний проклене цей кривавий світ.

...Щоб могил не шукати в попелах мертвих літ,

Пам'ятаймо навіки, де поетів поховано!

Ах, Давиде, Давиде, промчав твій гусарський рій,

І не чути — ні друзів, ані ворога твого.

Сад і Ворскла мовчать. Лише на вишні старій

Білий клапоть сорочки — мов прапор вбитого бога,

Мовби аркуш паперу для запису снів і мрій.

Ти вже славний, Давиде. Тобі не буде убого.

Вже ніколи не буде. Вже бронза, мармур, граніт.

Вже лаврові вінки й видання, найкращі в світі.

Тільки що то за птаха чаїться в твоєму вітті?

Тільки що то за дощик прошиває слізьми цей світ?

Ах, Давиде, будь славен!

За столом твоїм з давніх літ

Тарілки розставлено і келихи всі наліто.

...О щиросте і щедросте митця
 Над кон'юнктури всіх класифікацій!
 Неначе птах над списками акацій,
 Над пам'яттю ширяє доля ця.
 А вічність марних слів не зберігає,
 Мундири тліють в чорних трунах шаф...
 Давид лишився. Час, мов Голіаф,
 В руду траву, поконаний, лягає.
 В кристалі днів вищерблюються грані,
 Але кризь всі неправди й божевілья
 Поранений гусар Гурамішвілі
 Нам простягає том «Давітіані».
 Давиде вічний, як я вас люблю!
 Людину, що звелась над виром звірів.
 ...Нехай же ті, хто все йому не вірив,
 Сконають всоте від ганьби й жалю.
 Повторюю: Давиде, я люблю!

СПОГАД ПРО ЛИПЕНЬ

Ми в тому липні досі ще ідем —
 Над морем синім, над таким пресинім,
 І, наче тінь, за нами постать сина
 Над хвилями хитається, мов дим.
 Чи хмарка. Чи — немов пташиний літ.
 У тому липні, у такім далекім,
 Де спомини стоять, немов лелеки
 В багнищі вже прожитих нами літ.
 У тому липні безліч білих птиць,
 І діти там біжать — такі маленькі,
 А на піску не стерлися малюнки,
 Які намалювала мені ти.
 І слід мій поруч з ними ще не щезнув,
 І люди — як їх пам'ять береже! —
 Не знати — сплять вони чи вмерли вже
 У тім далекім липні, в далечезнім.
 У липні, що над все — над біль та втому,
 Над радощі, над втрати й над літа.
 Там йдуть дощі і птиця там зліта,
 І люди там, і сонце — в липні тому...

Немов серед крижин,
Нам каже дід і мружить очі світлі:
«Тут найдавніші розписи у світі.
Крім того,
Десь тут, кажуть, цар лежить...»

КАВКАЗУ

Дивіться час від часу вгору,
А не лише в підніжний прах.
Дивіться час від часу в гори
І поглядом живіть в горах.
Немає на Олімпах бога —
Там лиш сніги лягли вінцем.
Дивіться на сніги для того,
Щоб сонцю глянути в лице.
Звикай.
Звикай до віддзеркалень,
Допоки очі не зболять.
Вдивляйся в скрижанілий камінь,
Щоб сонце до зіниць прийнять.
А коли біль, чіткий до злості,
Разом зі світлом приймеш ти,—
Не мруж очей
І високості
Слізьми своїми освяти.
Завжди шукай свого Кавказу.
Дивися вгору
І гряди.
Та не туди, де богомази
Шукають ангельські сліди.
Гряди над всі низенькі гори.
За шлях до висей поборись.
Дивися вгору.
Наче горці,
Чиї шапки не мають крис.

Та в хмарах безсмертна злива.
Умирає підлість, полишивши згадку про себе.
...Десь людина живе, немов незірвана бомба,
Мов снаряд у фундаменті,
Як патрон у руці дитячій.
Він не з сорому плаче —
Він з безсилля власного плаче
І, немов речовий доказ,
Гортає альбоми.
Він прохає в минулого
Бодай малої розради,
А минуле хитається
В лискучих слизьких чоботях.
...І нема йому посмішки,
І немає йому роботи.
Животіє людина,
Як втілений міф про зраду...

АВТОЗАВОДЦЯМ КУТАІСІ

(За віршем Д. Чарквіані)

У ваших справах,
цифрах достеменних
Злетіли ви понад гірський огром.
Хай сонце перепише на знаменах
Імення ваші
золотим пером.
Рядком,
тугим,
немов потік з Дар'ялу,
Вписати б вас у часу світле тло —
Про все сказати б,
що вас надихало,
Що силу вам для подвигу дало!
Боець очей у праці не ховає:
В роботі ви —
неначе у бою!
Нехай рядок мій нині оспіває
Автопробігу
пружну течію.
Прийшов я на робоче ваше свято,

Щоб з вами поруч йти в прийдешній час.
Нам всі вершини спільно здобувати,
Всі славні перемоги — спільні в нас.
Не пам'ятаю списків поіменних;
Вогонь сердець — неначе сонця жар.
Хай імена накреслить на знаменах
Сніп променів

гарячих, полуденних
І сяєво автомобільних фар!

ДУМАЮ ПРО ТБІЛІСІ

Мені сниться Тбілісі —
Коли вже нічого не сниться,
Коли все проболить, пропечеться і візьметься тліном —
Мені спиться Тбілісі,
Задумлива й тепла столиця,
Що гойдає мій сон, наче хворе дитя, на колінах.
Мені сниться Тбілісі.
Коли пропікає безсоння,
І ходжу я у нім павманця, мов сліпий на узліссі,
Я спочатку відшукую маму — наосліп, мов сонях...
Але в снах повертаюсь обличчям до тебе, Тбілісі.
Я не сам на землі,
Бо коли не лишиться нічого,
Навіть друзів розчинять даровані їм горизонти,
Я торкну тебе спом — і мені вже не буде убого,
І не буде самотньо мені —
О Тбілісі,
Мій сон ти!..

КУТАІСЬКЕ ЛІТО

Як рано липа в парку зацвіла!
Ще тільки травень,
а вона — медова,
Велична й незворушна, як мадонна,
І янголятко в листячку — бджола.
Мов свічка — липа світиться вночі,

Зелена,
як баклага з теплим медом.
Джмелям і бджолам липа платить мито,
Медовий дух,
мов світло,
в світ ллючи.

Знайди її.
Почуй бджолу між віт —
Хрипкого сурмача, що там вартує.
Відійде й знов
в сузір'я ці вертає,
Щедротні, як пропахлий ними світ.
Сім'я бджолина сито відгула.
З дрібненьких квітів падає на пальці
Такий нежданий,
передчасний пил цей.
Як рано липа в парку зацвіла!

* *
*

Жовта кулька на дереві
другий вечір хитається —
Діти небо угледіли,
може, вперше в житті,
Понад сивими сливами
золота висота є ця,
І зіниці від подиву
у дітей золоті.
Хмарні айсберги впливли
на шляхи свого дрейфу.
Палець сонця промацує
золоту висоту.
І літак на вірвовочці
інверсійного шлейфу,
Наче хтось його смикає
за вірвовочку ту.

**ПІСЛЯ ЗУСТРІЧІ З ВЕТЕРАНОМ БОІВ
ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ**

*Героєві Соціалістичної Праці
М. Орагвелідзе*

Я тебе напою водою із наших рік,
Бо немає води там, крім врятованої тобою.
Я тебе оселю під кожною з наших стріх,
Бо із кожної ти збивав вогонь після бою.
Я тебе проведу струмками наших доріг,
Бо немає доріг, крім тих, де в атаку йшов ти.
Я тебе поведу під небом, що ти зберіг,
І, тобою врятоване, подам тобі сонце жовте.
...Не існує землі під ногами в мене —
без сліз

Та без крові,
якими скропив добу ти.
Кожен ліс мого краю — тобою зцілений ліс,
Комунізм мого завтра —
мій день, тобою здобутий.

Я живу —
і за це також тобі б'ю чолом:
Не лежить між нами розрахунків хитра таємність.
А братались ми
не за святковим столом...
І на прапорі, що тріпотить над моїм чолом,
Краплі крові братів моїх
поєднано в нероз'ємність.

ДВА ЗАСТІЛЬНИХ МОНОЛОГИ

I

— Хто це сказав:
«Краса — почім вона?»
Не знаю про таку...»
Спитати мушу:
«Гей, де ви там,
що жменею пшона
Наситите собі зіниці й душу?!»
Життя ви роздивляєтесь нове,

Мов плід смачний шукаєте у вітті...

Але краса — над всім.

Вона живе,

Бо не залежить ні від кого в світі.

Вона існує —

без похвал та звань —

Їй ні до чого —

мов сльота осіння —

Регіональність ваших міркувань,

Раціональність вашого везіння.

Чужі ви з нею,

наче полюси,

Далекі — мов планета від монети...

Краса живе.

Вона — на всі часи.

Вона лишиться,

коли ви минете...

Не чуєте пісень?

Стозвукий грім

Впаде на вас крізь біле море світла.

Красо, живи!

Погляньте —

понад всім

Глухий Бетховен диригує світом...

II

— В небі у пам'яті

знову

відлуннями бою

Кулі свистять —

як джмелі у липневому лузі.

Ми живемо —

ми звияжці, ми люди, ми друзі.

Будьмо ж собою!

Триста смертей

промаячили над головою,

Триста спокус

не поклали на очі полуди.

Понад усе —

треба гідно виходити в люди!

Будьмо ж собою!

Хай нас весіляно бентежить,

хай душу турбує

БЕЗКОНЕЧНА, БЕЗПЕРЕРВНА БОРОЗНА

БЕЗКОНЕЧНА, БЕЗПЕРЕРВНА БОРОЗНА

*Голові колгоспу «Марупе»,
що в Латвії, під Ригєю,
Костянтину Леонтіювичу Хвостовому*

Музика в Домському соборі замовкла — орган востаннє видихнув і став повітрям, темною ніччю — розчинився у балтійському вітрі, де зовсім не було музики, бо вже замовкли всі телевізори міста Риги, всі радіоприймачі, й навіть в жодному ресторані зараз не грали. Лише далеко за Даугавою — за кілометри від нас — хтось, для кого день і ніч існували, напевно, у нероз'сманості, грав на акордеоні. Можливо, мені здалося, але раптом ти зупинився й прислухався — щось змістилося в часі...

Ти рвучко озирнувся на ріку,
Бо раптом пригадалася вода та,
Якою довелось перебрідати
Твоєму перемерзлому полку.
Слід нетривкий, що жив лиш мить у мулі,
Ти вкарбував у пам'ять, наче в час,
А бджоли, що свистіли біля нас,
Були тонкоголосими, як кулі.
Час, що минув, стоїть, мов древні стіни,
Час, що минає, мов ріка пливе.
Ти знав, як вмерти за життя нове,
А нам потрібно жити, Костянтине!
Усі, хто став цим колосом і віттям,
Хто монументом звівся на межі,—
Усі в тобі, і ти їх бережи
Як запоруку свого довголіття.
Людські діла тривкіші від металу —
У річці часу кулі йдуть на дно.
Колгосп живе — він став твоїм давно,
Вже Латвія давно твоєю стала.
А втім, де тут чуже і де твоє?!
Бо спільні ж прапори, земля і небо.

Радянська Україна є у тебе,
І Латвія так само в тебе є.
Над пам'яттю простягнуто мости,
Мов перші промінці нової днини,
Бо є чуття єдиної родини
І є чуття єдиної мети.
Що ж, брате мій, нам працювати й жити,
Довершуючи справу нележку.
...Ти рвучко озирнувся на ріку,
Говорячи мені, що скоро літо.

А він був тоді такий красивий — саме тієї миті, — що цю розповідь мені захотілося почати з портрета русьвого п'ятдесятидвохрічного голови латвійського колгоспу «Марупе», одного з найвідоміших господарств у Прибалтиці. А починаю з музики, тому що текла перед нами Даугава і згадувався сліпий акордеоніст, який ринить свою мелодію дуже далеко звідси, сліпий, що позбувся зору й трьох пальців за рік до кінця війни, коли граната вибухнула, осліпивши того, хто її кинув, але не вбивши мого сьогоднішнього супутника Костянтина Леонтійовича Хвостового, для якого вона призначалася.

Просто була люта воєнна зима — у вбивці захолюнули руки, — він скинув, кваплячись, рукавички на сніг, й ті лежали на білому, наче відрубані дві долоні. Граната випала з перемерзлих пальців і засвітилась останнім білим полум'ям, після якого недолугий бандит нічого більше не бачив, не бачив навіть, як червоний командир Костянтин Хвостовий віс його на перев'язочний пункт свого полку.

Грай, мій убивцю, ти програв,
Іще тоді програв, коли ти
Хотів мене у полі вбити.
Грай, мій убивцю, ти програв.
Грай, мій убивцю, ти живеш.
...А вітер стільки літ вже хоче
Знайти замерзлі твої очі.
Грай, мій убивцю, ти живеш.
Грай, мій убивцю, бачив я:
В літа махновської навали
Стрільців латиських убивали —
Як ти мене — це бачив я!
Нас в літ стріляли — так було.
Все ж Революція — крилата,

А ти — сліпа чиясь граната.
Грай, мій убивцю, — так було!
Грай, мій убивцю, — ти програв
День світлий, дівчину хорошу...
Тебе я в медсанбат виношу.
Грай, мій убивцю, ти програв!

Все було справді так, і колгосп починався не з салютів, а з вибухів, і двадцятидвохрічний Костянтин Хвостовий залишався в країні, з якої колись на рідну його Наддніпрянщину прийшли червоні латиські стрільці й гинули, поборюючи денікінців, махновців, каледінців — ще яку наволоч? Всі долі було зрошено кров'ю, а тепер він прийшов до Латвії з Радянської України й пролив тут кров, тому що Революція твориться назавжди і для неї не можна шкодувати ні мрії, ані крові своєї. Шлях з села Павлівки, що на Дніпропетровщині, прокреслювався чітко й далеко:

Україно моя, де на полі десанти з кульбаб,
Де моя борозна починалася за виднокраєм...
Україно моя, не була ти ні пеклом, ні раєм —
Просто взяв у тобі, що живу.
Що не хлоп я,
Не раб.
Має бути земля,
де ти вперше відчуєш, що є
В тебе Мати,
і Слово,
й Пісні, що над пам'яттю ллються.
Ну а потім — почувеш священні громи Революцій,
І планета незораним полем для тебе стає
І неходженням шляхом...
Бо Жовтень —
як ватра з пітьми.
Що ж тут дивного, брате,—
Комуна взяла нас під владу.
Як той хлопець, що їхав ділити маєтки в Гренаду,
Розліталися ми...

Костянтин Хвостовий, голова колгоспу «Марупе», повільно згадував і не міг згадати в деталях, як, з чого починав він життя своє в Латвії. Власне, воно і не починалося, те життя, — просто продовжувалося. Просто він прийшов сюди з Радянської України, з соціалізму, від могил червоних латиських стрільців, від колгоспної борозни, що про-

стяглась безперервно, безконечно,— з Павлівки. І дід Григорій стояв за плечима, і голова павлівського колгоспу «Шлях до соціалізму» товариш Дорогобід теж був за плечима, і рідні сестри й брати. А ще стояли пліч-о-пліч брати й сестри латишів, що жили й вмирали за нього, а ще рота, з якою Хвостовий починав вибивати фашистів з Латвії і з якої залишилося жити лиш трое.

— Не знаю, скільки радянських людей вмерло за мене,— каже мені Костянтин.— Я тут і слова, і людей розумів по-новому — у поході по Латвії засвоював закони спорідненості:

Коли гойдала земля ця мене на долоні голій,
Торкали димами душу мертвих міст імена,
Я запам'ятав люту риму до слова «голод» —
В і й н а...

Коли крізь трави обпалені зростало колосся кволе,
Коли проростало сонце крізь хмари, мов племінь з гір,
Я згадував найточнішу риму до слова «поле» —
М и р...

Коли базіки безпам'ятні мені пропикливо радять,
Забувши про все, що мріялось, надію лінню збороти,
Я згадую про найпершу риму до слова «радість» —
Р о б о т а...

Коли пуца неміряна стає небаченим садом
І нас єднають у поступі спільні мріяння і дія,
Я згадую досконалу риму до слова «задум» —
Н а д і я...

Коли над врожай вчорашній, що ми його покосили,
Видніє в полі сьогоднішнім прирість прийдешніх діб,
Я згадую точну риму до слова «сила» —
Х л і б...

...Кричали голодні діти по хуторах, і кульгаві коні з'являлися раз у раз на узліссі, й недорізаний чийсь півень оголошував дні початими, і трава ще пахла загиблими, і дощ був плакальником, а не поїльником поля. Але колгосп починався — з перших трьох-чотирьох бідацьких родин, з першого плуга, з першого плугатаря. З продовження борозни, початої в селі Павлівка на Дніпропетровщині, безперервної, безконечної. Грав сліпий акордеоніст, чиїх семи пальців не вистачало на всю музику, і Рига, суцця десь поруч, майже не відчувалася. Він прийшов сюди з соціалізму і мав довести цілому світові, що соціалізм

відродить і цей край, і зробить цих людей щасливішими.
Мав довести. Доведе. Наче білий аркуш розіслався перед
ним, і належало заповнити цей аркуш найліпшими
з можливих слів і зерном, що переситить цю затерплу
в чеканні білість:

Так тихо стало.
Біло так було,
Немов перевдягнувся світ у чисте.
Навік пішли у землю всі фашисти,
Й відроджене з вогню велике місто
Поклало йому руку на чоло.
Так боляче було...
На тлі заграв
Обличчя друзів з полум'я творив він.
Вони — як племінні всі — на вічний рівень
Підводились з окопів та катівень.
Де хто поліг — там кожен воскресав.
Так солодко було.
Бо не один —
Він далі оре вічне поле бою,
Той самий плуг веде перед собою
Початою ще вдома борозною,
Яку повинен доорати він.
Так впевнено йому.
По цій траві,
Що вижовкла, промерзла і заснула,
Він креслить борозну — крізь все минуле —
Хай навіть з-за кущів наводять дула
Вже знавіснілі вбивці півживі.
Так зрозуміло все...
Кінець війні.
І водночас — війна триває вічно.
Він тягне борозну тридцятирічну,
Революційну —
Крізь жорстокі січні,
Крізь кулі та сніги — в серпневі дні.
Так гарно буде —
В серпні, що з води
Риб витягне, а з поля жито зніме,
І стільниковий мед простягне німо
В далекім серпні, що ледь-ледь з-за диму
Являє лик з очима молодими.
...Заплакавши, пливають в ріці льоди.

Комуністи, що виходили з підпілля, він, що прийшов з Радянської України — молодий комуніст, комсорг полку, — мали розповісти усім про Радянську владу і про колгоспи. Не просто розповісти — показати й довести, що як не було б складно зараз, потім буде веселіше та ліпше. Старий овочівник Юліус Пойш, який поставив свої теплиці у цих місцях ще на початку тридцятих, зразу ж вступив до колгоспу, але попросив сказати йому всю правду, не малюючи пейзажів цукровою поливою по торту:

— О, як хочеться пити,
як рот мій запечено в спразі

Від вогню, що пропik мою душу до чорного дна.

Напоїть мене, чуєте?

Тільки у жодному разі

Не підносьте вино — я не питиму нині вина.

О, як хочеться їсти — як голод катує жорстоко

І на серце кладе мені руку всевладну й шорстку.

Я втомився від голоду —

тільки мене ви до строку

Не частуйте солодким — воно не завжди до смаку.

Не віщуйте бенкетів —

душі моїй молодість сниться,

І найперша надія — мов перша з прочитаних книг.

Обіцяйте душі моїй хліба й води із криниці,

Бо давно вже душа моя спрагла й голодна без них!..

...Костянтин Леонтіївич Хвостовий згадує, як вперше обрали його головою колгоспу в Латвії і він казав на перших зборах, що не сповідатиме всіх, бо не ксьондз він, а працюватиме разом з усіма, бо він комуніст. А ще казав, що будуть в селі й хліб, і кринична вода, тільки треба викопати криницю, а хліб — зростити. Він — комуніст і прийшов сюди з країни, де Ленінові слова почали здійснюватись раніше й тепер він... Але тут далеко за селом загрив сліпий акордеоніст з сімома пальцями, і Костянтин Хвостовий радше вгадав, ніж почув постріл. Куля вдарила його і збила на землю, а тоді така сила й така лють проїняли все ество, що він піднявся просто перед розверстим дулом, і жодна з куль не наважилась більше зачіпати його. А ще Костянтин Хвостовий голоси почув:

— Піднімися.

Руками візьмися

За колосся — ми плазом не ліземо!

Костю, в нас найдостойніша з місій —
Ми прийшли сюди з соціалізму.
Піднімися!
Піднімися.
Упав — не зломися!
Нас убили, а ти поживи ще.
Ще врожай цей збери та висій.
Костю, чуєш нас? Голову вище!
Піднімися!
Піднімися,
На світ подивися —
Скільки крові під цими ланами!
Над тобою — розсинені висі,
Наше ж небо — лиш ти понад нами —
Піднімися!
Піднімися.
На пам'ять зіприся —
Нині рана бійцю й полководцю —
А в тобі розболілися ми всі.
Чуєш, Костю, — підводься, підводься!
Піднімися!..

Все було так, як він уявляв собі з дому, з літ колективізації, коли ще був зовсім хлопчиком. Виявилось, що куркульських куль вистачило й для нього, але і в тутешніх куркулів руки й дула були короткими. Втім, брата Олександра вбили-таки, й поховано його на кордоні Латвії та Естонії біля школи в селищі Сангасте 23 серпня 1943 року, — ще дуже давно, тоді, як було в акордеоніста десять пальців та два ока, ще як і в самого Костянтина ноги не було поморожено і ран на тілі було менше, ще до того, як колгосп в Марупе став славним...

Доки ти на землі, поки ти не земля,
Заки повно в тобі непромовлених слів,
Зріє мрія під серцем, немов немовля...
Розрахуйся з боргами, як звичай велів.
Від боргів тобі не заховатися в сні,
Ані в стіни тобою ж мурованих веж...
Те, що зернятком взяв, — колоском поверни,
Так, як чинить земля, на якій ти живеш.
Тим законом землі собі совість покрай —
Хай він в неї вросте днів та дій твоїх тлом:
Те, що снігом приймав ти, — теплом віддавай,

Те, що випив з дощу, — поверни джерелом.
Гілку мерзлу повернеш диханням весни,
А дістав ти пустелю — повернеш поля.
Всі борги пригадай — всі борги поверни,
Доки ти на землі, поки ти не земля!

...Яніс Озолс, кавалер ордена Леніна, сімдесятирічний колгоспний бригадир, обіймає мене за плечі й, посадивши на лаві біля свого будинку, починає неквапно розповідати, а дві бджоли в небі пиляють над нами невидиму колоду своєю, і я розумію, що вже — тисяча дев'яцот сімдесят четвертий рік надворі — все стає зрозумілішим та прозорим, як у книзі, де зазирнув одразу всередину, коли не в самий кінець.

Колгосп «Марупе» славний на цілу Прибалтику; з року в рік Костянтина Леонтійовича Хвостового обирають тут головою — немає людини, яку б у колгоспі так шанували і якій би вірили так одностайно. Весь білий-білісінький, Яніс Озолс розмовляє зі мною навіть не з минулого, а з позаминулого часу, прив'язуючись до сьогоднішнього, спільного для всіх нас. А потім радить мені, поєднуючи всі часи у поради:

— Коли епоха брамою грима,
Проходячи у майбутнє своє,
Ти не клади їй рук між дверима,
Бо відіб'є.
Коли епоха палить багаття,
Щоб просвітити пітьму століть,
Не смій перед нею запобігати,
Бо спопелить.
Живи, не здібнений метушнею.
Коли ж епоха свій суд почне —
Сядь з нею, подумай разом із нею,
Бо ви — одне...

Стосунки свої з епохою Озолс з'ясував до подробиць — все ясно. Він з червоних стрільців, був знаменитим армійським сурмачем. Нині голос у старого хрипкуватий і тихий — в Музеї Революції його сурма...

Він розповідає мені про поміщика, і про недільні служби в костьолі, і про позичену землю, коли раптом я розумію, що все це було зовсім недавно, а прихід Костянтина Хвостового з країни соціалізму в переможений капіталізм

настрій, голова колгоспу співає сам собі, й тільки він знає слова тої пісні, якою розмовляє з собою — чи з собою лише?

...Поки ще не пізно,
Мамо, нагадай мені
Ту найкращу пісню,
Що співав я в давні дні.
Пісеньку дитячу,
Наче вогник, засвіти.
Мамо, я не плачу,
Просто пригадалась ти.
О пам'яте, це ти
Знову засурмила в срібний ріг!
Де мені дорогу ту знайти,
По якій я хлопчиком пробіг?
Де мені подіти
Сивину з минулих літ?
Як дорослі діти,
Вийшли мрії в ясен світ.
Тільки над роками —
Над кохання всі й літа,
Наче голос мами,
Голос юності зліта.
О пам'яте, це ти
Знову засурмила в срібний ріг!
Де мені дорогу ту знайти,
По якій я хлопчиком пробіг?

— А дорога ж не змінилася ні на крок, — тихо каже мені Хвостовий. — Кожному з нас ще раз кортить постояти на шляхах юності, але — трапилося б диво, повернувся б я в молодість, виходив би з неї так само — з бажанням розповісти й показати цілому світові, як люди будують соціалізм, люблять і захищають його. Ні за чим не шкодую: все б віддав, щоб знову пережити день, коли загальні збори колгоспу заспівали «Інтернаціонал» — вони латиською, а я — «Повстаньте, гнані та голодні...», всі слова були зрозумілі цілому світові, бо така в нас партія і така пісня. А братерство наше — щоденне й необхідне, як повітря — я тобі так скажу:

— Побратаймося хлібом, бо це найчесніша з спільнот.
Хай усім додається снаги і високої сили,
Коли сядуть до спільного столу з народом народ
І розломлять хлібину з пшениці, що спільно зростили.

Побратаймося кров'ю — тією, що ми пролили,
Коли в смерку воєнному сонце кривавилось жовте.
Хай роки Революції нас дотикають, коли
Ми підводимо погляд на прапор червоний, мов кров та.

Побратаймося піснею тою, що водить в бої,
І згадаймо у пісні героїв усіх поіменно.
Побратаймося піснею тою, що склали її,
Коли спільно ішли під високі червоні знамена.

А коли поєднали нас пісня,
та хліб,
та борця,
Ростемо у прийдешність,
спільноту цю в душі поклавши.
Стаємо на порозі іще не початого дня.
І приходимо в нього на вік свій,
на вічність,
назавше...

ПАРК ВІЧНОЇ СЛАВИ

(Дуети про вічність)

Вступ

Літаків залізні метелики
До пательні сонця спливли.
Давніх літ залізні метелиці
Крізь ці трави —
в землю лягли.
Під шарами каменю й бітуму
Сплять поети,
сплять орачі.
Ах, оркестри грають над вбитими,
І над вбитими йдуть дощі.
Сплеском реквіємної повені
Над полеглими йдуть роки.
І заводи гудуть, збудовані
Після них —
їм завдяки.
Стільки ж літ минуло,
та мусимо

В тілах наших кулі болять.
І доки не можна словами
Кров змити з солдатських одеж,
Допоки в сльозині у мами
Безсмертний, мов біль,

ти живеш.

— Я знаю, що знову ти прийдеш до мене і ще раз
Про танки згадаєш, і кулю,

і поле, й сніги,

Нас тисячі в ґрунті —

ніхто з нас зі світу не щезне,

Бо дні свої вбиті ми вам полишили в борги.

Втім, що за борги?

Я не тими говорю словами...

Ти слухаєш?

Маму зустрінь.

Витри сльози у мами.

— Ти чуєш, як сніг на торішню траву опадає?

Не зимно тобі?

Чи тебе не торкають льоди?

— Вогонь тих боїв мене досі пече й зігріває,

І тепло мені, коли люди приходять сюди.

— Як влітку тобі?

Чи не тяжко з жорстокої¹ спеки,

Коли ця земля розпікається, ніби черинь?

— Я в затінку хмар.

Наді мною ширяють лелеки,

І колос дарує мені золоту свою тінь.

— А як увійду я в тобою полишений дім?

— Скажи моїй мамі, що бій наш був дуже важким,

З кривавої чаші поїла нас клята війна.

— Вона не повірить...

— Але зрозуміє вона.

Ти чуєш — весна!

Чуєш, брате мій,— знову весна...

II

— Не сердься, милий, вже я заміжня,
Дівочий мій сміх давно відбринів —
Я вже одцвіла, як червнева вишня,
Лиш пам'ять — паростком поміж пнів.
Ми так давно не бачились, милий,
До тебе — немов до щасливих снів,

Прийди — хоч душу мою помилуй,
Щоб усміх над пам'яттю завиднів.
Ах, клята війна так довго тривала — 1418 днів...
— Кохана, коли я ставав землею,
Пробіг твій старший син по мені —
Я небом і тугою був твоєю.
Для нього ж я шляхом був, грудням глею
І синьою квіткою в бур'яні.

Вже стільки літ проминуло, любя,
вже стільки років по тій війні.

— А ти, наче пісня, мене тривожиш,
Ти в часі все ближчавш, зрозумій —
Я скоро до тебе прийду, чи зможеш
Мене пізнати, коханий мій?!
Я так шукала тебе...

Не знати,
Чому крізь димища злих веремій
Без тебе вернули наші солдати...

Як важко мені жилося самій!

1418 днів протривала клята війна та —

суцільний бій.

— Не плач, кохана, бо все так просто —

Я ледь увійшов під шатро заграв

І впав на околиці біля мосту,

Де ми ходили з тобою,—

впав,

Де нині сини твої йшли з тобою,

І я вас травинками дотикав.

...Я так і не вийшов з першого ж бою,

Та поки живеш ти — я не вмирав,

Просто вже стільки літ проминуло,

і тисяча слів,

І сто тисяч слав...

— Милий...

— Я вітер, небо й лелека...

— Милий...

— Я літо, зима й весна...

— Милий, чому ж бо ти так далеко?!

— Я поруч, кохана.

Це час мина...

III

— Ти чуєш,
веселі потоки струмують ярами,
І діти біжать, пригинаючи юну траву,
І небо для сонця відкрило усі свої брами,
І ліс убирається в одіж лискучу й нову.
— Це вічність проходить.
Це вічність проходить над нами.
В усіх воскресіннях планети і я живу!
— Ти чуєш,
пульсують річок перегачені вени —
Планетна вода крізь турбіни розбурхано б'є,
І глибше у землю свій корінь закопують клени.
Копальня під кленами в надрах шляхи свої в'є.
— Це вічність проходить.
Це вічність проходить крізь мене:
У шахтах, закладених вами, — безсмертя моє.
— Ти чуєш,
оркестр над тобою пісні твої грає
І люди приходять до тебе — в стотисячний раз, —
Цей світ до твоєї відсутності все не звекає.
Тебе, наче пам'ять народну, пильнує наш час.
— Це вічність проходить.
Це вічність мене дотикає.
Ми вічні із вами — усі, хто загинув за вас...

ЛЕНІН, том 54

(Уривки з поеми)

«Я себе під Леніним чпщу...»

(В. Маяковський)

«До п'ятдесят четвертого тому Повного зібрання творів В. І. Леніна входять листи, записки і телеграми, написані в листопаді 1921 — березні 1923 року...»

(В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 54, с. 7)

Бережіть їх...
Вагітна вогнями й залізом пора
Оглядає себе у розколотих люшнями люстрах.

Це найважче з народжень — народження світу добра,
Що приходить на землю в червоних, як прапор,
пелюшках.

І, червоно вмальований в кров'ю забарвлене тло,
На коліна поклавши рушницю, гарячу від бою,
Він чекає тепла.

Лиш ввібравши у себе тепло,
Новотворений світ зможе стати нарешті собою.
Навстріч всім недоладностям, власній назустріч біді —
Він мов перший листок, що шукає долонею літа.
...Носять кулі в тілах барикадні бійці та вожді,
Ще герої по братніх могилах не встигли зотліти.
Постає.

Виростає з блакиті холодних росин
І, вогненным стовпом' продираючи марево сонне,
По крицевих шабельних щаблях видирається в синь
В металевості зблисків стосійно повторене сонце.
Дослухаюсь легенди...

Живим залишаються дні,
У реальні дими та в реальні тривоги сповиті.
...На колінах не можна ввійти у світи осяяні,
І неправедний гнів не утверджує правди на світі.
Бережіть їх!

В людей розгинаються спини.

Вони

Переляк свій і ницість повільно й здивовано душать.
Проростають крізь будні,
Крізь книги, крізь мітинги й сни.
Основна з революцій — це та, що проходить у душах.
Бережіть їх!

Ви знаєте ціну довірі й життям —
Хай підводиться люд, полишаючи біль за собою,
У тверезість, народжену з виру мільйонів нестям,
Що спаде на країну, посталу з шаленого бою.

Бережіть їх — від тронів, сатрапів,
Від куль та від змов,
Від холуйського духу та чванної зверхності!

Нині

Починається творення світу і світла,

Немов

На пагінні судин серце забрунькувало в людині.

Піднімаються тисячі.

Погляд підвівши з землі,

Прозирають за обрій — схвильовано, мовчки, столико.

І немає маленьких людей — є лиш душі малі.
І немає маленьких турбот у борні за велике.
В повсякденності буднів прийдешність висока живе,
І вилюднеє світ у пропаленій в битвах одежі.
Вже майбутнє конкретним стає, бо в борні за нове
Видно кожне обличчя на тлі світової пожежі.

«Дуже прошу надати відпочинок Скворцову-Степанову... бо йому відпочити *абсолютно* необхідно».

(С. 218)

«...пропоную вам негайно ж здати посаду на час відпустки і виконати всі рекомендації лікарів».

(С. 220)

«...допомогти фельдшеріці Грешновій, яка доглядала мене багато днів після операції, коли було виїнято кулю».

(С. 268)

Коли Він умирає,
І тоді ж
Він дбає, щоб жили, жили, жили ми,
І душить Він долонями слабкими
Ту силу, що рихтус днів крадіж.
Коли вже Він упав
І затиска
За горло смерті — й ті, що виснуть нині,—
Його свята й неслабнуча рука
Рятує нас в останнім зціненінні.
О совісте!
Він, зраний, лежить
У круговерті днів, у часовирі;
О совісте, подумаймо, як жить
У днях, які Він нам тепер довірив?
Скількох птахів із рук пустили ми,
А скільки дум припало сивиною
Для того, щоб незрушною стіною
Стояв наш світ, що вибухнув з пільми!
Вростаючи в свого століття тло,
Здирали із очей огидні більма.
Щоразу, як нам соромно було,—
То Ленін дарував щоденний біль нам.
І ми, в нові ступаючи світи,
Долаючи минушого навали,

Ішли до Нього — як до чистоти.
До Нього йшли — й чистішими ставали.
Із себе випікаючи раба,
Світ зводився — як по дощу билини.
Він — той потік, з якого п'є доба,
Ріка, якою світ в майбутнє плине.
А ми? Що ми?!
Випалюєм пільму
І сонце дотикаєм рухом чемним...
Як розмовляти з Ним?
Скажіть, чому
Так важко розмовляти з Іллічем нам?
Ми чола в небо звихрене звели —
Земні бійці, мислителі, поети.
Чому в нас стільки спокою,
Коли
Він був творцем неспокою планети?!
Чому? Чому?!
А час вперед тече,
І крок новий вимарюємо чесно,
Рукою відчуваючи плече
Його,
Хто нас запитує всечасно.
Підводить нас під вітром навісним,
Вчить діяти і — поруч з нами діє.
Ми ідемо до Нього та із Ним.
У цьому весь секрет та всі надії!

«Пропоную ще раз розглянути питання і організувати боротьбу з тяганиною діловито, за всіма правилами воєнного мистецтва».

(С. 120)

«Знайти, хто винний у тяганині і бюрократизмі, створити навколо цієї справи гучний судовий процес».

С. 168)

«Нерви у мене все ще болять, і головний біль не проходить».

(С. 229)

Не спить, не спить. Очікують вони,
Аж поки сну наллється Вам в зіниці,
Маленькі люди, праведні, аж ниці,
Що мріяли б вповзти у Ваші сни.

У них слова з цяцькованої вати,
В них голоси — мов шурхіт древніх книг.
О, як вони Вас люблять цілувати
Губами, що тремтять від страху в них.
І сльози, що дрижать на їхніх віях,
Вони несуть, неначе корогви.
Вони повзуть.
Як стримуєте Ви їх!
Як лячно їм, що не заснули Ви!
Не спить. Іще не спить. Які слова є,
Щоб знищити холуйську ту хвалу!
І по Росіях страх їх розсіває,
Як розсіває вітер дощ по склу.
Згадайте. Ви ж їх бачили — таких.
Ви ж знаєте оці гнучкі коліна.
Вони до Вас на пальчиках тонких
Іудину любов несуть уклінно.
Не дозволяйте їм себе торкати —
Нехай мине Вас миршава хвала.
О, не дано наблизитися кату
До Вашого священного чола!
Вони ідуть! Ви чуєте? Ідуть!
Пророки неіснуючої віри...
Вони до Вас летять, немов у вирій,
І ніжками, мов комарі, прядуть.
Воши над Вами лупооко днюють,
Як ситі жаби в затишній траві,
І щось речуть розкотисто й рукато.
Вони блазнюють!
Чуєте, блазнюють!
Женить їх, доки Ви іще живі —
Не дозволяйте їм себе торкати!

«Чи не напишете часом *Бернарду Шоу*,
щоб він з'їздив в Америку, і *Уеллсу*, який,
мовляв, тепер в Америці, щоб вони обидва
взялися для нас допомагати зборам на до-
помогу голодуючим?»

Добре було б, якби Ви їм написали. Голод-
ним попаде тоді більше. А голод великий».

(С. 62—63)

У мертвім лісі зрубаних років
На сірих пнях чеканні чорні кільця —
Померлих літ невизначена кількість,
Мов кількість втрачених материків.

Роки, як Атлантиди, йдуть на дно —
Лиш кола по воді здерев'янілій.
Роки — не журавлі, а їхній вирій
На зрубках.
Ні, рокам не все одно,
Бо чорно гнуться вигорілі дні,
Ще — ширші від дощів, вузькі від вітру.
Роки минули, та ніхто не витре
Тих кіл, що розійшлися по вічних пні.
Перерізи століть — немов столи,
Мішені, що віки їх креслять грубо.
І кулі в тих мішенях — мертві зуби,
Що вічності розгризти не змогли.
Стоять ліси.
І килим трав блідий
Деревам огортає п'єдестали.
Минувшино...
Історії людей
Подібними до цих історій стали.
Народи височіють, як ліси, —
Із просіками, з прорістю, із пнями,
З голодними й годованими днями,
Де сплять тисячозвукі голоси.
Корінням проростаючи углиб,
Стоять титани, в хуги оповиті.
Дерева й люди зносять все на світі —
Вони інакше жити не змогли б.
Вони лиш так в історію рушають
І співчуттів не хочуть нізвідкіль.
Вмирають люди з голоду й від куль
І, наче пні, історію лишають.
Достойний люд над світом постає,
І кров нова тече йому у вени.
Страждання ті навік благословенні,
В яких народ зберіг ім'я своє!
О людський лісе, невмируща кліть —
Іду по пнях, розпечених, мов тиглі,
Бо там роки скрутилися й застигли —
У вічних лісі зрубаних століть.

«Найменше посилення бандитизму і т. п.
повинне повести за собою воєнний стан
і розстріли на місці».

(С. 144)

«Вимагаємо найуважнішого вивчення обстановки і посилення постійної пильності».

(С. 340)

«...незважаючи на всі труднощі, незважаючи на безперервні змоги есерівсько-білогвардійських ворогів робітничої республіки, Радянська Республіка вийде переможцем з усіх труднощів».

(С. 148)

Не стріляйте в Леніна!
Якщо Він
Упаде,
Вам буде ще страшніше.
В спаленій над морем часу тиші
Захлинеться ваш убогий човен.
З вашого малесенького бога
Опаде лискучий шар полуди.
Як вам потопати страшно буде
В океані осуду людського;
Де надія, всоте охолола,
Вже не обпече думки поснули
І слова, однакові, мов кулі,
Вже летять в низенькі ваші чола.
Усміх недолуго простуватий
Поздира з ротів у вас тривога —
Надто важко вам достосувати
Ленінські думки до мозку свого.
...Ще впадете.
Вартового ноги
Злякано притиснете до вилиць...
Не стріляйте!
Не стріляйте в Нього.
Ленін не поляже.
Смертні ви лиш.
Смертні ви лиш — чоловічки ниці,
Душі ваші ліплено з болота —
Бунтарі з холуйством у зіпницях,
Тонкорукі генії підлоти.
Лють і ляк кладуть вам в душу міти,
Ницість вас веде на марні дії...
Спробуйте застрелити ідею,
Спробуйте слова на смерть забити!
Скільки вас?!
А скільки інших прийде,

Блимаючи баньками несито —
Учнями себе проголосити,
До його ідей проситись в прийми.
Наймані убивці йдуть на лови,
На галявах кличні ватри палають...
Не Його забити — хоч би слово,
А коли не слово — хоч би пам'ять!
А коли не пам'ять —
Що б тоді їм?!
Ще — які б спаскудити уроки?
Опіратись Леніновим діям,
Ленінові стишувати кроки?!
Що ж робити?
Під яке вам небо
З тими револьверчиками бігти?
...Втім, — як ви готові —
Стрельте в себе!
Все одно — Його вам не забити!

«Дуже дякую. На жаль, через хворобу ніяк не можу виконати хоч би в найменшій мірі обов'язок члена Соціалістичної академії. Фіктивним бути не хочу. Тому прошу викреслити з списків або не вносити у списки членів».

(С. 184)

Злітає день на білих крилах хмар.
Стоїть квітневий клен, мов околот.
Дзижчить літак — розгублений комар,
Комаха їх величності висот.
Благословенна сонячність небес,
Стосяйність ранків, славно іздавен,
І дзеркало ріки, від хвиль рябе.
І шлях курний — перебудь благословен.
О, плине ідилічностей...
Не те!
О вітре, цей блаженний спокій зруш —
Нехай кризь твань байдужостей зросте
Бентежність, адресована до душ.
Чутливим, люде, будь до стусанів,
Покору вбий, коли вона жива.
О, вчіться спромагатися на гнів,
Народи, люди, очі та слова!
Стартують революції з ідей,

Ідеї проростають з непокор.
І — не найліпші долі у людей,
Які нездатні випростати карк.
Той вічний,

хто в прозріння першу мить
Побачить шлях, прокреслений з п'тьми,
Хто допоможе людям зрозуміть,
Чому їх врешті названо людьми.
О, скільки вже змарновано було
Великих істин і великих слів!
Поклавши білі руки на чоло,
Котрий уже пророк в землі зотлів?
І скільки на планетному віку
Лишилось мрій в краю солодких снів.
О, скільки вже було відлито куль
І скільки вже відлито орденів!
Лишаються на всі століття:

миць,
Коли підводять голови раби,
І той,

хто дав народу зрозуміть
Високу мудрість часу й боротьби.
І все. І все.
Відплинуть, далебі,
Малі жалі й дрібнота хвилювань,
Бо генії лишають по собі
Суспільства,
А це брязкіт марних звань.

«Вчинене проти дружини я вважаю вчинен-
ним і проти мене».

(С. 330)

Моя любове, хай вам буде світло!
До Ваших сліз я губи притулю,
Вам полишу карбоване над світом
Найвище із можливих слів: «Люблю».
Моя любове...
Над безмежжям білим,
Яким наш зір паситився й зболів,
Ставали Ви таким солодким бодем,
Що пропадали тіні марних слів.
Крізь білість всіх облич, снігів, лікарень,
Що нині увійшли у наші дні,

Я відчуваю Вас, як чує корінь
Галузка, що з'являється на пні.
І душ людських невигадану вроду
Ми бачимо на світу вічним тлі.
Любов до жінки, матері й народу —
Це те, що вчить нас жити на землі.
Моя любове, довго з Вами був я —
Це наче самотворення пора.
Людина, не позначена любов'ю,
Не може звести серце для добра.
Високий пошук той тамує рани,
Одвічний, мов літописне письмо.
Були кохані в тих, що впали рано.
Ще будуть в тих, для кого живемо.
На Вас дивлюся...
Проминуть скорботи.
Вогненно відгримить останній бій.
Моя любове, як нам гарно бути
Людьми,

що горді в людськості своїй.

«Вимагаю ще раз, щоб був створений такий порядок, при якому ті, що йдуть до мене, хоч би й без усяких перепусок, мали можливість, без найменшої затримки, здзвонитися... з моїм секретаріатом».

(С. 36)

А коли вартові засинають,
До щік притуливши приклади,
І коридорами білими
Блукає брунатна ніч,
Пропахлий димами й пилом
До Вас візитер приходить
З кривавим бинтом на білому
Покраяному чолі.
Минаючи всі приймальні, він прочиняє двері
Й руки кладе зморено на гострі кути колін.
Він довго оповідає
Про те,
як упали хлопці,
Впали один по одному
В траву, як сонце, руду.
Ви слухаєте людину,
Останнім словом якої було — чути від Вас.

Безсмертя Вашої думки
Стало людським безсмертям,
І Вам неспокійно слухати
Спокійні слова бійця.
В нового життя жили доволі крові влилося —
Перед очима Вашими,
Крізь гук багряних дощів
Лице Олександра Ульянова,
Очі Вашої матері...
Скільки зіниць погасне, заки день спалахне!
На килимі — крихти хліба:
Нині були голодні;
На килимі — краплі крові:
Приходили з України
І переступали варту, йдучи просто до Вас.
Вам треба усіх прийняти,
Вам треба усе прийняти.
Увічнися, душе Ваша, що вміщує цілий світ!
...І коли Ви підете,
Не вимикайте світла,
Лишіть по собі світло, навічно ввімкніть лампу,
Залиште у кабінеті —
Для тих, що сюди прийдуть
Пізніше, потім, по Вас.
Їм теж доведеться глянути в зіници всім візитерам,
Які проходять крізь варту,
Котрі приходять з борні.
Ідіть. Ідіть, відпочиньте...
Та в тілі Вашому куля живе як пересторога,
Як марний заклик до сну.
Хіба Ви можете спати,
Коли в коридорній тиші чути слова і кроки,
Звернені до Вас?
Підводитеся з-за столу і, простягнувши руку,
Йдете назустріч прибулим,
Навстріч їм несучи
Биття власного серця,
Крицевість власної думки
Та біль від кулі, якою поранено Вас у битві,
Де полководцем —
Ви.

...А він пішов —
Так падає вода,
Насичуючи цілий ґрунт собою.
Так в землю кров іде на полі бою.
У дім до нас постукала біда.
Він відійшов,
Лишивши цілий світ
Напружений в очікуванні дива.
Він відійшов — так йде промінна злива
Із вмитих сонцем червня теплих віт.
О крик планети — так волає дзвін,
Лишаючи для нас свою тривогу.
І — необхідність жити після нього.
І — необхідність жити так, як він.
Ми після нього.
Як там не було б,
Він — наших днів і вчинків наших первні.
Слова усі в нас педвозначні й певні,
Мов дула, що націлені у лоб.
Нас вихором історії несе —
Бійці її, поети й орачі ми.
Проходимо перед Його очима,
Він дивиться на нас — та це не все...
Стояти перед часом до кінця
Непросто, хоча ми того охочі.
Бо головне у тім, щоб глянуть в очі
Йому
і — не відводити лица.
Дивитися. Веселого й сумного
Доволі добувати з дна сторіч.
І знати, що прожити після Нього,
Це значить жити так, як жив Ілліч.
І повсякчас до Нього йти — як віти
До сонця доростають в літні дні.
В тім самім спопелитися вогні,
Що Ленін розпалив для всього світу.
...Від слів, куди, неначе до криниці,
Приходять тамувать жагу світи,
Епосі задивляюся в зіниці,
Щоб погляд Його в часі віднайти!

З М І С Т

Про творчість Віталія Коротича. <i>Ігор Дзевєрін</i>	3
---	---

ПОЕЗІЇ

МОЖЛИВОСТІ

Дорослість	18
Чисте мистецтво	19
Грецький міф	19
Борги	20
Хліб	21
Гість	21
Дівчинка з поїзда	22
Брехня	23
Ніч	24
Врожай	25
Можливості	26
Мама	27
Радість	28
Карпатський ліс (I—II)	29
Вогопъ	
1. <i>Останнє слово</i>	30
2. <i>Час</i>	31
3. <i>Тиша</i>	32
4. <i>Дон-Кіхот</i>	33
5. <i>Кіно</i>	34
6. <i>Повернення до споминів</i>	35
7. <i>Село</i>	36
8. <i>Спомин з Башкирії</i>	36
Серпень	37
Вірші про діда (1—2)	38
Зелене полум'я	39
Кардіологія	40
«Я зневажаю слово «взагалі»	41
Палата пенсіонерів	42
Сліпий	42
«Пілоти згорають ще молоді...»	43
Балада про полювання	44

Бандурист	45
Поет	46
Дядько Грицько (I—IV)	47
Вірші про народне мистецтво (I—III)	51
Казка	54
Триптих (I—III)	55
Коцюбинський	58
Климентій Квітка	
перечитує свій лист до Лесі	59
Десять монологів про кохання (I—10)	60
Дзеркало	65
Славослов'я (I—IV)	67
Книги	69
Заклинання правдою	70

МІСТО

Історія	71
Початок	72
Зоря	73
Глина	74
Щоденник	75
1943	76
Андрієві Головку	77
«Ми світ навчили розмовляти...»	78
Яблуна на бульварі	79
Пам'ятник Іллічу на площі Революції	80
Землетрус	80
Осінь (I—VI)	82
Надія	85
Вечірній дощ	85
Поспіх	86
Пісня	86
Слід	87
Весна	88
Повернення до тебе (I—X)	88
Будівельники на екскурсії	93
Останні зали музею Т. Г. Шевченка	94
«Я всіх врятував, кого зміг врятувати...»	96
Перехрестя	96
Вулиця першого кохання	97
Тінь	98
Ластівки (I—VI)	99
Музика (I—VI)	103
«Нагодуй моє серце піснями...»	107

Читацька записка	108
«Я із собою сам на сам...»	109
Реквієм моєму вчителю історії	110
Типа	112
Гідність	113
Досвід	114
«Коли на бульварі заплакав той чоловік...»	115
1880	116
Розмова з давнім другом	117
Виступи перед поетами-початківцями (1—2)	118
Докір	119
Чекання	120
Рік спокійної совісті	121
На Байковому	121
Майбутнє	123
«Чиста совість і добре здоров'я...»	123
Корінь	124
Емігрант	124
Дерево	126
В госпіталі інвалідів війни (I—II)	127
Душа	128
Рейс С-957 26 травня 1976 року	129
Розчарування (I—V)	130
Поштовий роман	133
Листопад	134
Лютий	134
Осінь	135
Диво	136
Екскурсія містом	137

ЗАКОНОМІРНІСТЬ

Розмова з самим собою	138
Слова (I—IV)	139
Любов	141
Старики (I—V)	143
Ранок	145
Робочий день	146
Мрії	147
Раптом...	148
Грона	149
Кибальчич думає про майбутнє	149
Прохання старого лірника	150
Слід мамонта	151
Микола Гоголь повертається з Рима	152

Висота	154
Іван Піддубний стає чемпіоном світу	155
Лесі Українці	157
Гра	158
Фото, зроблене після футбольного матчу	159
Добро	160
Мир (I—III)	161
В центрі літа	163
Сорок сім	164
Шевченко на засланні	
малює киргизських дітей	166
Станція Астасово	167
Море (I—IV)	169
Шторм	171
Перевтілення	172
Вірші для тебе (I—III)	173
Соломія Крушельницька співає в Італії	174
Олександр Богомолець народжується	
в Лук'янівській тюрмі	175
Іванові Франку	176
Максим Рильський на полюванні	177
Розмова з вісімдесятирічним	
Володимиром Маяковським	179
Олександр Довженко: щоденник 1943 року	180
Андрієві Малишку	181
Тітка Марія	182
Станція	183
Башкирський поет Мустай Карім	
розповідає про себе	183
Скульптор Архипенко ліпить	
в Америці погруддя Кобзаря	185
Варіація про птахів	186
Квіти з тайги	187
З циклу «Вигнання»	
1. Життя	188
2. Вигнання	189
3. Смерть Гогена	191
4. Рояль	192
5. Безсоння	193
Слова здалеку	193
Метеорний дощ в Каліфорнії	203
Гамбург (Нотатки з подорожі)	204
Братерство	214

ГОЛОСИ ГРУЗІЇ

Шляхи	215
Кахетинський ранок	216
Братній уклін моїм друзям в Тбілісі	216
Суворя пора	217
Читаю тбіліським робітникам	218
Поети	219
Слава	219
Весело	220
Пантеон на Мтацмінді	220
Вечір на гірській радіостанції	221
Леся Українка в Сурамі	222
Іраклій Абашідзе	
розмовляє з Миколою Бажаном	223
Іраклієві Абашідзе	225
Три вірші для Давида Гурамішвілі (I—3)	227
Спогад про липень	229
Могила царя Давида Будівничого в Гелаті	230
Кавказу	231
Совість	232
Автозаводцям Кутаїсі	233
Думаю про Тбілісі	234
Кутаїське літо	234
«Жовта кулька на дереві...»	235
Після зустрічі з ветераном боїв	
за Радянську Україну	236
Два застільних монологи (I—II)	236
Автопортрет художника Піросмані	238
Лист могому другу	
Джапсугові Чарквіані	239

БЕЗКОНЕЧНА, БЕЗПЕРЕРВНА БОРОЗНА

Безконечна, безперервна борозна	240
Парк Вічної Слави (I—III)	250
Ленін, том 54 (Уривки з поеми)	254

ВИТАЛИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ КОРОТИЧ

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВУХ ТОМАХ

Том первый

СТИХИ

Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро», 1986

(На украинском языке)

Редактор *П. М. Перебийніс*
Художне оформлення *В. І. Розенталя*
Художній редактор *І. І. Литвин*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректор *Н. І. Харчук*

Інформ. бланк № 3082.

Здано до складання 03.10.85.
Підписано до друку 20.12.85. БФ 16650. Формат 84×108¹/₃₂.
Папір друкарський № 1.
Гарнітура звичайна нова. Друк високий.
Умовн. друк арк. 14,28+1 вкл. Умовн. фарбовідб. 14,333.
Обл.-вид. арк. 12,949. Тираж 28 000 пр.
Зам. 5—299. Ціна 1 крб. 60 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСЦ, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Коротич В. О.

К68 Вибрані твори. В 2-х т. Т. I: Поезії / Передм.
І. О. Дзеве́ріца.— К.: Дніпро, 1986.— 270 с.

До першого тому творів відомого українського радянського поета, лауреата Державної премії СРСР та Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка увійшли вибрані вірші та поеми з його попередніх книг. Це твори про героїку нинішніх днів, дружбу народів, почуття відповідальності нашого сучасника за щасливе майбутнє планети. Лірика автора пройнята гострим відчуттям часу, напруженими роздумами про високий обов'язок митця перед суспільством.

К $\frac{4702590200-117}{M205(04)-86}$ 117.86

У2

2 крб.

Литература